

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет
Кафедра теорії та методики фізичної культури і туризму

О.Л. Притула
Ю.О. Шилов

**СВІТОГЛЯД
В УКРАЇНСЬКОМУ
РУКОПАШІ
«СПАС»**

АКЦЕНТ
Запоріжжя
2013

УДК 140.8:796.85:94(477)
ББК 63.3(4Укр)-72:75.716.6
П 77

Притула О.Л., Шилов Ю.О.

П 77 **Світогляд в українському рукописі «Спас».** – Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2013. – 124 с.

ISBN 978-966-2602-33-3

У виданні розкриваються фізична і духовна сутність українського козацького єдиноборства «Спас». Показані витoki рукописання, які сягають сивої давнини часів Трипілля. Наведені писемні історичні джерела в бойовому мистецтві «Спас» – «Супойський переказ» та «Скупський переказ». Представлені як твори української народної творчості (казки, пісні), так і твори художньої літератури, які виявляють внутрішню суть бойового мистецтва «Спас» та на основі яких наші пращури вчили своїх дітей мистецтву захисту своєї Рідної землі, Роду.

Видання рекомендоване для студентів, викладачів, а також усіх тих, хто не байдужий до свого фізичного та духовного розвитку.

УДК 140.8:796.85:94(477)
ББК 63.3(4Укр)-72:75.716.6

ISBN 978-966-2602-33-3

© Притула О.Л., Шилов Ю.О., 2013
© Акцент Інвест-трейд, оформлення, 2013

ЗМІСТ

Передмова	4
Світоглядні аспекти в бойовому мистецтві «Спас»	5
Духовні карби Спасу	8
Спасівські перекази	19
«Супойський переказ»	19
«Скупський переказ»	24
Заповітні карби запорожців	26
Арійська військова доктрина	37
Характерні казки Спасу	61
Казка «Котигорошко» – закодована методика виховання козака-воїна, характерника, вірного захисника Матері- Землі, українського народу	61
Українська народна казка «Коза-дереза» як методика нав- чання бойовому мистецтву «Спас»	81
Характерні козацькі пісні	87
Правила школи «Спас»	91
«Семерик» – сім правил школи «Спас»	91
«П'ятерик»	98
«Чотирнадцятирик»	102
Згадки про українську традицію бойового мистецтва в художній літературі сучасників	104
Аналіз поеми «Енеїда» І. Котляревського з погляду україн- ської бойової культури	105
Про авторів	123

ПЕРЕДМОВА

Український рукопаш «Спас» – національний вид спортивного козацького єдиноборства, яке офіційно визнано в Україні з 25 лютого 2010 року Міністерством у справах сім'ї, молоді та спорту України. Цей молодий вид спортивного єдиноборства веде свій початок з козацького бойового мистецтва «Спас», яке сягає своїм корінням в глибину тисячоліть. Тому, не дивлячись на відносну молодість українського рукопашу «Спас» як виду спорту, Спас має віками перевірене філософське підґрунтя виховання молодого воїна-козака, здатного у будь-яку мить стати на захист рідної Землі, рідного народу, рідної духовності. Саме філософське підґрунтя базується на світоглядних основах бійця Спасу, які формують у нього духовний стрижень, духовні основи світосприйняття.

СВІТОГЛЯДНІ АСПЕКТИ В БОЙОВОМУ МИСТЕЦТВІ «СПАС»

Світогляд в бойовому мистецтві «Спас» має величезне значення, оскільки розуміння шляху воїна-козака, носія і оборонця духовності українського народу, має сформувати внутрішній світ учня, адже від цього залежить наскільки правильно учень зможе використовувати набуті знання в бойовому мистецтві, щоби нести користь, а не шкоду суспільству.

Основне завдання будь-якого бойового мистецтва – підготовка воїна, який здатен до швидкого і рішучого знищення ворога. Але тут існує велика небезпека перетворення воїна на високоякісного вбивцю без моральних чеснот і принципів. Для того, щоб набуті знання в процесі підготовки воїна не перетворилися в знаряддя безглузлого вбивства у всі віки в бойових мистецтвах існувала духовна підготовка бійця.

Ось чому важливим у питанні процесу підготовки у бойовому мистецтві є духовна підготовленість бійця. Духовна підготовленість полягає в досягненні спортсменом високого рівня духовності. У зв'язку з цим, виникає питання точного визначення і трактування поняття «духовності людини» і «духовності бійця».

Духовність – це внутрішній світ людини, зв'язок людини з релігією.

Духовність – це стрижень, фундамент внутрішнього світу людини. Її не можна навчити за допомогою настанов. Можна вказати лише шлях, але не можна змусити ним йти.

Духовність – це те, що відрізняє людину, що властиве лише їй одній.

Духовність – творча спрямованість, наснага людини; певний тип світовідношення: триєдність ставлення до абсолюту, до світу – природи, суспільства, інших людей, самого себе. Виходити з розуміння людини як духовної істоти означає, що ми визначаємо за нею безумовне право на духовне самостановлення, самодіяльність, тобто сприймаємо її як справжнього суб'єкта власної життєдіяльності, який несе відповідальність за її здійснення.

Козацтво в Україні має багатовікові традиції збереження духовності народу через Православну християнську віру і через Козацький Звичай – багатовіковий досвід українського народу, правила поведінки, норми суспільної моралі, які склалися в процесі історичного існування народу та передавалися від покоління до покоління у вигляді козацьких карбів – коротких речень, що мали форму прислів'я та були частинами системи теоретично-практичних і духовних засад, вер-

шину якої складали козацькі перекази, пісні, казки, танці та ігри як рухова спадщина народу.

Православна християнська віра – це майже тисячолітній духовний досвід українського народу. Офіційно дата Хрещення Русі вважається 988 рік н.е. Проте ще до цього православне християнство було принесене на територію сучасної України. Фактично з 988 року н.е. християнство просто стає державною релігією, практично замінивши язичницький світогляд, але ввібравши в себе старий світогляд наших пращурів. Частково це ми бачимо в сучасних православних святах: Різдво, коли народ колядує, прославляючи Бога; свято Масляни несе в собі старі язичницькі обряди, наприклад, спалення Зими тощо; свято Вербної неділі та інші. Можна назвати ще багато свят, але узагальнюючи треба зазначити, що наш народ, увібравши принесене нам православ'я, зміг зберегти вікові традиції своїх пращурів, гармонійно впливши їх в православну традицію. І велика пошана православній церкві, що вона змогла зі свого боку гармонійно поєднати стародавні свята і надати їм православний світогляд.

Теж саме відбулося і з бойовим мистецтвом. Споконвічне воїнське світорозуміння мало, здавалось би, потонути в християнському світогляді, але правильне розуміння і трактування нашим народом православного світогляду зуміло зберегти цю військову традицію. Недарма запорозькі козаки, традиція яких має вікове дохристиянське коріння (оселедці, сережки у вухах, військовий уклад тощо) називали себе вірними оборонцями християнської віри, християнським військовим лицарським орденом. У запорожців гармонійно поєднувались і тисячолітній духовний досвід предків і православний християнський світогляд. Наприклад, християнська заповідь «Не убий!» могла б вихолостити воїнський пласт в народі, бо воїн на війні змушений убивати ворога. Однак, православна церква знімає цю заповідь у час, коли борониш Батьківщину, рідну родину, рідний народ і прославляє героїв, які віддали своє життя на війні.

Основою духовної підготовки козака в бойовому мистецтві «Спас» є Православна віра і козацький Звичай, який базується на споконвічних козацьких карбах-заповідях, що передавались в козацьких родах і слугували певними духовними орієнтирами козака в житті.

За переказами, які передавались в козацьких родах і були збережені і передані в роду Л.П. Безклубим, козацький Звичай називали **Звичаєм Гордої Непокори, Правди і Совісті.**

Звичай – це те, що передається в поколіннях, в Родах, в товаристві. Воїнський український козацький звичай передавав і виховував у молоді ці якості.

Гордість. Тут важливо не плутати гордість з гординею, зверхністю. Недарма в основі Слова Заповіту Стосового стоїть «несприйняття зверхності над собою і в собі». У воїна-козака завжди має бриніти всередині гордість за свій народ, за свою землю, країну, за своїх предків, свій Рід, за своє товариство. Але дуже важливо, щоб гордість не перейшла в гординю, яка є одним із величезних гріхів в Православ'ї, зверхність.

Непокоря. Бути непокірним означає не коритися насамперед перед своєю долею, перед негативами життя. Це не означає, що козак не повинен нікому підкорятись. Підкорятись козак повинен лише вибраній ним старшині, яку він здатен сам разом із товариством переобрати. Непокірним козак має бути перед загарбником, перед зверхником, перед несправедливістю в світі.

Правда. Козацький карб говорить «завжди прислухайся до себе, коли чуєш в собі правду, то ти незборимий». В народі кажуть «в кого Правда – в того і сила». Відчуття правди в собі надає величезної духовної сили людині. Тому козак в бойовому мистецтві «Спас» має насамперед жити по правді, робити правдиві вчинки, які б не зашкодили своєму народу, своїй країні, своєму товариству. Це не означає, що козак має говорити правду своєму ворогові. Для ворога завжди має існувати козацька таємниця. В бойовому мистецтві «Спас» існує вміння козацької мани, коли ворог навмисне вводиться в оману задля перемоги з найменшими втратами. Але щоб опанувати мистецтво мани необхідно спочатку виховати в собі внутрішнє відчуття правди.

Совість. Совість – внутрішнє відчуття справедливості. Совість є тим урівноважуючим фактором, котрий не дає козаку чинити не по правді. Совість – якість, яка виховується сім'єю і товариством. Відчуття совісті обов'язкове в бойовому мистецтві «Спас» для козака-воїна, оскільки людина має відчувати внутрішню справедливість, щоб, захищаючи її, у козака не залишалось сумнівів у своїй правоті. Основне завдання козака-воїна – захищати справедливість у світі, адже совість є одним із найважливіших чинників для козака.

Основою світогляду в бойовому мистецтві «Спас» є розуміння Волі. Козаки, захищаючи свою землю, свій народ, захищали насамперед свою Волю.

Поняття «волі» має два значення. Перше – як синонім поняття «свободи», друге – є внутрішня якість людини, елемент її характеру,

який надає їй стійкості, цілеспрямованості тощо. Від слова «воля» походить поняття «вольність». Козак – це вільна людина, яка не приймає над собою ніякого зверхника і діє в житті тільки за своєю власною волею.

Саме за свою волю, захищаючи свої вольності, століттями козаки проливали кров, не жаліли ні свого здоров'я, ні життя. Недарма козацький карб, що зберігся до наших часів говорить: «За волю напийся вволю». Слово «напийся» має значення не напиться алкоголю, а витерпіти всі негаразди від життя і залишитися при цьому вільною людиною.

Світогляд у бойовому мистецтві «Спас» визначають козацькі характерні карби, які є духовними карбами Спасу.

Духовні карби Спасу

Спас як система духовного розвитку козака-воїна, характерника передавався в казках, піснях, прислів'ях, приказках тощо. Але основу духовної підготовки в Спасі склали характерні карби (від «закарбувати» – зберегти в пам'яті). У великому українському тлумачному словнику слово «карб» визначається декількома поняттями: КАРБ, -у, ч. 1. Виїмка, рівчак, вирізьблені або витиснуті спеціальним знаряддям на поверхні чогонебудь; зарубка, рубець. // Знак, позначка, тавро. 2. Палиця, на якій зроблено позначки для рахунку, для лічби; бирка. Ставити кому на карб що – звинувачувати кого-небудь у чомусь. 3. перен. Слід, спогад минулого, пережитого [1]. В духовному аспекті бойового мистецтва «Спас» слово «карб» означає позначену заповідь, яку залишили нам наші пращури з минулого і яка має запам'ятатись, «закарбуватись» сучасним поколінням для передачі цих мудростей майбутнім нащадкам.

Козацькі карби є духовними скарбами українського народу, оскільки вони на глибинному рівні формують особистість українця, пробуджують його Родову пам'ять.

Існують повір'я, що карб – це зачарований вислів. Завдяки деяким словам-карбам можна було зачарувати ворога, вилікувати людину, змінити погоду: викликати зливу, вітер чи інші природні явища, набути величезної фізичної сили, перетворити людину або самого себе на хорта чи вовка, сокола чи орла, тобто вийти за межі загальноприйнятих людських можливостей. Недарма в багатьох народних казках, билинах, піснях про героїв-богатирів говорять «сизокрилий орел», «ясний сокіл» чи біг «хижим вовком» або «стрімким хортом».

Дослідник українського козацького звичаю Спас Олександр Косуха у своїй роботі «Вільний спосіб життя. Незнищенна традиція воїнів-охоронців Краю та споконвічні принципи самоорганізації українців» зазначає, що упродовж тисячоліть Звичай, тобто сукупність правил поведінки людей, в Україні було суворо заборонено записувати. Так намагалися запобігти викривленню змісту Звичаю (фарисейству) під час його тлумачення – написане вважалося мертвим, а також з метою безпеки – щоб ворог не дізнався про слабкі місця. Викладання велося у формі речитативного наспіву – так краще запам'ятовувалась інформація, а практичних навичок набували під час спеціальних ігор. Тому, наприклад, комплекс бойових вправ у козаків під час тренувань (на зразок кати в карате) мав назву «зграй», якого навчалися неформально, сприймаючи як забаву. Через це дії козаків на перший погляд видаються простими, але повторити або зрозуміти їх зараз уже складно, майже неможливо [2].

Олександр Косуха стверджує, що історія суспільства – процес спілкування індивідів, результатом якого є наступність передавання досвіду людської діяльності. Механізмом, який здійснює цю наступність є традиція (від латинського «traditio» – передавання). Її призначення – гарантувати єдність знань, умінь та навичок, набутих у попередній діяльності, щоб зберегти їх та передати наступному поколінню з метою збереження життєспроможності окремої людини – носія традиції – і суспільства загалом.

Зрештою, весь духовний і матеріальний досвід життєдіяльності, напрацьований попередніми поколіннями, і являє собою культуру конкретного колективу.

Оскільки діяльність людини передбачає як раціональний, так і ірраціональний аспекти, традиція як цілісна система знань про навколишній світ також складається з двох сфер – матеріальної та духовної. Матеріальна, або практична, функція традиції реалізується у звичаях, сукупність яких часто ототожнюють із самою традицією. Однак, на відміну від неї, звичай є окремим, чітко визначеним правилом поведінки людей, що склалося в процесі їхнього співжиття та ввійшло у звичку, побут і свідомість певної групи чи всього суспільства, ставши загальноприйнятою нормою.

Звичай виник із потреби фіксувати практичний досвід, набутий людиною в певній ситуації з метою уникнення повторення якоїсь неправильної чи згубної дії або навпаки, застосування найбільш доцільної та ефективної [2].

Козацький звичай, за словами козака – носія звичаю Леоніда Петровича Безклубого, передавався в карбах із покоління в покоління достойним нащадкам і допомагав їм знайти правильне рішення у різних життєвих ситуаціях [3].

Але головна суть запорозьких карбів – духовне формування козака-воїна, захисника Матері-Землі, Звичаю Скупи Родів Українських.

Карби передавались з «вуст у вуста» в закодованому вигляді і розкодовувались лише за потреби. Козацьких карбів дійшло до нас декілька десятків. Деякі з них передавались під заборонаю відкриття їх кому-небудь, бо в карбі закодована величезна духовна сила всього українського народу, підкріплена багатотисячолітнім досвідом свого існування.

Наведемо для прикладу карби, які можна висвітлити і привідкрити їхню сутність, хоча при більш глибокому сприйнятті карбу можна вийти на рівень, який не можливо описати словами, на рівень **РОЗУМІННЯ ДУХОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, СУТНОСТІ МАТЕРІ-ЗЕМЛІ.**

Ці карби записані у нащадка чорноморських козаків Л.П. Безклубого, козака-характерника, вчителя, автора цих рядків, записані від нього під час експедиційного збору матеріалу щодо української бойової культури в 1995–1997 рр. [4]. Великий земний уклін **ВЧИТЕЛЮ за ЗНАННЯ**, яким він поділився з нами.

«Не бийтеся поміж собою». «До тих пір, доки молодь з молоком матері та від старшини буде всотувати несприйняття зверхності над собою і в собі, в Роду, до тих пір Рій Родів Скупи Української буде в змозі мазкою братчиковою захистити землі свої на користь свою».

Цей карб називається – Слово-Заповіт Стосове. Заповіт козацтву характерному, що найгірша біда для Звичаю – це розбрат серед товариства, а виникає він тоді, коли у людини виникає зверхність над іншими, або навпаки – людина відчуває над собою зверхника. Лише за відсутності зверхності виникає справжнє побратимство – «мазка братчикова», а сила козацька і полягає якраз в кровному побратимстві козацькому.

«Завжди прислухайся до себе, коли чуєш в собі ПРАВДУ, то ти незборимий».

В народі кажуть: «В кого правда, в того і сила». Козак-характерник має завжди прислухатись до свого внутрішнього стану. Душа його має бути чистою, бо лише чиста душа здатна відрізнити

ПРАВДУ від КРИВДИ, бо лише чиста душа робить сильним ДУХ. А чистою душою робить внутрішнє знання людини, що вона живе правдиво, вчинки і дії свої робить по ПРАВДІ.

Відчуття ПРАВДИ робить козака-характерника духовно сильним, він може навіть і не перемогти в бою фізично, але духовно козака, який відчуває в собі ПРАВДУ, а отже і СИЛУ, перемогти неможливо.

Один із козацьких висловів говорить: «Ми може і не переможемо, але нас не переможуть ніколи».

«Терпи козак – отаманом будеш».

Цей карб робить сильним козака як духовно, так і допомагає йому терпіти різні скрутності задля перемоги.

Розкодовуючи цей карб, треба сказати, що він досить старий. Багато історичних джерел трактують слово «козак» по-різному. Проте більшість сходиться, що слово «козак» означає «вільна людина».

Існує версія, що «козак» походить від «косак», «коса». Так називали воїнів, які носили зачіски «чупер» або «оселедець». Стародавня мова санскрит трактує слово «козак», як «захисник, друг князя» [5].

Об'єднавши ці два трактування слова «козак», можна зробити висновок, що козак – це вільна людина, або «вільний знатний воїн», а «оселедець» – це його ознака. За Спасом вистригти «оселедець» означає стати під Батьків Заповіт, тобто дотримуватись козацького Звичаю. Тобто козак – це вільна людина (не раб, не холоп), а «оселедець» – це ознака того, що над ним владу має лише Бог, Батько-Коло, а захищає козак свою Матір-Землю.

Слово «отаман» походить від двох санскритських слів: «атма» – батько і «утама» – просвітлений, а також «той, хто іде попереду» [5]. Козаки отаманом обирали того, хто був не лише сильним та вправним воїном, але й кмітливим, розумним і насамперед щоб користувався повагою серед товариства та сам би піклувався про своїх товаришів. Отаману надавались величезні права, а козаки скорялись йому, вірили, що отаман є для них другим батьком.

Отже, щоб набути знань якими мав володіти отаман, козаку необхідно стати людиною вільною Духом, незважаючи на скрутності життя. Бо лише «в кого жага, тому і Бог помага».

«Козак рожден не на те щоб одбиватися».

Цей карб формує поведінку козака в бою і в мирному житті. До переможного результату веде лише ДІЯ. Отже, в бою, коли хочеш перемогти, треба діяти активно, на декілька кроків швидше ворога. А пасивна поведінка приводить до гибелі в бою і повної втрати контролю над ситуаціями в житті.

«Не шукай бою – він сам тебе знайде».

Карб, який знімає агресивність у козака. Внутрішня агресивність веде до спалення внутрішньої СИЛИ. Короткочасний емоційний спалах веде до втрати енергії, яка є безцінною під час бою. В бою має бути лише «тягуча» клятість, замішана на «холодному» спокої. Лише такий стан є справжнім бойовим станом козака-спасівця-гопкоріза.

Карб говорить, що людина, яка стала на шлях козака-воїна, має знайти СИЛУ свою в спокійному відношенні до зовнішніх обставин. Що ЛЮДИНА БОЮ має сприймати бій як невід'ємну частину свого життя, але не перейматись ним, як чимось надзвичайним у своєму житті.

«Не став оселі-кам'яниці, не городи станиці доки не заслаб».

Цей карб показує, що сила козака-характерника в постійному русі. Не треба будувати собі духовних фортець, які будуть огороджувати розвиток ДУХУ людини. Справжнім іспитом на силу духу і силу тіла для козака є ПОХІД. Саме в поході козак набирався того дорогоцінного досвіду, який ставав йому в пригоді на все життя. Саме в поході козак практично перевіряв чого навчився на Січі. Для козака саме життя є ПОХОДОМ. Заспокоєння, тобто побудова в своїй ДУШІ «оселі», є гибеллю козака як характерника, огороження себе від зовнішнього життя є зупинкою в життєвому поході. Характерник має впливати на зовнішні обставини, але ніяк не навпаки.

«Українець рожден для щастя од спільної дії по виживанню Родини та Краю».

Цей карб показує суть існування в українському житті такого явища, як характерництво.

Характерники були духовним фундаментом козацтва, спрямовуючи його дії на благо МАТЕРІ-ЗЕМЛІ і НАРОДУ. Для характерника українська спільнота виступає однією РОДИНОЮ, а РОДИНА – як один нерозривний організм, як одна людина. Духовний стан характерника має бути таким, щоб він знаходив собі «радість» та «щастя» в здобутках

товариства. Бо тут він вбачає і свої здобутки. По суті, характерник має впливати і знає як впливати на суспільні події на користь РОДИНИ, а оскільки РОДИНА живе у своєму КРАЮ, то він спрямовує дії РОДИНИ лише на користь свого КРАЮ, на благо МАТЕРІ-ЗЕМЛІ. І в цьому він знаходить свою внутрішню «радість», своє піднесення ДУХУ.

«Не лїзь поперед батька в пекло».

Цей карб промовлявся коли надто запальна молодь своєю енергійною поведінкою могла порушити природній хід подій. Козак-характерник має дотримуватись природного ходу подій, м'яко, поступово впливаючи на них. Різкий вплив на те чи інше явище може привести до гибелі чи руйнування власної СИСТЕМИ. Знаючи Сили Природи, знаючи її ЗАКОНИ, характерник користується ними, не порушуючи їх.

Цей карб м'яко збиває надлишковий запал у молоді. Показує, що, перш за все, події має сприймати Батько-Вчитель, а потім, пропустивши подію повз себе, м'яко трансформувачи її, передати менш досвідченій молоді.

Пам'ятаючи цей карб, отаман посилав на більш запеклі ділянки бою досвідчених, старих козаків, які не втрачали відчуття «холодного» спокою. А молодь, яка внутрішньо відчувала радість бою, ставилась на ділянку, де перемога її була б незаперечною. Таким чином досягалась перемога не лише фізична, а насамперед перемога духовна.

Цей карб виховує у молодого козака ТЕРПІННЯ, яке є безцінною якістю для характерника. Завдяки вмінню ТЕРПІТИ можна досягти будь-якої поставленої МЕТИ. Лише ТЕРПІННЯ є тією фундаментальною основою, завдяки якій робляться на перший погляд дива, але якщо розібратись детально, то з'ясується, що ЛЮДИНА досягла злиття свого ДУХУ з ПРИРОДОЮ.

«Доброго коня не підганяй, але й не зупиняй».

Спас як мистецтво Життя передається генетично. Деякі вміння у козака з'являються немов самі по собі. В основі навчання чи то техніці бою, чи то мистецтву впливу на події, лікуванню тощо мають знаходитись вміння, які передаються генетично – «по Роду». «Не вчи того, хто ще не вміє». Для розкриття природної Родової пам'яті не треба поспішати, бо це може привести до заблокування того чи іншого вміння. Тому під час навчання не треба прискорювати природний хід подій, але й не треба зупиняти чи перешкоджати розвитку внутрішніх здібностей ЛЮДИНИ. Це і є сприяння духовному розвитку молодого козака. В молодому козакові все

що треба для навчання заклала ПРИРОДА, РОДИНА, БАТЬКИ. Завдання вчителя лише сприяти розблокуванню цих здібностей.

«Вчити можна лише рідну та добру дитину, тоді, коли їй вкрай необхідно або в лихоліття».

Спас це припас українського народу. Це величезна і небезпечна зброя козака-характерника. Потрапивши до рук «нечистої» людини, Спас поступово втратить свою силу в її руках. Та все ж певний час ця людина зможе користуватися деякими вміннями, які їй надасть Спас, і зможе наробити досить багато поганих справ, що можуть негативно вплинуть на природний хід подій, принесуть шкоду Україні та українському народу. За дії свого учня відповідальність несе вчитель. Тому і вчити можна лише тих, хто «для добра народжений».

В процесі навчання Спасу має бути духовний контакт учня з вчителем. Лише в цьому разі можлива передача мистецтва в повній мірі. Тобто учень має бути або стати рідною людиною.

В часи небезпеки для України, для Роду, для товариства елементам Спасу можна навчати більше людей, які вирішили стати до зброї за Матір-Землю, за Правду, за Народ.

«Там, де починається самотішення та самоповтор, там починається зрада».

Цей карб говорить нам, що характернику треба звернути свою увагу перш за все на збереження товариства від зради.

Зрада поміж товариства виникає з різних причин, проте першо-причиною зради є саме ці два явища.

Самотішення – це коли людина перестає сама себе вдосконалювати, починає завжди виправдовуватися перед собою. Самотішення породжує заздрість, а заздрість породжує зраду. Якщо людина не досягає своєї мети і втішає себе, шукаючи причину чому не вийшло замість того, щоб спробувати ще раз досягти своєї мети, така людина стає духовно слабкою, а отже в певних умовах може зрадити.

Самоповтор штовхає людину в психологічне коло, з якого дуже складно вибратись. Одного разу чогось навчившись людина перестає творити, вважаючи те, що вона робить «геніальним» і «неповторним». Така людина нездатна на творчість у своїй діяльності. Більше того, вона блокує розвиток інших людей, які її оточують.

Самотішення і самоповтор блокують від властивості саморозвитку. Коли людина перестає саморозвиватись, розвиватись разом із

товариством, вона віддаляється від нього, тобто стає чужою. Це породжує непорозуміння в товаристві і може призвести до зради.

«Слову навчити не можна – воно повинно погукати тебе».

Як вже говорилося вище, Спас як духовний стан закладений у козака генетично. Бойовий козацький Спас з'являється часом і сам по собі коли Людина потрапляє в біду. Системі Спас не навчають зовнішнім навчанням. У молодого козака щось всередині мусить «заграти», тобто необхідно розблокувати генетичну пам'ять людини. В такому стані людина сприймає світ більш чутливо, поглиблюється її внутрішнє розуміння процесів, які відбуваються навкруги неї. Людина знаходить своє місце в Природі.

Кожен козак-характерник має своє Родове Слово, яке і розкриває його Родову Пам'ять, надаючи йому надзвичайних можливостей. Чуже Слово, передане нерідній людині, не спрацьовує і навіть може принести шкоду тому, кому воно передане.

«Без нужди не виймай, без слави не вкладай».

Цей карб знімає агресивність у молодого козака і формує поведінку воїна на війні та в мирний час. Карб говорить, що не личить воїнові виймати шаблю без потреби, а якщо вже дістав, то в піхви її треба вкладати лише з перемогою. Це поняття відноситься і до самого Спасу. В бій козак-характерник вступає тільки за останньої межі.

«Там де вміння і людяність, там і достаток».

Цей карб є своєрідною формулою успіху. У будь-якій справі є дві складові – матеріальна і духовна. Вони нерозривно пов'язані між собою. Сутністю матеріального критерію успіху виступає вміння – професіоналізм. Без професіоналізму не може бути чіткого результату діяльності, який показує цінність діяльності людини. Професіоналізм приходить лише двома шляхами – постійним навчанням і практикою.

Сутністю другого, а за важливістю першого критерію успіху – духовного – є людяність. Вся діяльність людини має бути направлена на користь суспільства, людей, рідних, близьких заради ДОБРА, СПРАВЕДЛИВОСТІ і ЛЮБОВІ на ЗЕМЛІ. Людина приходить у цей світ лише з однією метою – робити ДОБРО, щоб вдосконалити себе, а через себе – людство і світ. А це можливо лише на основі духовного розвитку.

Коли людина зрозуміла цей карб, вона опановує закони достатку і отримує захист перед бідністю і злиднями.

«Лукавий нахабством на людяності паразитує».

Цей карб застерігає козака від лжедуховності. Оскільки шлях Спасу – шлях духовного, і за рахунок цього фізичного розвитку, де пріоритет віддається духовності, то людина може потрапити в своєрідну духовну пастку, яку їй може поставити Лукавий. Наприклад, неправильне розуміння православної заповіді «Не убий» може привести до того, що воїн буде не здатний боронити свою Батьківщину. А за козацьким Звичаем нема нічого більш святішого, ніж обороняти свою Землю-Матір, свій народ.

В останні часи в Україну понаїхало безліч різнобічних проповідників, «вовків в овечих шкурах», які говорять про духовність, засновану на принципах космополітизму, відриваючи душі українців від рідної землі, рідного Звичаю, вносячи хаос, безладдя в духовне життя суспільства. Це призводить до духовного ослаблення нації, а слід за тим і до фізичного вихолощення. Тому треба дуже обережно відноситись до різного роду релігійних чи інших духовних напрямків, слухаючи свою козацьку ДУШУ, стоячи міцно і жорстко на принципах прадідівського ЗВИЧАЮ ГОРДОЇ НЕПОКОРИ, ПРАВДИ, СОВІСТІ, пам'ятаючи, що козак служить лише Богу і Матері-Землі, і веде його Душа козацька правильним шляхом, коли живе він по ПРАВДІ і СОВІСТІ.

«На зверхність – зверхзверхність».

Шлях Спасу – шлях, котрий людина проходить, щоби стати СПАСИТЕЛЕМ свого краю, землі, народу. Той, хто володіє Спасом, здатен психічно входити в своєрідний стан «клятого спокою», при якому людина оволодіває надлюдськими здібностями – зверхреакцією, передбаченням подій, надшвидкістю тощо і може без втрат виходити з цього стану. Станом «клятого спокою» може оволодіти лише смиренна людина. Смиренна – багато хто розуміє як м'яка, слабка людина. Проте смиренна – це людина з миром в душі.

Часто спокійний мирний психічний стан воїна злі сили мають спроби зруйнувати, принижуючи його, нав'язуючи свою зверхність. Козак-воїн має пам'ятати, що добра людина заслуговує людяного ставлення, а зверхник потребує зверхності, бо не може бути він духовно вище за козака – захисника ЛЮДУ і КРАЮ.

Наведемо деякі козацькі карби, які збереглися до сьогодні:

- Не гідно дивитись мирно на те, що вої в герці.
- На зверхність – зверхзверхність.
- Не шукай бою, він сам тебе знайде.

- Б'є не сильний, а сміливий.
- Повагу – ділом восьмирічним і несхибним.
- Слову навчити не можна, воно повинно погукати тебе.
- За Звичай України бийсь неупинно.
- Там де вміння і людяність, там і достаток.
- Лукавий нахабством на людяності паразитує.
- Не лізь поперед батька в пекло.
- Козак – кріпкий, завбачливий розумом, жагучий вибриком, як змії, невтомний, як славко, а вмирає на чотирьох врагах.
- Триукраїнець – то постійний тиск до поліпшення своєї та дружньої сили.
- Не гань мене чваром, бо станеш тваром.
- Без нужди не виймай, без слави не вкладай.
- За волю напийся вволю.
- Не мамай був страшний, а розбрат Звичаю – кляніть же старшину до тих пір, доки не згине вона разом з кріпацтвом німим їхнім.
- Не бийтесь поміж собою. До тих пір, доки молодь з молоком матері та від старшини буде всотувати несприйняття зверхності над собою і в собі, в роду, до тих пір Рій Родів Скупи Вкраїнської буде в змозі мазкою братчиковою захистити землі свої на користь свою...
- Дивись чим нудить, а не тим, що словоблудить.
- ... не добивай ворога до кінця.
- Рятують, спасають Вози та Терези.
- Не став оселі кам'яниці, не городи станиці як не заслаб.
- Душевна сила – ...козак муром дивиться завжди наготові дістати славком зачеп зверхника...
- До тих пір, доки в тобі бринить правда – ти незборимий.
- Місяць дядько старший над душами правдивими козацькими.
- Вони мають силу поки захищаєм, ми поки шануєм.
- Лиш єдиний є на світі гріх – робити зле добрим людям, змінити карб та бути бідним на своїй землі.
- ...вчити можна тільки рідну та добру дитину тоді, коли їй вкрай необхідно або в лихоліття...
- ...вистригти оселедець – стати під Батьків заповіт: то Колові сонячні брати промені до краю доведені.
- ...б'ють – роїсь, наваливсь – лавою всипсь, лихо вкляч, а все одно оддяч...
- ...козак терпеливий, як віл; завбачливий з вибриком та жагучий, як змії, невтримний, як славко, а вмира, як сокіл.

- З роз'ярмованого щирого завбачливий гопкоріз, спогляду, виходить.
- ...їсти батоку. Себто, радить дотримуватись так, як потреба їсти щоб жити.

Безумовно, наведені карби не є повною духовною спадщиною українського козацтва, бо багато з карбів передавались утаємничено в козацьких родах, в яких зберігались характерні козацькі таємниці. І в сучасні часи деякі карби Спасу не підлягають розголосу і мають передаватись достойникам при суворій забороні розголосу.

Отже, з огляду на вищесказане, можна зробити висновки:

1. Карб – це духовна заповідь, яку залишили нам наші пращури з минулого і яка має запам'ятатись, «закарбуватись» сучасним поколінням для передачі цих мудростей майбутнім нащадкам.
2. Козацькі карби є духовними скарбами українського народу, оскільки вони на глибинному рівні формують особистість українця, пробуджують його Родову пам'ять.
3. Головна суть запорозьких карбів – духовне формування козака-воїна, захисника Матері-Землі, Звичаю Скупи Родів Українських.
4. Духовні карби Спасу є однією з основ духовної підготовки козака-воїна в українському рукопаші «Спас», що є запорукою гармонійного розвитку особистості козака.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови // <http://www.slovnyk.net/index.php?swrd=КАРБ>. – 2012 – 12 лют.
2. Косуха О. Вільний спосіб життя. – Ескада-Київ: На правах рукопису, 2005. – 192 с.
3. Безклубый Л.П. Интерес моей мысли // Техника молодежи. – 1989. – № 2. – С. 11.
4. Притула О.Л. Чернетки записів експедиційних матеріалів зі збору джерел української бойової культури. (не опубліковане)
5. Українські козацькі назви у санскриті. – Київ–Донецьк: Наука і освіта, 2003. – 244 с.

СПАСІВСЬКІ ПЕРЕКАЗИ

«Супойський переказ»

Одним з основних писемних історичних джерел в бойовому мистецтві «Спас», а отже і в українському рукопаші «Спас», є «Супойський переказ», який передавався в Роду носія українського козацького Звичаю Спасу Леоніда Петровича Безклубого. Саме від нього ми сьогодні знайомі з текстом цього переказу. На думку видатного вченого академіка Юрія Олексійовича Шилова, написання «Супойського переказу» слід віднести до 3–5 тис. до н.е. Це підтверджує прадавність бойової культури українського народу.

Наведемо текст «Супойського переказу»: *«...Колись в сиву давнину народив Батько Коло з Матір'ю Даж-землею грозовою під час нічної грози люд вкраїнський Опалені Дерева та й дав їм землю з півночі на опівдень од моря до моря та з заходу на схід од Дунаю до Дніпра-Дону, та й заповів їм не ходити за ту землю та не оддавати, а щоб сильні були, пов'язав Словом: „Поки шанувати будете Мене з Матір'ю та Слово оте Стосове – будете неуборимі доки бринітимо, отой Звичай в совісті душі вашій“. Та дав брата свого Місяця на сторожу козацтву тому характерному, щоб берегли землю ту денно і ноцно, а щоб вправні були та згуртовані, то докинув вісім променів своїх козацьких на небо, щоб у скруту поглядали на Вожа того та знали, в чім сила їхня козацька. Й була од Батька сторожа – чорна зненависть безмежна та завбачливість розуму од підступу межи товариства, неправди проти Звичаю та до ворога лють, а од Матері-Землі грозової – любов безмежна до люду Краю, сім'ї своєї така червона, аж багряна, як сполох небесний...»* [1, с. 7–8].

Текст «Супойського переказу» за словами Леоніда Петровича Безклубого не змінювався протягом усього часу існування і був викарбуваний на Звичаєвій іконі, яка передавалась в його Роду, копії якої Леонід Петрович люб'язно передав козацьким товариствам в Україні. Текст був написаний «козацькою абеткою», одним із варіантів глаголиці, але зі спасівським кодуванням (до цього часу «козацька абетка» передається в спасівських товариствах лише достойним козакам, які твердо, всією душею живуть за козацьким звичаєм).

На думку видатного вченого академіка Юрія Олексійовича Шилова, написання «Супойського переказу» датується за декілька тисячоліть до нашої ери: *«...Мною виділено ті ситуативні словосполу-*

чення, які містять у собі так звані внутрішні календарі, що дозволяють датувати твори народної та інших культур.

Бачимо тут шанування найдавнішого державотворчого терміну «Коло». А матріархальна іпостась Даж(а), що може бути датована передоднем воцаріння Дажбога – Тельця (з 4400 р. до н.е.), відповідає початку Трипілля етапу В (з 4600 р. до н.е.). Цей висновок узгоджується із означенням у переказі місячного, притому 8-частинного зодіаку, який змінився сонячним 12-частинним не раніше 2400 р. до н. е.» [1, с. 8.]. Це підтверджує прадавність бойової культури українського народу.

У «Супойському переказі» закодовані світоглядні аспекти бійця Спасу. Текст переказу розповідає хто ми, українці, є і звідки ми. У своїй праці «Заповідні карби запорожців» Ю.О. Шилов досить глибоко розкрив історичне підґрунтя, прадавність і наукову сутність «Супойського переказу» і козацьких карбів-заповідей. Ми в свою чергу розглянемо практичну суть «Супойського переказу» для бойового мистецтва «Спас».

По-перше в переказі викладається духовна суть походження українського народу: «...народив Батько Коло з Матір'ю Даж-землею грозовою під час нічної грози люд вкраїнський Опалені Дерева...» Ця фраза переказу говорить про духовне походження людини. Батько Коло – це Космос, Небесний Батько, Коло небесне. За козацькими переказами і легендами козаки «зійшли з Возу». Віз – це козацька назва сузір'я Великої Ведмедиці, тобто переказ говорить про неземне, космічне походження козацтва. Безумовно, цю фразу переказу треба сприймати щодо людського духу. Мати Даж-земля грозова – це наша земля, яку наші предки вважали живою істотою, своєю матір'ю. Префікс «Даж» говорить про життєдайну функцію Матері-Землі. Людина, за переказом, народжена від Небесного Отця (Батька Кола) та Матері-Землі (Мати Даж-земля грозова) є дитиною Всесвіту і Землі. Людина має в житті виконувати Волю Батьків, а для того, щоб товариство знало цю Волю, у наших пращурів був звичай для прийняття важливих рішень збиратися в Коло. Цей звичай зберігся в козацтві і донині. Вважається за Звичаєм, що воля і прийняте рішення в Козацькому Колі, то є Божа Воля і Воля Матері-Землі, тобто Воля духовних батьків людини.

Олександр Косуха в своїй праці «Вільний спосіб життя», досліджуючи походження українців, пише: «„Супойський переказ“ зберіг власну назву одного з перших племен далеких пращурів українців – „чорнухи деревляні“ (опалені дерева), які мешкали у долині річки

Супой на кордоні сучасної Київської та Полтавської областей – якраз там, де археологи локалізують перші поселення людей Дніпро-донецької культури. Опанувавши свої землі „чорнухи деревляні“ (опалені дерева) разом з іншими братніми племенами почали встановлювати культурні та торговельні контакти з населенням Правобережної України, Північного Кавказу, Середньої Азії і навіть далеких країн Стародавнього Сходу, що підтверджують численні археологічні знахідки» [2, с. 34].

Слова переказу «...та й дав їм землю з півночі на опівдень од моря до моря та з заходу на схід од Дунаю до Дніпра-Дону, та й заповів їм не ходити за ту землю та не отдавати...» говорять про прадавність заселення українцями території, як сучасної держави України, так і території тих сучасних держав, де знаходиться прадавнє коріння нашого народу. Зрозумілим стає спорідненість народних свят, наприклад таких, як українське Купала і прибалтійське свято Ліго. Безумовно, народ, який населяв, наприклад, північну частину території, що вказана в переказі, відрізнявся певними особливостями від тих людей, які населяли південну частину. Чи східняки мали певні відмінності від західників. До речі, це є і в сьогоднішній Україні. Проте «Супойський переказ» нам говорить про єдиний прадавній корінь нашого народу, а саме: ми – Люд Вкраїнський, Українці. І не дивлячись на певні регіональні відмінності, ми діти єдиної Матері Даж-землі грозової – України.

Далі переказ говорить про Слово-Заповіт Стосовий (пороговий): «...а щоб сильні були, пов'язав Словом: „Поки шанувати будете Мене з Матір'ю та Слово оте Стосове, будете неуборимі, доки бринітиме отой Звичай в совісті душі вашій...“» Стосами за словами Леоніда Петровича Безклубого раніше називали стесані дощечки, на яких карбувались карби – заповіді, що передавались в українських родах. Ці карби-заповіді служили немов би певним орієнтиром в житті роду. Вони карбувались на стосах і зберігались у потаємних місцях хати, як правило під сволоком, як священні писемні заповіді Роду. До наших часів збереглися декілька десятків карбів. Деякі з них описані вище.

Одним із найважливіших карбів є саме Слово-Заповіт Стосове: «До тих пір, доки молодь з молоком матері та від старшини буде всотувати несприйняття зверхності над собою і в собі, в Роду, до тих пір Рій Родів Скупи Вкраїнської буде в змозі мазкою братчиковою захистити землі свої на користь свою...» Окрім описаного вище трактування Слова, тут говориться про Рій родів Скупи Вкраїнської. За іншим уривком безіменного («Скупського») спасівського переказу на-

ша українська прадержжава мала назву Скупа Краю, про який буде сказано нижче. Переказ говорить, що козацьке братство оберігає землю і народ свої насамперед на духовних засадах кровного побратимства – «мазкою братчиковою». В наведеній частині переказу говориться про духовну суть козацького Звичаю – шанування Батька Кола і Матері-Землі. Лише це дає духовний стрижень козацтву.

Частина переказу «...та дав брата свого Місяця на сторожу козацтву тому характерному, щоб берегли землю ту денно іночно, а щоб вправні були та згуртовані, то докинув вісім променів своїх козацьких на небо, щоб у скруту поглядали на Вожа того та знали в чім сила їхня козацька...» говорить про місяць і вісім променів козацьких. Місяць козаки ще називали козацьким сонцем. Дуже багато бойових операцій козаки, в багатьох випадках пластуни – еліта, «спецназ» запорозького козацтва, виконували саме вночі. Це пояснювалось чітким знанням території, на якій проводилися бойові дії. Не говорячи вже про рідну територію, яку козак знав «всліпу», на відчуття. Тому одним із сокровенних розділів бойового мистецтва «Спас» є вміння вести бій вночі, «в зав'язі» (з зав'язаними очима), «всліпу». Одним із вмінь, якими має володіти козак-характерник – є вміння чітко орієнтуватися вночі. З іншого боку в традиції наших предків було шанування Місяця як світила. Наші предки чітко знали про вплив місячних циклів на життя суспільства чи на організм людини. Народні свята, обряди проводились з урахуванням не лише сонячних циклів, але і місячних. Свідченням цього може бути стародавнє капище («козацька обсерваторія») на острові Хортиця датоване до 2 тис. до н.е., на якому каміннями викладений не лише Зодіак, але і місячні цикли (молодий місяць, повний місяць, старий місяць).

Вісім променів козацьких в переказі означає сім зірок Вожа (сузір'я Великої Ведмедиці) і Кілок (Полярна Зірка). З практичного боку в бойовому мистецтві «Спас» козак має чітко орієнтуватися по зіркам. Центральним орієнтиром при цьому є Віз (Велика Ведмедиця) і Кілок (Полярна Зірка). Це досить практично, оскільки дає можливість знайти орієнтир вночі в степу, наприклад, напрямом куди рухатися. Пізніше цей орієнтир успішно використовували чумаки, коли рухались зі своїми возами до Криму і назад додому.

Як вже розповідалося вище, козаки були впевнені, що колись наші пращури зійшли з Вожа, тобто народ вважав своє походження неземним, космічним. Вважалось, що зірки – очі наших пращурів, які постійно бачать дії своїх нащадків. Це спонукало до того, що моло-

дий козак був застережений від несправедного вчинку щодо свого товариства, свого народу, своєї Батьківщини.

Заклучна частина переказу «...й була од Батька сторожа – чорна зненависть безмежна та завбачливість розуму од підступу межи товариства неправди проти Звичаю та до ворога лють, а од Матері-Землі грозивої – любов безмежна до люду, Краю, сім'ї своєї така червона, аж багряна, як сполох небесний...» розповідає про провідні засади життя в товаристві, Роду. Рішення, які приймалися на Козацькому Колі, вважались Божими рішеннями, оскільки на Колі вирішували долю товариства самі козаки, сперечаючись, радившись тощо. Все це відбувалось за жорсткою традицією. Ця традиція вирішувати провідні життєві питання і донині залишилася в козацтві. На Колі, коли збираються вільні незалежні сильні люди, які пов'язані однією метою до дії та до захисту власного інтересу, як правило приймається найбільш правильне рішення. З іншого боку, кожен з товариства в Колі несе відповідальність за прийняте рішення. Таким чином, в козацтві досягається принцип небайдужості, і переказ нас наставляє на це. На це бажано спиратися як в козацьких, так і не лише в козацьких товариствах, оскільки це є багатотисячолітнім досвідом людської демократії, яка, згідно з дослідженням науковців істориків зародилася саме на наших землях.

В переказі говориться, що від Матері-Землі ми увібрали любов до Батьківщини, народу, родини. Саме це основні чинники, що народжують відчуття патріотизму в людини, зазначається в переказі.

В українському козацтві традиційними воїнськими кольорами (на прапорі, в одязі тощо) до сьогодні є чорний і червоний, або малиновий як відтінок червоного. Про ці кольори складено багато пісень. Ці кольори є основними в українській народній вишивці. Переказ розшифровує сакральну сутність цих кольорів як дві протилежні складові життя людини. Чорний – зненависть до зради, червоний – любов. На цих двох складових і формується менталітет козацького товариства. А отже, «Супойський переказ» актуальний не лише для козацького спасівського товариства, але і для усього українського суспільства. Лише спираючись на духовні здобутки наших пращурів, ми будемо мати чітку основу для побудови майбутнього нашого народу і Батьківщини.

Список використаних джерел

1. Шилов Ю.О. Заповідні карби запорожців // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб.

наукових праць. – Випуск 6. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – С. 7–13.

2. Косуха О. Вільний спосіб життя. – Ескада-Київ: На правах рукопису, 2005. – 192 с.

«Скупський переказ»

Одним із найважливіших переказів в Спасі є «Скупський переказ». Цей переказ зберігся в роду носія козацького Звичаю Спасу Леоніда Петровича Безклубого. Переказ розповідає про українську прадержаву, яка називалась Скупою Вкраїнською і була побудована на принципах Звичаєвого права. Останньою в історії державою, яка була побудована на цих принципах, була Запорозька Січ.

Наведемо текст збереженого в роду Леоніда Петровича Безклубого «Скупського переказу»: «Наша держава називалась Скупою Краю, пов'язаних Словом, літ тому 5190, як вона постала. Населяли чорнухи деревляні (опалені дерева), кіми, анти, рокси, беренди, татрани, ольбери, топчаки, ревуги, шельбири – рій родів козацьких, а разом – вкраїнці, бо в Краю предків жили, опороженому Могилами Святими. Тисячі років проіснувала Скупа Вкраїнська, і нікому не було вільного ходу через родові землі її поки Слова, Звичаю та землі своєї тримались. Селились „од Воза“ однією вулицею крученою, кожна станиця була як столиця, ніхто не грабував і за те собі кращої не будував, усі жили сильно і щасливо, пісень плакальних не було, смерті не боялись...» [1, с. 56].

В переказі говориться про назву нашої прадержави – Скупа Вкраїнська, або Скупа Краю. Про Скупу говориться і в Слові-Заповіті Стосовому. Академік Юрій Шилів у своїй праці «Заповітні карби запорожців» датує переказ близько 3102 р. до н.е.: «Невідомо, на жаль, з якого часу відраховується літ тому 5190. Леонід Безклубий узнав перекази від свого діда у 1964 р. Тоді виходить, що дата переказу відповідає 3226 р. до н.е., рубежу I–II с Трипілля. Якщо ж рахувати від заснування Запорозької Січі або легендарної Берладі пониззя Дунаю, то вийде на декілька століть раніше; якщо ж від перших згадок Gosak(ів) у написах 220–225 рр. античної Сіндіки (наступне Тмутороканьське князівство Русі, нині Тамань) – то вийдуть часи Трипілля А. Яким би неймовірним (з точки зору мови Переказу тощо) не здавалася б нам така глибочінь, але вона відповідає кільком іншим датам, відомим з легенд Савур-могили про походження Богатиря-вершника

(близько 3102 р. до н.е.) та „Мазуринського літописця“ про виокремлення слов'ян із давнішої спільноти братніх народів (2591 р. до н. е.)» [2, с. 9].

В «Скупському переказі» розповідається про назви перших відомих в історії українських родів, які «були пов'язані Словом». Можливо від Слова (раніше слово означало договір, угоду) і походить назва нашої групи народів – слов'яни. В переказі говориться і про вдачу наших предків – бути господарями на рідній землі: «...і нікому не було вільного ходу через родові землі її, поки Слова, Звичаю та землі своєї тримались...» Цей звичай спостерігається і пізніше, на землях Війська Запорозького, в часи козаччини.

Також переказ говорить про те, що наші предки не боялись смерті і що у них не було плакальних пісень. Існують думи, але вони лише пробуджують генетичну пам'ять козака і не сумні, а більш урочисті. Цей звичай дійшов і до наших часів у козацтві і в Звичаї Спас. За Спасом смерть козака – це перехід у вічне, і перехід цей бажано зробити зі Славою. Тоді Мати Слава понесе на своїх крилах славного козака у Вирій, і він стане до Зоряної Лави героїв. Тому завжди козаки, коли їх настигала смерть, намагалися вмерти героїчно, наводячи страх на ворога і залишивши славному пам'ять у нащадків. Вже декілька століть, як нема Запорозької Січі, а народ зберігає в пам'яті своїй інформацію про славне козацьке минуле, про своїх отаманів і героїв краще, ніж будь-який архів чи підручник історії. В Спасі також не практикується плакальних пісень.

Роблячи висновок, можна сказати, що «Скупський переказ» – це один із найважливіших історичних пам'яток в бойовому мистецтві «Спас». Без історичного підґрунтя не можливо сформулювати ідеологічно сильного воїна – патріота. Переказ відповідає на питання хто ми, звідки ми, яка наша сутність? В бойовому мистецтві дуже важлива духовна підготовка бійця. «Скупський переказ» формує світогляд, а отже і дух бійця Спасу.

Список використаних джерел

1. Косуха О. Вільний спосіб життя. – Ескада-Київ: На правах рукопису, 2005. – 192 с.
2. Шилов Ю.О. Заповідні карби запорожців // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. наукових праць. – Випуск 6. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – С. 7–13.

ЗАПОВІТНІ КАРБИ ЗАПОРОЖЦІВ

Серед головних здобутків методології історичної науки XIX–XX століть – вчення про співіснування в культурі, а значить і в історіографії, двох ліній: народної та офіціозної. Радянська і, ширше, істматівська історіографія звела це вчення до боротьби культур мас, що експлуатуються, та панівних класів рабовласників, феодалів, капіталістів. Але найвидатніший історик другої половини XX ст. академік АН УРСР і РАН Б.О. Рибakov у своїй монографії «Язычество древних славян» (М.: Наука, 1981) вивів зазначене вчення з-під тиску політичного доктринерства, показавши палеолітичні витoki історичної пам'яті народу. Розвиваючи саме цей напрям Ю.О. Шилов у серії монографій та окремих статей 1991 і наступних років [1–24] заглибив витoki пра-України до XIX тис. до н.е. і окреслив систему всіх основних ланок історії з кінця палеоліту до сьогодення. При цьому була розроблена новітня, постістматівська методологія [18, с. 278–279; ін.], й зроблено висновок про першопричину роздвоєння культури з виникненням державності-цивілізації: народне корениться у нормах общинного ладу, офіціоз же формується в умовах класових, тоталітарних формацій. Слід підкреслити, що професійна історіографія незалежної України відторгла (в основному; разом із марксизмом-ленінізмом, як здається історикам) вчення про співіснування двох культур і повернулася до офіціозної позиції (взірця десь рубежу XVIII–XX ст.). Прикладом зазначеного може слугувати твір «Україна – козацька держава» [24]. Існують і інші приклади – праці О.А. Білоуської «Україна давня: Євразійський цивілізаційний контекст» (К.: Генеза, 2002), Г.К. Кожолянка «Духовна культура українців Буковини» (Чернівці: Прут, 2007) та ін.

Працюючи в окресленому напрямку демократизації культури, її оновлення через новітнє «онароднення», слід зосередитись не стільки на теорії (це, здебільшого, моя «внутрішня кухня») скільки на емпіричному підґрунті: «Були б кістки, а м'ясо наросте!»

Тому важливим є поглиблення досліджень і визнань архіву Кам'яної Могили, «Веди словена» й «Велесової книги», ведичних міфоритуалів арійських курганів України, її фольклору та писанок. У цьому переліку особливе місце посідають заповітні карби козаків. Більшість із них – відповідно до індоєвропейської традиції завчання текстів та усної передачі їх із покоління у покоління (таким чином збереглися не тільки фольклор і билини, а й «Веда словена», не кажучи

вже про індоарійські Веди) – довгий час передавалися усно, і лише «Скупський переказ» записано давньослов'янською глаголицею. Нещодавно відійшов у світ пращурів Леонід Безклубий – один із двох хранителів Козацького Звичаю. Цей Хранитель навчив, за прадавньою традицією, Степового Батька; а ще оприлюднив 28 карбів і дозволив опублікувати два перекази, – науковий розгляд цієї спадщини [25] є завданням цієї статті.

Ось що розповідає «Супойський переказ» (за назвою ріки в районі полтавського Артаплоту): «Колись у сиву давнину народив Батько Коло з Матір'ю Даж-землею грозовою під час нічної грози люд український, та й дав їм землю з півночі на опівдень (од моря до моря) та з заходу на схід (од Дунаю до Дніпра-Дону), та й заповів їм не ходити за ту землю та не оддавати. А щоб сильні були, пов'язав Словом: „Поки шанувати будете Мене з Матір'ю та Слово оте Стосове – будете незборимі, доки бринітиме отой Звичай в совісті душі вашій“. Та дав брата свого Місяця на сторожу козацтву тому характерному, щоб берегли землю ту денно і ношно. А щоб вправні були та згуртовані, то докинув вісім променів своїх козацьких на небо, щоб у скруту поглядали на Вожа того і знали, в чім сила їхня козацька. Й була од Батька сторожа – чорна зненависть безмежна та завбачливість розуму од підступу межи товариства, неправди проти звичаю та до ворога лють. А од Матері-Землі грозової – любов безмежна до люду Краю, сім'ї своєї – така червона, аж багряна, як сполох небесний». Мною виділено ті ситуативні словосполучення, які містять у собі так звані внутрішні календарі, що дозволяють датувати твори народної та інших культур.

Бачимо тут шанування найдавнішого державотворчого терміну Коло. А матриархальна іпостась Даж(а), що може бути датована передоднем воцаріння Дажбога-Тельця (з 4400 р. до н.е.), відповідає початку Трипілля етапу В (з 4600 р. до н.е.). Цей висновок узгоджується із означенням у переказі місячного, притому 8-частинного зодіаку, який змінився сонячним 12-частинним не раніше 2400 р. до н.е. Таке датування підтверджують карби 20 та 24 (за публікацією Л. Безклубого): «Місяць – дядько старший над душами правдивими козацькими»; «Вистригги оселедець – стати під Батьків заповіт: то Колові сонячні брати-промені до краю доведені».

Витоки «Кола» – найдавнішого у світі терміну для означення державності-цивілізації – сягають виникнення найперших міст держави Аратта (із VII тис. до н.е.; апофеоз Аратти відображує три-

пільська археологічна культура 5600–2200 рр. до н.е.), планування яких набуло вигляду концентричних кіл чи спіралей. Тодішні назви України зберігають протохаттське kal- у значенні ‘зодіакального Тельця – бика’: Кальнів, Коломия (< *Kallam-ASU ‘Бик-полум’яний-БОГ’, (Місто) під опікою Тельця). На причетність до цього державотворення слов’ян-українців вказують не тільки назви міст, але й відлуння приручення (приблизно із 6600 р. до н.е., за матеріалами Кам’яної Могили) великої рогатої худоби. За О.М. Трубачовим [28, I, с. 254, 272] це відбулося на прото-слов’янських стадіях, до виникнення праслов’янських корови – коли її називали алінья, яка була споріднена і з хаттським «биком», і з ще давнішою «оленихою». У найдавнішому в світі літопису Кам’яної Могили (на Запоріжжі) є термін Kalam=un «Країна (Шумер) = народ» [29, с. 61, 667, 822].

Звідтіля й Каліца та Кайле-град слов’янської Веди; пізніша Влес-книга [дощечка 37-а, за Б.І. Яценком] знає ‘Спільноту’ Колунех, Кълоунє [д. 4-в, 19] та Гол(о)унє (‘Сонячний’ Гелон грецького «батька історії» Геродота). Ці значення поєднуються семантикою слов’яно-українського «коло» як і ‘сонце’, і ‘круг’, і ‘сходка’, і ‘угруповання’ також. «Велесова книга» неодноразово згадує початок державності 10-тисячолітньої давнини, коли «почашхом градіє ставіті, огніца повсуде роскладаяті» [д. 2-б] – відповідно до звичаю Аратти-«Трипілля» концентрично планувати міста й періодично їх оновлювати, спалюючи при цьому старі. Говориться також [д. 17-б]:

Колунє нашу залишили ворогам.

І та Голунє, колєм будучи, тяжко дісталася ворогам.

Отож міста наші клоум ставити маємо, як і отці наші...

Відображенням ранньої Аратти (Аріти [27, с. 74]) у «Веді словена» є пісні про БОГА Коляду [27, с. 9–198] та Першолоудину на ім’я Іма [27, с. 361–392]. Образ цього прачоловіка знаний багатьма індоєвропейськими народами... Злетівши на Святу гору й знайшовши в її печері БОГА Вогнища (Йогница), Іма служив йому «три години» – заклавши цим відповідний канон. Вимагаючи своєї частки від «суру агне», Вогнебог спадає на поле біля «Бела-града фаф Каліца» («Біло-міста святого Кола»; згадується й Кайле-град) – по якому згодом, після пожежі, гуляють ті ж 9 «мами і дівчата» (статуетки яких, а також самоспалення-оновлення міст і сіл характерні для Трипілля). Пройшовши таку науку, Іма-першопредок пішов по селам і хатам – фь наше селу, фь наше кьші – вчити малку дєте

да сі пее Ясна книга,
Ясна книга і Ратіна,
і Ратіна і Звезница,
і Звезница і Зємица,
йоще Юду,

– да сі учиш малку дєтє, – нехай вчать(ся) малі діти,
да сі пише на Златна Каница, – нехай пишуть Златий Канон.

На тому й зросли, на поміч Імі-царю, із тих дітей молоді воєводи – «първа рэскица», ‘перша русь’. Ці терміни походять від ведичного раджанья або расья і означають керівне ‘воїнство’. Його ознаку – найдавніші зображення й відбитки «запорозьких оселедців» (кіс, звідкіля й косаки>козаки) – маємо на статуєтках та черепах Трипілля етапу С (3600–2200 рр. до н.е.). Чоловічі коси згадуються й у Веді словена [27, с. 120, 126, 338]:

Роділу се малку дєтє нішанліє;
Коса му є со злату позлатєна!

Перейдемо до розгляду збереженого уривку безіменного («Скупського переказу»: «Наша держава називалась Скупою Краю, пов’язаних Словом, літ тому 5190, як вона постала. Населяли чорнухи деревляні (опалені дерева), кіми, анти, рокси, беренди, татрани, ольбери, топчаки, ревуги, шельбири – рій родів козацьких, а разом – вкраїнці, бо в Краю предків жили, опороженому Могилами Святими. Тисячі років проіснувала Скупа Вкраїнська, і нікому не було вільного ходу через родові землі її поки Слова, Звичаю та землі своєї тримались. Селились „од Воза“ однією вулицею крученою, кожна станиця була як столиця, ніхто не грабував і за те собі кращої не будував, усі жили сильно і щасливо, пісень плакальних не було, смерті не боялись...»

Невідомо, на жаль, з якого часу відраховується літ тому 5190. Леонід Безклубий дізнався про перекази від свого діда у 1964 р. Тоді виходить, що дата переказу відповідає 3226 р. до н.е., рубежу I–II С Трипілля. Якщо ж рахувати від заснування Запорозької Січі або легендарної Берладі пониззя Дунаю, то вийде на декілька століть раніше; якщо ж від перших згадок Gosak(ів) у написах 220–225 рр. античної Сіндіки (наступне Тмутороканьське князівство Русі, нині Тамань) – то вийдуть часи Трипілля А. Яким би неймовірним (з точки зору мови переказу тощо) не здавалася б нам така глибочинь, але вона відповідає кільком іншим датам, відомим з легенд Савур-могили про походження Богатиря-вершника (близько 3102 р. до н.е.) та «Мазурин-

ського літописця» про виокремлення слов'ян із давнішої спільноти братніх народів (2591 р. до н.е.).

Виокремлення приблизно у тих же роках слов'янського (вже не праслов'янського!) етносу – тоді ще під назвами оріяни (< Аратта+Аріан > Оріса, Одіса > Одещина) й боруси (> борисфеніти, за Геродотом та іншими античними авторами) – виявляється й через ушанування ними Сварога й Дажбога-Сварожича. Цей тандем, за яким простежуються Сонячний зодіак на чолі із Тельцем, міг виникнути (за даними історичної астрономії [3 та ін.]) лише близько 2400 і не пізніше 1700 р. до н.е. Основний фактаж щодо цих висновків зосереджено у «Велесовій книзі». За «Словом про те, як язичники вклонялися ідолам», після берегинь у вірі праслов'ян запанували рожаниці (Трипілля, за Б.О. Рибаківим) і Род-Сварог (починаючи з доби бронзи, за М.О. Чмиховим). За «Повістю врем'яних літ», до Сварога люди «паліцями і каменієм бяхуся», а при ньому «нача коваті оружье» й «закон уставі женам» патріархальний, що підтверджує наведені вище відомості й висновки про час та умови виокремлення слов'ян з індоєвропейської спільноти.

З огляду на вищесказане, «5190 літ» переказу доцільніше ототожнювати з 3226 р. до н.е. Проте державницький термін скупа (< купа, 'сукупність') виник, очевидно, раніше, – в тому ж етнокультурному середовищі праслов'ян, але ближче до Балкан, де зберігається й досі (серб. 'збори'-скупа, 'група'-скупина, 'Парламент'-Скупштина; при цьому свою країну серби називають Країною). Його можна вивести [30, с. 30–31, 34–36] із хетт. Курара(s) < хатт. Каматас > хуррит. Куба(ba) > малоазій. Кубеле (БОГИНЯ-Праматір, втіленнями якої можна вважати слов'янських Купав(к)у й Купалу). Звідціля дослідники виводять 'купання' й 'кобилу', проте '(с)купа' ближче до вшанування Праматері матриархальних Аріти «Веди словена» й Трипілля. Тим паче, що й «у слов'янському *kobyła, значення якого передає родючість і життєву силу (пор. навіть сам жіночій рід слов'янського слова), ще можна намацати рудименти цієї культової практики» [30, с. 31] – зокрема, виготовлення араттами-«трипільцями» величезної кількості жіночих статуєток тощо.

Реаліям Аратти-«Трипілля» відповідає ще кілька ознак «Скупського переказу». По-перше, згадка про тисячі років існування (які на теренах України мали лише населення історичної Аратти–Арти–Арсанії VII тис. до н.е. – I тис. н.е. та, відповідно, трипільської й споріднених із нею археологічних культур). По-друге, передуючий

кім(мерійц)ям етнонім 'опалені дерева' може бути співставленим як із Йогницею «Веди словена» та Огнебогом і огнищанами «Велесової книги», так й зі звичаєм «трипільців» періодично спалювати-оновлювати свої дерев'яні поселення. По-третє, опороженими Могилами Святими – курганами оріян та арійів – міг бути лише Край араттів, які курганів-могил не будували. По-четверте, вказані у Заповіті способи розбудови й існування станиць відповідають араттським: переїхавши (перед спаленням застарілого села або міста) на нове місце, люди планували своє самодостатнє поселення колами чи спіраллю.

Заповітний карб 13 також згадує «Рій Родів Скупи Вкраїнської», в контексті обрядового побратимства. Досить детально цей звичай описує карб 5: «Мазепство: один на один, на шаблю – руку, на пояс – друг[у], надріз та змішують мазку; на світанні на Святій могилі біля матері чи род[и]теля, повертаючись на вісім сторін та приказуючи: „Свідок Бог наш батько та степ гайний“ (Роджипіття час). Після кроплять в келих з вином та одноразово випивають. Коли просто братчик, то випиває сам суперед товариства». Інший варіант: «На Святій Могилі, біля Матері чи Радетеля, як сходить Батько Коло Ярило, один до одного, один на шаблю руку, на пояс другий, надрізають коло кістяшок кулака і змішують мазку (кров) – повертаючись на вісім сторін та приказуючи: „Бережем Край Звичаєм, одне одного обичаєм, свідок Бог наш Батько та степ гайний“. Після кроплять у келих з вином та одноразово випивають». Звідціля найвищий Заповіт Козацького Звичаю (карб 13): «Не бийтесь поміж собою. До тих пір, доки молодь з молоком матері та від старшини буде всотувати несприйняття зверхності над собою і в собі, в роду, до тих пір Рій Родів Скупи Вкраїнської буде в змозі мазкою братчиковою захистити землі свої на користь свою ... помираючи, заповідаю: постійно народжуючи звичаєві мазки, будете вічно і сильно панувати».

Витоки мазепства українських козаків простежуються на 2,5 тисячоліття углиб, до розквіту скіфо-античної культури. Але не виключаються й більш давні, арійсько-індійські часи роджипіття. Споріднене прізвище мав запорожець Семен Ранджида (за реєстром 1756 р.). А в Індії розповсюджені подібні імена, що походять від санскритського 'Воїна звияжного' Ранджіта (за С.І. Наливайком).

Серед опублікованих натепер заповітів козаків-характерників, а також переказів і легенд про них, на особливу увагу заслуговує дохристиянський Спас. Його витоки простежено у Спасительстві, яке становило основу майстерності й влади жерців-правителів Аратти та Аріану.

Спасительство – це вміння знімати протиріччя суспільного буття, аж до протиріч між життям-і-смертю, між речовинними («людськими») проявами матеріального світу та його ж польовими («Божеськими») першоосновами [9, с. 131–137, 223–252; ін.]. У Заповітах родини козаків Скульські [див. 26] присутні підтвердження достеменності наведених вище Переказів та їх давнини: «...Наука Спаса Великого загублена, залишились лише малі спаси: знахарство, різне чаклунство, замовляння, дрібні „чудеса“ (...) Про це розповів твій дід, а мій батько, коли на степовому кургані „прив’язував“ мене до Сонця (...).

Людина – це Боже стебло, на якому ростуть божі зерна числом до дев’яти (...) Срібна людина (Сяйво), Даж, Малка, Сак, Вол, Хор і ще четверо (...) Сьомого звать Кален, дев’ятого – Тар, десятого Швах, а того, що живе на небесах, зовуть Род (...) Для того, щоб Малка добре прикривала Дажа, Сяйво й тіло, дитину треба хрестити, тоді всякій тварі важко буде в неї вчепитися, щоб точити (...).

У пошануванні Дажа і Малки (що відповідають Дажбогу та «малкам моми» і «малку дєтє» слов’янської Веди тощо) видно рубіж матріархату й патріархату кінця трипільської Аратти (III тис. до н.е.). Обряд дохристиянського хрещення за участю цієї пари божественних чакр (знаних також індоарійськими йогами) відповідає хрестоподібним вівтарям трипільських помешкань; серед останніх трапляються співставимі з тими шумерськими храмами, які присвячувалися богині Нінхурсаг, «матері всіх дітей». У їхніх інтер’єрах представлено посуд для випічки хліба та омовінь, зернотерку, а також піч та хрестовидий вівтар (що в парі зароджують «лексическое гнездо *kresati в славянских языках» зі значеннями ‘викресати вогонь’, ‘творити красу’, ‘воскресати’, рос. ‘крестьяне’, слов. Кресень та індоарій. Крішна [28, I, с. 136–138]). Комплекс можна співставити з українським звичаєм приймати пологи. Баба-повитуха (по суті – Праматір села), омиваючи немовля, за угодою з батьками відразу ж хрестила його («бо ще, не дай Боже, помре нехрещеним»), а піп у церкві лише затверджував обряд та ім’я. Звичай склався задовго до виникнення християнства.

Українські козаки втратили Скіпу Вкраїнську разом із нижньодунайською Берладдю XII століття, яка з часів правління князя Святослава Хороброго (964–972 рр.) конкурувала із Києвом. Це були держави общинно-араттського й тоталітарно-руського типів. Перемога феодалної формації Київської Русі, помножена на традицію робовласницької Скіфії й рівняння обох – через Елладу, Рим, Візантію –

на тоталітарні формації Європи, призвела до блокування офіціозом народної традиції попередньої, общинної формації Аратти–Арти–Арсанії VII тис. до н.е. – I тис. н.е.

Всупереч владі тоталітарної державності, та, первинна традиція європейської та й світової цивілізації, залишилася під опікою селян і козаків України й інших народів колишньої індоевропейської спільноти. У Січах понизь Дніпра і Дунаю традиція общинної державності (кола, скупы, государства, коша) зберігалася до 1775–1828 рр.; на Кубані й запорізькій Гуляй-Пільщині ця традиція піднялася й сховалася у народній культурі ще й у 1917–1921 рр. Зростає вірогідність сучасного відтворення її у процесі формування самоврядування (цей словесний термін козак-запорожець ХХ ст. Н.І. Махно використовував поряд із гр. «анархією»), перспективного оновлення общинних підвалин загальноєвропейської та іншої цивілізації...

Відкриття в Україні ведичного, аратто-арійського підґрунтя слов'янської етнокультури було підтримано авторитетнішими істориками Росії, академіками-директорами науково-дослідницьких інститутів РАН. Мовознавець О.М. Трубачов опублікував (Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1996, 3) схвальну рецензію на мою монографію «Прародина ариев»; археолог і сторик Б.О. Рибаків [31, с. 3] визнав перспективність нашого напрямку і звернувся до українських колег із закликом: «Предки арийцев жили в Поднепровье. В славянской мифологии есть бог Сварог. А на санскрите „сварга“ – небо. Есть все основания предполагать, что „Ригведа“ зародилась на берегах Днепра. В русской летописи упоминается слово „останцы“. Это те, кто остался жить, хотя племена отправились в Индию. Мой призыв к украинцам: займитесь изучением санскрита, по языковым признакам найдите среди своих племен „останцев“ и восстановится связь времен». До напрямку Даниленка–Рибаків–Шилов приєдналися у монографічних дослідженнях С.І. Наливайко, В.О. Кобилюха, Г.К. Кожоляно, у підручниках О.А. Білоуська, В.Ф. Остафійчук та ін. [див. 26–30], й етноісторична лакуна між Араттою та Січчю на сьогодні заповнена.

Проте, це лише початок оновлення. Без сукупності таких чеснот, як неупередженість, сміливість, новаторство, народність ('демократизм', 'націоналізм' або 'язичество') окреслені протиріччя – між «+» і «–», між двома напрямками академічної науки («Язычеством древних славян» Б.О. Рибаків започаткованими) не зняти. Приклад зняття надав російський академік О.М. Трубачов, коли вище вітчизняних

робіт поцінував „Slawisches tymologisches Wörterbuch“ німця М. Фасмера, при цьому зазначивши: «Для работ такого рода единственный критерий – знание и умение, но не отбор участников по национальному признаку». На таку ж оцінку в повній мірі заслуговує й етнографічне дослідження гуцулів Р.Ф. Кайндлем. Ми почали розгляд виникнення державності й козацтва на теренах України з констатації протистояння офіційної та дійсної картин історії. Протиріччя між ними знімається методологічним урахуванням двох ліній історіографії: тоталітарної, що не сягає глибше формування «рабів Господніх» біблійної доктрин, та демократичної, що корениться у часах общинних формацій. Надавши перевагу корінній, ми, по-перше, значно розширюємо коло джерел; по-друге, вивільнюємося від тиску ідеологічних парадигм і занурюємося в суспільне буття; по-третє, отримуємо власну концептуальну владу, незалежну від марксистської чи біблійної; а головне – починаємо розуміти дійсні пріоритети цивілізації, її історії та перспектив, місце в ній України й слов'янства. З цієї – новітньої демократичної – позиції й створено дану роботу.

На його заключення слід наголосити ту обставину, що розкриття глибин історичної пам'яті народу, її общинного кореня – не є проблемою лише історіографії чи то етнокультурного престижу тощо. Перед українцями й слов'янами загалом стоїть проблема належного завершення того циклу Відродження (добіблійного, ведичного підґрунтя європейської–індоєвропейської–загальнолюдської цивілізації), який було розпочато на рубежі XVI–XVII століть геніями Італії, підхоплено німецькою Реформацією (церкви) і французькою Просвітою (народу наукою, замість релігії); у другій половині XIX ст. естафета оновлення культури перейшла до слов'янського Неоправослав'я (яке має оновити розуміння БОГА, а разом із тим і якість подальшого розвитку земної цивілізації; див. вище про Спас). Цей процес і місія в ньому слов'ян-українців розглядається у багатьох моїх творах: наукових [3, 6, 8, 10, 18, 20, 23], художніх [19, 22] та ін. Дана стаття – частина цієї роботи.

Список використаних джерел

1. Шилов Ю.А. О названии полуострова Чонгар // Проблемы истории Крыма. – Симферополь: СГУ, 1991. – Вып. II. – С. 14–15.
2. Шилов Ю.О. Аратта і Аріан. Пракорені Русі // Тези Всеукраїнської наук. конфер. «Переяславська земля та її місце в розвитку ук-

раїнської нації, державності й культури». – Пер.-Хмельн.: МПП «Бу-клет», 1992. – С. 46–47.

3. Шилов Ю.А. Мифы о «космических странниках» и календарная служба Европы V–I тысячелетий до н.э. – М., 1992. – 32 с. // На рубежах познания Вселенной. Историко-астрономические исследования, XXIII. – М.: Наука, 1992. – С. 272–303.

4. Шилов Ю.О. Про витоки космогонічних уяв запорожців // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. – К.: І АНУ, 1993, вип. II. – С. 147–153.

5. Шилов Ю.О. Населення українських земель за часів індоєвропейської спільноти: пракорені української фольклорно-обрядової культури // Матеріали до української етнології. – К.: УФЕЦ ІМФЕ НАНУ, 1995. – Вип. 1(4). – С. 145–155.

6. Шилов Ю.А. Прародина ариев: История, обряды и мифы. – К.: СИНТО, 1995. – 744 с.

7. Шилов Ю.А. Триполье и Троя, Илион и Гелон // Третий Международный философский симпозиум «Диалог цивилизаций: Восток–Запад». – М.: Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, 1997. – С. 44–46.

8. Шилов Ю.О. «Велесова книга» та актуальність прадавніх учень. – К.: Книжкова палата України, 2001. – 154 с.

9. Шилов Ю.О. Джерела витоків української етнокультури XIX тис. до н.е. – II тис. н.е. – К.: Аратта, 2002. – 272 с.

10. Шилов Ю.О. Праслов'янська Аратта. – К.: Аратта, 2003. – 56 с.

11–14. Шилов Ю.А. Пращуры. – К.: Аратта, 2003. – 110 с.; Минск: Ильин, 2004. – 432 с.; М.–Мн. – К: Русская Правда, 2006. – 432 с.; Шилов Ю.О. Пращуры. – Вінниця: Континент-ПРИМ, 2006. – 168 с.

15. Шилов Ю.О. Арійські традиції запорожців // Козацьке лицарство – основа національного виховання. – К.: МАУП, 2004. – С. 7–14.

16. Шилов Ю.О. Витоки етносу й цивілізації слов'ян // Р.Ф. Кайндль. Вікно в європейську науку. Матеріали II Міжнародного наук. семінару «Кайндлівські читання». – Чернівці: Прут, 2005. – С. 215–227.

17. Шилов Ю.О. Національна ідея – витоки, сучасний стан і перспектива розвитку // Матеріали I Міжнародної наук.-практ. конференції «Рідна Віра – духовна сутність слов'ян». – К.: ТО «Перунова Рать», 2005. – С. 100–105.

18. Шилов Ю.О. Чого ми варті. – К.: Аратта, 2006. – 292 с.

19. Шилов Ю.О. Брама Безсмертя. – К.: Аратта, 2006. – 340 с.

20. Шилов Ю.О. Українська національна ідея. – К.: Аратта, 2007. – 65 с.
21. Шилов Ю.О. Давня історія України в контексті світової цивілізації. – К.: МАУП, 2007. – 220 с.
22. Шилов Ю.О. Трипільля: аратто-арійсько-українські казки / Художники Олександр і Олеся Вакуленко. – К.: Аратта, 2008. – 66 с.
23. Шилов Ю.А. Основы славянской цивилизации. – М.: в печати, 2008. – 784 с.
24. Україна – козацька держава / Автор-упорядник В. Недяк. – К.: ЕММА, 2004. – 1216 с.
25. Безклубий Л. З давніх звичаїв // Спас. Український звичай. – Запоріжжя: Ін-т козацтва ЗДУ, 2000. – С. 8; Шилов Ю.О. Арійські традиції запорожців // Козацьке лицарство – основа національного виховання. – К.: МАУП, 2004. – С. 9; Косуха О. Вільний спосіб життя. – Ескада–Київ: На правах рукопису, 2005. – 192 с.
26. Савур-могила. Легенди та перекази Нижньої Наддніпряни / Упоряд. В. Чабаненко. – К.: Дніпро, 1990. – 261 с.; Скульський А.М. Спас. – Николаев: ООО «Приват-Полиграфія», 1997. – 128 с.; Скульський А.М. Спас. Заповіт // Спас. Український звичай. – Запоріжжя: Ін-т козацтва ЗДУ, 2000. – С. 4–5, 40; Кобилуох В.О. Українські козацькі назви у санскриті. – Львів–К.–Донецьк: ІПШ «Наука і освіта», 2003. – 244 с.; Наливайко С.І. Українська індоаріка. – К.: Євшан-зілля, 2007. – 640 с.
27. Славянские Веды. – Состав. и комм. А.И. Асов – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003. – 704 с.
28. Трубачев О.Н. Труды по этимологии: Слово. История. Культура. – М.: Языки слав. к-ры, 2004. – Т. I–II. – 800 с., 664 с.
29. Кифишин А.Г. Древнее святилище Каменная Могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII–III тысячелетий до н.э. – К.: Аратта, 2001. – 872 с.
30. Мосенкіс Ю.Л. Трипільський прасловник української мови. – К.: НДІТІАМ, 2001. – 80 с.
31. Рыбаков Б.А. Предисловие // Н.И. Кикешев. Воззвание к славянам. – М.: Всеславянский Собор, 1998. – С. 3–4.

АРІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА ДОКТРИНА

Мова піде про найглибше підґрунтя козацького бойового мистецтва, яке близько 7 тисячоліть тому зародилося на землі майбутньої України в середовищі племен араттів і аріїв. Тепер це мистецтво, частково перенесене в III–II тис. до н.е. тими племенами до Індії, відомо в світі як «східне». Воно, посилене вихідцями із Дунайсько-Дніпровських країв, дійсно існує. Але мусимо повернути й посилити вітчизняні пріоритети! Цю роботу вже розпочато [2; 9; 14; 16–18; 20; 22; 24–33]. Дана робота – нова редакція попередніх публікацій в журналах «Український Світ» (К., 1996, 1–3) та «Наследие предков» (М., 1997, 2).

1. Глибини історичної пам'яті

Історична пам'ять слов'ян – найдавніша в світі. За визначенням Б.О. Рибаківа [18], у їхньому фольклорі та орнаменті збереглися згадки про Льодовик і мамонтів, що вимерли в Європі близько 14 тисячоліть тому. На давнину в 198 століть вказує один із міфів Київщини, а на 21-тисячолітню – літопис Кам'яної Могили і «Велесова книга» [2; 28]. Тим паче збереглися відомості про більш пізні часи, що стосуються виникнення цивілізованого ('державного') суспільства – з військом, козаками та ін.

Проблема витоків козацьких традицій науковцями досі остаточно не вирішена. Одна з причин – наявність інших, в тому числі більш давніх назв для вільного воїнства східних слов'ян: кияни, козари, уходники, бродники, черкаси та ін. Сталий науковий метод вирішення проблеми відштовхується від «Повісті врем'яних літ» (завершено в 1113 р.) та «Слова о полку і гореві Ігоря Святославлича» (1185), де козацтво, саме під цією назвою, не згадується. Тому прийнято відносити його появу до більш пізніх часів. При цьому залучається монгольська хроніка, де слово «козак» (тюркське 'одинокий', 'схильний до розбою і завоювань'). Але ця, набагато давніша за походженням назва, могла бути запозиченою та переосмисленою. Звідкіля? Пропонується наступна теорія виникнення козацтва [30–33].

Спочатку в суспільстві панував первіснообщинний лад. З переходом від привласнюючого (мисливство, збиральництво) до відтворюючого господарства (скотарство, хліборобство) він ступив до «періоду священної демократії», бо той лад очолили жерці-священнослужителі. Найбільший розквіт «періоду священної демократії» втілювався у найпершу в світі державу – Аратту. Її археологічні

залишки складають Трипільську та споріднені з нею культури Дунайсько-Дніпровських лісостепів 6200–2200 (або 7000–2750) рр. до н.е. А сусідні степи десь у 4300–1500 рр. до н.е. належали додержавному Аріану (носіям середньостогівської, ямної та ін. археологічних культур), де поступово запанувала «військова демократія», очолена воїнами. Ці два суспільства, що довго співіснували, втілювали стабільне хліборобсько-скотарське ядро та мобільну скотарсько-хліборобську оболонку «індоєвропейської спільноти». Праслов'яни належали до її араттської частини, проте не цуралися також арійської. Їх контакти утворили Оріяну (майбутня Одещина близько 3200–2200 рр. до н.е.), на північ від якої (до Прип'яті та Десни) склалась Борусія. Почалися далекі розселення індоєвропейських племен, а з ними – формування Шумеру й наступних держав з якісно іншим, рабовласницьким ладом.

Відповідно до родоводу праслов'ян, а потім слов'ян (з 2300–1700 рр. до н.е.), найглибше коріння козацтва тяжіє до Аратти [32; 33]. Звідтіля пішли кияни (шумер. Кійан, наступні Київи тощо; легендарна самоназва найперших козаків-запорожців), коші (шумер. Кіш; слов. Макош) та кошові (ще й від арат.-арій. кшатрій-воїв). В Аратті вперше розповсюдилася велика рогата худоба, пастухи якої створили гопак, військовий танок 'захисників говяда'. У спорідненому пеласго-русено-етруському середовищі знаходимо відповідності тропаку (трипадура, танок троянських воїнів-гоплітів), Вишнополю, колу, войовничому вигуку хай..! (хайре!), куріню й характернику (троянські куріти, військові жерці), Святій Раді (раджасуя, раджа-'правитель'). 'Първа рэскица', 'перша русь' «Веди словена» [22] споріднена з аратто-арійським раджанья, расья і означає 'воїнство'. Звідтіля Русь (що вперше проявилася в Оріяні-Оріссі й Борусії) – це народ і країна під проводом воїнів, які й стали підґрунтям козацтва. Там же вперше приручили коня, запровадили булаву та червону фарбу при похованнях, кургани-могили, а також коси-«оселедці» (звідкіля, можливо, й першооснова слова косак-козак). Проте цей комплекс ознак козаків розповсюдився й став більш притаманний Аріану.

Чимало арійських курганів споруджено було, зокрема, на Хортиці, назва якої походить, можливо, від індоарійської Хардіс-'Охорони'. Тоді ж виникла назва протоки повз острів: Крарійська, 'Горловина арійська'. Вона була відома ще й візантійцям. Інші арійські назви – ріки Борустана (Борисфен давніх греків) і Канка, плесо Плетено, могила Суварюга з легендою про похованого у ній Балга-тура (арійські 'Золотий вік'

і 'Святогор') – відомі донині як слов'янські Берестейки (у басейні Середнього Дніпра), Конка, Плетенський лиман (вздовж Великого Лугу), Савурюга і Богатир... Кіннотна справа засвоювалася козаками від прямих нащадків аріїв: кіммерійців, скіфів, сарматів, печенігів та половців. Звідтіля ж пішли, напевно, і прапор, бунчук, січ, гетьман [9], а ще – образ Козака Мамає [33].

Його іконоподібні зображення нагадують Шіву на тибетсько-індійських танках. Присутність шіваїстського культу в Північному Причорномор'ї античних часів досить відома. Її можна пояснити тими рядками «Велесової книги» слов'ян та вірменської «Хроніки Тарона», де мова йде про арійсько-слов'янсько-індійські міграції середини II тис. до н.е. – початку I тис. н.е.; обидва твори єднає легенда про мандри братів Кия, Щека, Хорива та Куара, Мелтея, Хоріана. Спільні витoki мають індоарійський Крішна Гопала (звідкіля прізвиська козаків-українців Кришненко і Гупало тощо), пеласго-грецький Аполлон, русенсько-етруський Купавон, слов'янський Ю(І)ван Купало. При цьому три перших божества мали оселедцеподібні зачіски й епітети 'Косатий' (Кешава та ін.), що зближує їх з козаками.

Арійське підґрунтя вбачають в понятті козак також С.І. Наливайко і В.О. Кобилуох [9; 14]. Перший відштовхується від імені Госак, двічі викарбуваного у 220 і 225 рр. на мармурових плитах Тамані. За античних і попередніх арійських часів ця територія називалася (С)Індікою. Звідсіля, а ще з пониззя Дніпра («старої Сіндики») пішли у світи племена (с)індів, відомі й як сувіри індійської Аратти або кіммерійці (Греція) чи кімори (Русь) та кімври (Західна Європа), севіри або сіверці (Русь й Україна). Слово Госак двускладове, його буквальный переклад – 'Бик дужий' (Яр-тур давньоруських часів), а переносний – 'Герой' тощо. Через кравенців – 'коровичів' і 'кровних' «Велесової книги» – госак і косак зближуються між собою. Перша складова частина обох слів може бути виведеною з араттошумеро-слов'янського означення великої рогатої худоби, а друга означала 'царів'. При цьому коса в первинному значенні могла порівнюватися з хвостом бика чи корови. Це припущення підтверджується тотожністю індоарійських та українських слів госаїн, гоптар, гопал(а) – хазяїн, господар, Гоптар, Гопала, гопак... Другий дослідник виводить слово козак з санскритського 'княжий захисник'. Таким, за легендами, був історичний прототип Козака Мамає – джури при Вітовті, Великому князі Литовському (1392–1430).

При розгляді аратто-арійського підгрунтя українського, почасти й російського козацтва не слід забувати, що Аратта-Арта-Арсанія проіснувала на території Русі аж до IX–XI ст., Арія-Оріяна-Дандарія-Дандака – до IV ст. (а у печеніжсько-половецькій традиції – щонайменше до середини XIII ст.). Говорячи про киян-козаків, слід знати тотожність інд. Данд(ак)и, іран. Пал(ак)а, слов. Кия. В усіх випадках цей династичний термін походить від сукупності побутових і священних понять, що зводяться до індоєвропейських ‘жердини’ та ‘жезла’. Злиття русичів з половцями у військові загони козаків XIII–XV століть відбувалося в умовах партизанської боротьби обох народів проти татаро-монгольської навали. Її писемні свідоцтва першими наводять назву «козак». У польських документах відомості про них поширюються з 1489 р. При цьому М. Меховіта в «Трактаті про дві Сарматії» (1518) розрізняв козаків татарських і козаків рутенських – ‘руських’, тобто українських.

Козаки-запорожці зберігали легенди різних історичних глибин [19], що засвідчують і різні назви козацтва. Найближча до сучасності легенда про чорногорів: «Тепер покоління запорожців, що кинуло Січ за Катерини, живе, кажуть, під турком на Чорних горах, і козаки знову звуться „чорногорами“».

Давнішою є розповідь про походження запорожців від козар, які буцімто «з великою силою народу вийшли із-за Києва, зі своїм ватажком, кошовим Германом». Цю версію можна співставити зі свідченням «Велесової книги» [4а-в] про іронців, що в середині IX ст. допомогли русичам у війні з хозарами – найпізнішими сарматами (за Л.М. Гумільовим), правителі яких породичалися з юдеями. Іронці, пращури осетин, теж були нащадками скіфо-сарматських племен, що належали до іранського відгалудження арійської спільноти (яку науковці умовно називають «індо-іранською»). Одне з племен Ірану мало назву «германи». Але згадка про Германа могла зберегтися й від навали германців-готів, які прийшли з Прибалтики до Причорномор’я на початку III ст. і деякий час співіснували з наступними хозарами.

Згадку про готів, вірогідно, відображено й у переказі про прийняття князем Амліном до свого війська попередників запорожців, які «не тут жили, а десь у лісах, під Києвом. Киями звалися од того, що ходили в походи з кийками». Свідоцтво про киян може сягати тут часів існування індоєвропейської (араттської) спільноти, до якої входили не дуже ще тоді розмежовані пращури аріїв, слов’ян та германців. Готсько-візантійський історик VI століття Йордан, згадуючи про дав-

ні часи, називає прибалтійський союз вандалів і венедів. Засновниками його (а також, за «Велесовою книгою», одноетнічних їм слов'ян, союзу оріян і борусів) вважалися дід Арій (Орій, Ірій, Ор) та батько Кий; надалі цей союз започаткував Готське князівство в Тавриді. Безпосереднім же предком готів був Амал. Чи не Амлин із легенди козаків-запорожців?

Безсумнівно, індоєвропейське походження має легенда про те, що «запорожці – із малих дітей. Їх усього було дванадцять чоловік». Тут присутній перегук із 12 подвигами Геракла – ‘героя, уславленого (богинєю) Герою(-‘Роком’), тезкою слов'янського Ярослава. Геракл почав геройствувати малою дитиною, ще в колисці задушивши змії, насланих Герою на нього та брата. Крім того, зародження й розквіт культу ‘Дитини-захисника’, притаманного надалі індоаріям (Шішупал), русенам-етрускам (Сосіпол), слов'янам-русичам (молоді брати Кий, Щек, Хорив із князівства полян), простежено в араттських і арійських поселеннях та могильниках Дністро-Дніпровського регіону VI–III тис. до н.е. А відповідність подвигам Геракла часів Троянської війни (кінець II тис. до н.е.) знаходимо в запорозьких легендах про Змієві печери на порожистих островах Перун і Хортиця. В обох випадках мова йде про героя-змієборця та діву, яка народила від нього трьох синів-богатирів.

Зберігся (Л. Безклубим: [1]) «Супойський переказ» про походження світу, України й козацтва: «Колись в сиву давнину породив [небесний] батько Коло з матір'ю Даж-землею під час нічної грози люд вкраїнський, та й дав їм землю з півночі на південь од моря до моря та з заходу на схід од Дунаю до Дніпра-Дону. Та й заповів їм не ходити за ту землю та не оддавати [...] та дав брата свого Місяця на сторожу козацтву тому характерному, щоб берегли землю ту денно і ношно. А щоб вправні були та згуртовані, то докинув вісім променів своїх козацьких на небо, щоб у скруту поглядали на Воza того; знали (б), в чім сила їхня козацька. Й були од Батька сторожи – чорна ненависть безмежна та завбачливість розуму од підступу межи товариства, неправди проти звичаю та до ворога лють. А од Матері-Землі грозової – любов безмежна до люду, Краю, сім'ї своєї – така червона, аж багряна (любов), як сполох небесний».

Дані про доіндоєвропейське виникнення Дажбога [12] підтверджено тут жіночою його іпостассю, що характерно для матриархальної Аратти. Відображено також давнину щонайменше 2300 р. до н.е. (коли жерці індоєвропейського світу повсюди замінили місячні кале-

ндарі на сонячні). Заповіти [1] 20 і 24 засвідчують: «Місяць – дядько старший над душами правдивими козацькими», «Вистригти оселедець – стати під Батьків заповіт: то Колові сонячні брати-промені до краю доведені». Крім того, простежуються специфічні відповідності текстам 30 і 16 «Велесової книги» [2], які датуються 2300–1700 рр. до н.е. Помітно, що Батько Коло «Супойського переказу» не тільки Сонце та осяяний ним небокрай, а й Коло Свароже – нічний зодіак. Він у козацькому переказі ще 8-частинний; наступний 12-частинний сонячний зодіак з'являється в українській Наддніпрянщині із XXIV–XXIII ст. до н.е. [31].

Ось яких глибин сягають етноісторичні витоки козацьких традицій!

2. Жерці та воїни – хто головніший?

Ведичне суспільство матріархальної Аратти та патріархального Аріану складалося з 3–4 верств: з брахманів-жерців, кшатріїв, або раджанья-воїв, вайшья-общинників та шудрів-різноробів. Ця ієрархія найвиразніше простежується в поховальному обряді курганів-могил V–II тис. до н.е. [25]. Надалі, з розкладом общинного і зростанням рабовласницького ладу, варни перетворилися на касти (перехідні до класів Європи), і люди стали потрапляти до них не за здібностями, а за походженням. Тоді вже (з часів Трої та Скіфії) на перший план вийшли воїни, але інтелектуали ще й досі шануються найбільше з усіх суспільних верств.

Могили арійів (та араттів, їх поважних наставників) слугували не так кладовищами, як храмами й обсерваторіями. Тут приносилися жертви, відбувалися свята, розгорталися міфотворчість, а також проводилися календарні (для сільськогосподарських та інших потреб) спостереження за небесними світилами. Займалися цим брахмани – предтечі українських рахманів та характерників. Вони ж регулювали суспільно-господарчі відносини і впорядковували міфотворчість – світоглядне відображення образно-інтуїтивного світосприймання, притаманного тодішнім людям.

Археологами досліджено кілька пам'яток, в яких простежується виникнення арійської варни брахманів (т.з. кемі-обинська культура, за назвою кримського кургана Кемі-оба) та її місця в суспільстві. Найбільш виразні в цьому відношенні кургани біля с. Старосілля Велико-Олександрівського р-ну Херсонської області. Тут простежено формування зазначеної культури внаслідок взаємодії представників Аратти й Шумеру з місцевим населенням: державотворці двох перших ввели у середовище Аріану своїх спільних місіонерів, напевно з

метою полегшення власних взаємозв'язків через чужі племена (згуртовані тими місіонерами в арійську спільноту) між Наддніпрянським та Месопотамським обширами. Звідтоді, з середини IV тис. до н.е., для брахманських поховань стають притаманними гробниці із кам'яних плит. Їхній міфоритуал впливає на місцеву ямну культуру. Найпізнішу гробницю Старосільських курганів можна віднести до зрубної культури середини II тис. до н.е., причетної до часткового переселення аріїв, оріян і борусів до Бгарати-Індії.

В плінні цього переселення 3-тисячолітня традиція розбудови арійських курганів-могил різко згортається і знову розквітає лише через тисячу років: у рабовласницькій Скіфії, очоленій не жерцями, а воїнами. Геродот описує [5: IV, 67–69], як другі почали пригнічувати перших. Але тим ще довго вдавалося зберігати свою зверхність. Ось приклад з історії Русі X ст. [21]: «Жив у древлянських краях волхв Доброгаст. Посварив його за щось князь Ігор, чим викликав великий гнів Доброгаста. І сказав тоді Доброгаст, що небезпечно з ним це робити. А на доказ своїх слів викликав на поєдинок три десятки Ігорових дружинників, проти яких пішов зовсім беззбройний. І мов блискавка спалахнула. Худий, здавалося б, зовсім немічний Доброгаст порозкидав дружинників, кількох скалічив, а одного вбив. Зброєю йому служили руки й ноги».

Духовна культура слов'ян часів утворення феодальної Русі не поступалася візантійській, а то й перевищувала її. Проте остання набагато більше була пристосована до ідеологічних потреб класового суспільства, а перша трималася ще общинного ладу. Тому й поступилася, кінець кінцем, християнству. Воно почало впроваджуватися князями протягом 867–988 років – між хрещеннями киян та інших Аскольдом, а згодом Володимиром. Останній обрав аріянський напрямок християнства, який дозволяв, за обов'язкової умови шанування державного, офіційного БОГА, зберігати й рідні звичаї [10]. Таким чином на Русі склалося двоєвір'я [18], яке отримало назву православіє. Так називали себе рідновіри, за якими після церковної реформи XVII ст. (що забрала ту назву) закріпилося прізвисько язичники. Проте саме від них зберігаються в християнському православ'ї терміни БОГ, Спас, Трійця, шанування Богоматері, святкування Різдва, Масляни, Великодня тощо.

Донедавна існував також звичай старчества – зібрання найавторитетніших «чорних монахів», які мали права віча та вето, стоячи тим самим над офіційними ієрархами візантійського походження і уосіблюю-

чи собою традицію як не волхвів, так принаймні аріян (від просвітера Арія, що хрестив імператора Костянтина у 330 р.). Козацькі характерники (особливим чином освічені, але не обов'язково старі) займали при січових курінях подібне положення. Попи не суперечили їм і визнавали їх зверхність. «Куля не бере козака-характерника і шабля не рубає. Бо знає він таємну науку, але не відкриває її нікому, лише синові довірять на смертному ложі або в годину лиху, перед січчю пекельною. І називається та козацька бойова наука – Спас...» [20].

Хреста характерники, напевно, не носили, бо на канонічних зображеннях Козака Мамає, «душі праведної», його немає. Звичай ховати характерників без церковної відправи та ще й з осиковим кілком у грудях ганебним спочатку не був: осика легко проростала з останків і втілювала, очевидно, «Всесвітнє Древо буття» діонісійського типу. Подібне Древо, у вигляді виноградної лози, що пророста із ребер розп'ятого Христа, бачимо на деяких іконах. В легендарному заповіті кошового-характерника Івана Сірка говориться [7; 19]: «Як я помру, то одберіть у мене праву руку і носіть її сім год; хто буде мою руку носить сім год, той владітиме нею усе рівно, як я сам владію... А на сьомому году хай мене жде, і хто вийде до могили або на Різдво, або на Великдень, або на Зелену неділю, так нехай мене дожида. Не бійся, що я неправославний християнин, я єсть православний християнин Сірентій Іоанович!» Помітні перевага православія у розумінні його князем Володимиром, а також народна канонізація свого героя-захисника.

Звернімо увагу на статус кошового отамана, яким І.Д. Сірко обирався 12 разів, причому в останні роки свого 80-річного життя – 8 років підряд. Між тим, було достатньо й одного, щоб все життя потому носити цей титул і користуватися пільгами. Кошовим обирався козак найкращий із кращих на рік. Відмовитися від такої честі-обов'язку не міг, бо стратять. Страчували також невдах – як би вони не старалися, й наскільки б невинні за поразку вони не були б. Отаман мав бути не тільки вправним, але й удачливим – і сам по собі, і для товариства також. Тут криється пояснення тим численним випадкам, коли оточені ворогами козаки видавали на їх вимогу отаманів – навіть за ненадійну обіцянку залишити іншим життя. Отаман-невдаха однак мав померти – як не від ворогів, так від товариства; а будучи зданим, міг ще йому послужити. Така мораль з огляду на сучасні військові доктрини здається правильною; розуміння її праведності можливе лише з позиції православного Спас(ительств)а.

3. Православний Спас(итель)

Коли припинилися обряди людських жертвоприношень (поодиноких і добровільних в основі своїй, замінених в процесі «гуманізації культури» та «викорінення язичництва» примусовими, масовими нищеннями людей війнами, голодоморами, стратами), то народ продовжив зазначену вище «канонізацію героїв», гідних рангу Спасителя. Вище зазначалося про Івана Сірка. Наведемо ще приклад героїзації Семена Палія.

За козацькими легендами, зібраними Д.І. Яворницьким та Я.П. Новицьким на рубежі ХІХ–ХХ століть [19; 34], володіння характерницьким Спасом цей «великий вояка й знаюка» отримав від самого БОГА чи то Його посланця (янгола у вигляді сивого діда); «...він, кажуть, і тепер десь живий, і, як йому Господь звелів, міняється, як Місяць: старіє і молодіє». Подібно до Сірка, Палій теж вмів обертатися на хорта (мисливського пса) і так проникати до ворожого табору. А ще міг ставати хрестом чи то списом (який зображувався на іконоподібних картинах «Козак Мамай» за традицію арійських брасманів – ‘молитов’, втілених у зброю, що звернена до прави-‘небес’). Той спис-хрест згадується в уявному діалозі гетьмана Мазепи з джурою напередодні Полтавської битви:

«Хлопче, а піди подивися. Чи стоїть на могилі що-небудь?» – «Стоїть.» – «А яке воно є?» – «Стоїть, як спис.» – «А яка на ньому амуніція? Чи біла?» – «Біла!» – «А на амуніції що? Не хрест?» – «Хрест!» – «То Палій! Він як перехрестить, то й амінь...»

На чому тримається влада воїнів – загальновідомо: звісно, на зброї! А влада жерців? Вона трималася на Спас(ительств)і.

Навіть із вищенаведених уривків помітно, що Спас сягає аратто-арійських традицій. Вони найліпше втілені в Рігведі, витоки якої вдалося простежити в курганах української Наддніпрянщини [25; 26; 28]. Епітетом ‘Спасителі’-Насатї в РВ наділені конеподібні брати-близнята Ашвіни, божества новорічних вранішньої та вечірньої зорь. Зображення пари коней очолює календар у «Гроті Бика» Кам’яної Могили. А на вході-виході грота – троїсте зображення жертвоприношення вершника біля підніжжя ідола, календарних «ялинок», свастя та інших символів воскресіння. Це канон Гандхарви, який композиційно співпадає з найбільш довершеним канонем Козака Мамаю. Всіх трьох поєднують дерева і коні (в останньому випадку зв’язані поводом, відповідно ведичному жертвовному стовпу ашватсі – ‘кінському дереву’). Жертовні останки втілення Гандхарви ІV тис. до н.е. було

знайдено (1987) в основі могили Чауш над Новосільською переправою через Нижній Дунай; є відповідні знахідки в арійських, кіммерійських, скіфських, печеніжських та руських курганах. Науковці, обізнані з багатотомною «Золотою гілкою» Дж. Фрезера (вперше виданою в Лондоні у 1890 р.) й наступними дослідженнями в цьому руслі, знають численних предтеч Христа-Спасителя. Серед них був і Йо-го тезка: слов'янський Колодій (від Кола ДІЙ, 'БОГ річного Коловороту'), більш відомий як Масляна. Теж саме – 'Помазаник' – означає в перекладі на нашу мову грецький епітет Ісуса – Христос. Останки Колодія-Масляниці VII–V століть до Різдва Христова було знайдено археологами у 1953 р. біля с. Пожарна Балка на Полтавщині [3]. Цей Спаситель зберігає у слов'ян традицію одвічних хліборобів – араттів. Крім того, козацтво, та й всі українці, зберегли образ арійського Спасителя-вершника. Це вищезгаданий Козак Мамай, відомий з рубежу XIV–XV століть. Йому передують давньоруський Пол(у)к(онь)ан-Кітоврас (від Гандхарви, спадкоємцем якого є також грецький Кентавр) та українсько-арійський Богатир-першопредок із Савур-могили або Савурюги (від Балга-тур і Сувар-юга: 'Сяюча гора' та 'Золотий вік', аналог руських Святогора із золотої Аладир-землі)...

Якими б мудрими й доброзичливими не були жерці, але й вони не могли уникнути Всесвітніх законів – єдності й боротьби протилежностей, зростання протиріч (зокрема, при переході від привласнюючого до відтворюючого господарства, від общинності до рабовласництва). Та й не прагнули ті мудреці «сотрясати те, що стрясти неможливо». Ні, їхні зусилля були спрямовані на зняття протиріч, які у всі часи всіх народів зводяться, врешті решт, до «буття-небуття». Звідціля й необхідність самопожертв, поховальних міфоритуалів тощо. Жертвна людина – то обрядовий міст, перехід від життя до смерті та навпаки.

Яким чином самопожертва Гандхарви знімала оте протиріччя, в чому сенс Спасительства загалом? Пошук відповідей призвів до суттєвого відкриття [25–33].

На відміну від Христа-Спасителя, набагато (десь на чотири тисячоліття) давніший від нього Гандхарва був не один. Його подвиг періодично втілював черговий «син людський», який виконував освячений поколіннями міфоритуал. Обраний на цю роль герой-вершник протягом року мандрував арійськими землями, всотуючи таким чином простір-і-час, стаючи його живим втіленням-символом. А плем'я, яке влаштувало цей черговий обряд, протягом того ж часу будувало жертвник, до якого рівно через рік повертався Гандхарва. Там він

віддавав жерцям себе-і-коня на заклання. Їх плоттю та кров'ю причащався народ; оце й було тим, що залишилося у віках як «приніс себе в жертву в ім'я народу» (тобто віддав себе на з'їдання народом; в християнському «їжте хліб – це тіло моє, пийте вино – це кров моя» залишилося лише відлуння цього предковичного ритуалу Спасительства). Сенс цієї самопожертви-й-причастя зводився до жахливого стресу, яким жерці розчахували підсвідомість усіх людей, що збиралися на ритуал. Бо жерці всіх часів і народів працювали з підсвідомістю (близько 97% обсягу головного мозку й прямий вихід на природньо-всесвітні засади з пріоритетом польової основи матеріального світу) своїх співвітчизників, добре знаючи неефективність прямих звернень до їхнього розуму (3% й тяжіння до суспільних настанов та речовинних проявів матерії). Звідси – надзвичайно високі вимоги до морально-етичних якостей жерців, їх величезна духовність і неймовірні для пересічної людини можливості.

Розкривши підсвідомість зібрання араттів чи аріїв, брахмани чистили й зміцнювали закладені в них природою програми патріотизму, колективізму, самовідданості тощо. При цьому кожен із присутніх мав відчутти себе Гандхарвою (причетним до нього через причастя та інше), а через нього – ‘Батьком істот’ Праджапаті (ідол: див. вище). Далі слідував обряд «воскресіння Спасителя», протягом якого брахмани закривали підсвідомість народу й повертали його до буденного (проте оновленого проведеним міфоритуалом) життя. А для принесеного в жертву це означало підсилення його біополя (душі), яке, за новітніми науковими дослідженнями Р. Моуді та ін., залишається існувати після смерті речовинної оболонки (тіла). У ведичній культурі ця воскресаюча сутність називається ‘Сяйво’–Вірадж (свастя: див. вище).

Отже, сенс самопожертви Спасителя – це зняття протиріч суспільного буття; аж до зняття протиріч між життям-і-смертю, буттям-небуттям, між речовинними («людськими») проявами матеріального світу та його ж польовими («божеськими») першоосновами. На рівні речовинних («матеріальних», як неправильно ототожнює археологія та інші науки) проявів матеріального світу таке неможливо, але на рівні його ж польової основи – не дуже-то й складно, як і наступне «воскресіння» принесеного в жертву; до того ж слід володіти технікою переходу від свідомого логіко-аналітичного світорозуміння до підсвідомого образно-інтуїтивного світосприймання [6; 8; 11; 13; 23; 26–28].

У полеміці з християнством, що йшло з Візантії на Русь разом із варягами-воїнами, жерці-волхви пропонували своєму слов'янському

суспільству потаємні глибини власного вчення. А в ньому одвічно були і віра в БОГА-Вседержителя, і Трійця, і Православ'є, і Спаситель, який здебільшого уявлявся, подібно Богатирю із Савур-могили, вершником на білому коні (за Влес-книгою):

Згадаймо про те, що отці наші днесь у Сварзі синій
і дивляться на нас (з небес),
і лагідно усміхаються до нас.

І так ми з отцями нашими, не самотні ми.

І мислимо про поміч Перунову.

І бачимо, як скаче у Сварзі вісник на коні білому.

І той (Вершник) меча здійняв до небес
і розверз (ним) хмари й громи.

І (від того) тече вода жива на нас, і пиймо тую –
бо то все од СВАРОГА до нас життям тече.

Коли майстерність общинних жерців стала вгасати, а людей в жертвоприношеннях замінили ідолами та іконами; коли християнський гуманізм заборонив самопожертви одинаків і узаконив масове нищення язичників та єретиків – тоді одвічна традиція аратто-арійського Спаса почала обожнювати відомих осіб, козаків-характерників. Ні смерті, ні ран чи тортур вони не боялися, опікували народ навіть із потойбіччя, тобто із польового (божественного) світу, куди відлітали їхні душі (біо-поля). Ось як описує підсвідомо-польову основу вчення й практики Спаса заповіт козаків-характерників [20; 27]:

«...„Наука Спаса дуже складна. Беруть у науку хлопчаків дев'яти-дванадцяти років, і вже до тридцяти стає той хлопчина справжнім характерником. Він і в темноті бачить, і болячки зашіптує та замовляє, і пристріт та порчу знімає, вміє й ще багато такого, чого ми і не знаємо вже, секрети ті загублено, забуто.

Знаю тільки, що живуть на чоловікові дев'ять невидимих істот: Срібна людина (Сяйво), Даж, Малка, Сак, Вол, Хор і ще четверо („вершників“, що ми їх не чуємо і не бачимо)... Про це розповів твій дід, а мій батько, коли на степовому кургані „прив'язував“ мене до Сонця. Зараз я вже можу сказати тобі імена цих „вершників“-супутників. Сьомого звать Кален, дев'ятого – Тар, десятого Швах, а того, що живе на небесах, зовуть Род. Це не „вершник“, це Янгол-хранитель... Всі разом живуть в основному дружно, але інколи і сваряться. Коли є між ними згода, появляється над головою того чоловіка голубий бриль із жовтим донцем або, як малюють богомази на іконах, два жовтих кільця.

Наука Спаса великого загублена, залишилися лише малі спаси: знахарство, різне чаклунство, замовляння, дрібні чудеса... Цей Спас з'являється часом і сам по собі, коли людина потрапляє в біду. Діди наші не дарма казали: Буде ворог – буде і сила. Перед великою битвою, коли полки мали йти на приступ, старий козак-характерник брав молодого козака за потилицю і робив ось так...“

Тут батько взяв мене за потилицю, притулився лобом до мого лоба і різко пригнув мою голову донизу. Після цього відступив крок назад і сказав: „Дивись мені на плече! На два пальці!..“ Я почав дивитись і побачив незвичайне явище – тонке срібне сяйво товщиною у два пальці облягало усе тіло батька».

А. Скульський, записавши цей заповіт від своїх предків, слушно пов'язує його як з арійським йогічним вченням Індії, так і з найсучаснішими досягненнями біофізики та медицини...

Іван Сірко та Семен Палій – не останні, кого українці возвеличили до власних Спасителів. Можна говорити про ауру відповідного рангу навколо таких історичних постатей, як Григорій Сковорода чи Тарас Шевченко. Але така розмова вийде за межі священного канону характерництва, сутність якого, як і Православ'я вкупі зі Спасом, полягає в мистецтві входження в польову основу матеріального світу, в співробітництві з Інформаційним ПОЛЕМ (як сучасна культура починає розуміти те саме, що пращури нарекли Всезнаючим БОГОМ). Відлуння зазначеного канону простежується в постатях Нестора Махна, а тепер вже й Анатолія Єрмака – засновника Всеукраїнського товариства Нестора Махна «Гуляй-Поле». Нащадки губителів Ісуса Христа передчасно увігнали в могилу й обох українців – проте облагороджений ними народ воскресив їх своїми піснями та думами [29].

4. Арійський воїн – вбивця чи перероджувач?

Підсумовуючи попередні розділи, можна зробити висновки: 1) засади арійської воєнної доктрини були закладені не їхніми воїнами, а жерцями Аратти, які освоїли джерело надмеханічно-речовинної сили у польовій основі матеріального світу; 2) головною (виплеканою, зокрема, брахманами із наймогутнішої тоді військової сили – кінноти) постаттю доктрини став аж ніяк не вбивця-руйнівник, а Спаситель; 3) суть доктрини полягала в оволодінні брахманами таємницею Безсмертя (або, по-сучасному, у вмінні вилучати з тлінного тіла тривке біополе).

Зосереджемося тут передусім на останньому пункті. В ньому відповіді на питання і про надзвичайну жорстокість прадавніх вої-

нів та козаків, і про неймовірну зверхність їх до власного болю, зневагу до смерті.

Як приклад щойно зазначеного, наведемо характерницькі заповіді 5 і 13 [1], що засвідчують побратимство кров'ю (мазепство мазкою). «Мазепство: один на один, на шаблю – руку, на пояс – друг[у], надріз та змішують мазку; на світанні на Святій могилі біля матері чи род[и]теля, повертаючись на вісім сторін та приказуючи: „Свідок Бог наш батько та степ гайний“ (Роджиття час). Після кроплять в келих з вином та одноразово випивають. Коли просто братчик, то випиває сам суперед товариства»; «Не бийтесь поміж собою. До тих пір, доки молодь з молоком матері та від старшини буде всотувати несприйняття зверхності над собою і в собі, в роду, до тих пір Рій Родів Скупи Української буде в змозі мазкою братчиковою захистити землі свої на користь свою...» Подібний звичай описано Геродотом [IV, 70] принагідно до скіфів V ст. до н.е. Проте згадка у заповіді загадкового Роджипіття відсилає до часів 'Царства воїнів-батьків' Дандарії чи навіть Оріяни. Саме там міг скластися звичай передсмертного родичання поранених ратоборців з Матір'ю-Землею [2, 376]:

Се бо сядьмо на землю

і візьмемо її до рани своєї і натовчем (землю) до неї.

А як по смерті своїй станемо пред Мар-Марією,

то щоб сказала (та): «Не можу винити того,

хто наповнений землею,

і не можу його одділити од неї»...

Спадкоємна (від аріїв) безжальність козаків до себе і ворогів – очевидна. На цьому й зупинилися ідеологи фашизму та поверхові дослідники й митці [15]: «Веди, свирепый Индра, в бой!.. Что перед нами жалкий сброд / Что в ветхих хижинах живет... Тебе их в жертву принесем... О, разрушающий миры / В экстазе дерзостной игры...» Ні, то була зовсім не гра! То було життєстверджуюче змагання суспільства зі смертю. Це стало зрозумілим внаслідок глибокого вивченні міфоритуалів могил української Наддніпрянщини [25; 28]. Їх розгляд почнемо з воїтеля Індри – головного персонажа Рігведи, якого наука (радо підтримана тут «нащадками дійсних арійців») вважає ідеалом воїна.

Проте його очевидність поверхова, оманлива. Бо ведичний Індра-‘Яйце’ – антипод свого брата Мартанд(р)и, ‘Мертвого яйця’ – є узагальнюючим образом «воскресаючого небіжчика». В слов'янській етнокультурі цих братів (Видріка, Індру, Ондрія – звідкіля пошанування й греко-християнського Андрія Першозваного) втілюють крашан-

ки Рахманського Великодня та Русальських Проводів. «Там ці червоні (як Мартанда й посипані вохрою небіжчики в аратто-оріянських і арійських могилах) та інші яйця розкладають на курганоподібних горбочках та розбивають на могильних хрестах» [4]. А при археологічних дослідженнях курганів [25] підтверджується картина народження Індри, змальована Рігведою [IV, 18].

Ненароджений ще герой промовляє до матері Адіті з її черева:

Я не хочу тут виходити. Це поганий прохід.

Я вийду поперек – через бік.

(Бо) я повинен звершити багато не звершених (діянь).

Рвучи бік матері й вбиваючи при цьому свого батька Дьяуса, Індра робить начебто злочин посилений надалі його войовничістю. Проте суть справи полягає тут в тому, що на пологи чатував асуразмій Вяанса, якого герою слід було перехитрувати й перемогти. Сенса цього подвигу стає зрозумілим лише на фоні значення вищенаведених слів [8]. Батьки ‘(Воскресаючого) Яйця’ – то ‘Безкінечність’ річних циклів та ‘Небесне’ їх втілення, на які ‘життєві сили’ наклали смертоносний ‘Вузол’. От Індра його і рубає задля оновлення Всесвіту! Той вийде із новорічного (весняне рівнодення) ‘Вмістилища’ Вали, воскресне після смерті-зими... Індра виходить безжальний тому, що «потрясає непотрясаєме»: тобто діє за межою сил і можливостей, на порубіжжі буття-небуття Світоладу. Але ж діє не на зло, а во благо! От який арії-оріяни-дандарії-козаки мали собі одвічний взірець.

Видатний знавець арійської спадщини Ф.Б.Я. Кейпер, залучивши новітні дані медицини й психіатрії, дійшов ще більших глибин у розумінні оновлюючого змієборчества Індри. Виявилось, що цей міфічний двобій героя зі змієм означав єднання чоловічого й жіночого начал, зачаття нового життя. «Чи не може двобій Індри з „горою“ [Валою в оточені Врітри. – Ю. Шилов] відповідати запліднюючій діяльності сперматозоїда?» [8]. Виявляється, що Індра-воїн дуже близький до йога, медитація якого «розбуджує змію Кундаліні», яка піднімається вздовж хребта від нижньої до найвищої чакри (енергетичного ‘кільця’, як називається також різновид індоарійської зброї). Опис чакр надано і в заповіті характерників із роду козаків Скульських (див. вище; [20]).

Отже, найголовнішим для воїна було розкриття своєї підсвідомості аж до межі буття-й-небуття. Таким чином він міг концентрувати дійсно-таки «Божественну» (польову, підсвідому) психічну енергію та «надлюдську» (речовинну кристалічного рівня) тілесну енер-

гію. Знешкоджуючи цим супротивника, треба було його не так забити, як відібрати у нього життєву наснагу, переродити.

Подальший розвиток головного міфу індоарійської Рігведи добре простежується в курганах української Наддніпрянщини (від Інгула до Псла) біля Комсомольська, Старогорожена, Старосілля.

У двох перших районах парні стели святилищ і поховань мають ознаки Індри та Вішну – героя та БОГА, який кожного Нового року допомагає змієборцю розправитися з Врітрою й звільнити Валу, поновити річний цикл. Чимало гімнів Рігведи присвячується зразу обом змієборцям,

Які, не піддаючись омані, стоять на високій

Вершині гір, подібно вершнику, що править баским скакуном!

Хоча в таких гімнах і згадується «захист від розбійників» тощо, але понад усе – «втішання законом» і магічні діяння в ім'я гармонії Світоладу. Тут, як і в міфоритуалах Гандхарви, цілком очевидно переважання «священної демократії» над «військовою». Брахмані-священнослужителі («первісна інтелігенція») приборкували руйнівні вияви людського єства словами священних гімнів (та ін.), досягаючи при цьому підсвідомості своїх співвітчизників. Зауважимо, що володіння підсвідомістю було спрямовано на суспільний добробут, а люди, що вміли це робити, були безкорисливі. Бо хіба можуть бути корисливими люди, які віддають себе (досягаючи певного віку, за певних обставин) на пожертву задля зміцнення суспільно-всесвітніх зв'язків?

Брахманські поховання Старосілля, Старогорожена й ін. зовсім або майже не мають речей. Проте вони влаштовані в гробницях, розписаних магічними знаками. Розшифровано календарі й ведичні міфологеми про нащадків праматері Адіті, які виступають тут охоронцями Світоладу. Принагідно до цього, небіжчик у парі з жертвою – подібно до пари Вішну та Індри – мали здійснювати космологічні діяння. Другий залишався у потойбічному світі, забезпечуючи першому здійснення до Неба – народним посланцем задля своєчасних дощів, тепла тощо. Значення жертв (які у араттів та аріїв обожнювалися, як і посланці) тут протилежне забитим рабам у скіфських курганах. Але відлуння попередніх традицій можна простежити й там [5, IV], у прямих нащадків іранського відгалуження аріїв. А слов'яни зберегли більш глибокі традиції не лише Дандарії й Аріану, але також Арсанії й Аратти. За Влес-книгою [2, 7д]:

Не худоба ми, а русичами стали –

і то є іншим навчення! Щоб знали (вони),

що Права з нами, а Наву ми перестали боятися –
бо Нава не має сили проти нас.
Тому ми повинні молити Богів
про поміч у ділах ратних і старатися.
То Мати наша б'є крилами (і віщує)
про труди ратні й славу воїнам,
що іспили води живої од Перуниці в січі скрутній.
І та Перуниця летить до нас.
І тая ріг дає, повний води живої
для життя вічного герою нашому,
що меча ворожого дістав і голову одрубану втратив.
Тако смерті не маємо від того, але життя вічне.
І завжди брат за брата стоїть!

Є тут, як бачимо, віра в безсмертя душі, в її перебування під опікою БОГА. Переходячи з тілесно-речовинного в духовно-польовий стан і навпаки, вічно існує людська особистість в трьох світах почергово: в земній Яві, потойбічній Наві, небесній Праві. Тож смерть не абсолютна – відносна. І людина, ворог чи друг, – незнищенна. Тому-то арії й прагнули не так забити, як належним чином «переродити» своїх супротивників.

Це прагнення успадковане козацьким Спасом: «Не добивай ворога до кінця», «По можливості (належить) залишити супротивника цілим, дати йому можливість переглянути погляд на життя і цим покращити Світ» [1]. Такий підхід суперечить усім військовим доктринам, відомим починаючи з Біблії або з «Іліади» часів рабовласництва. Проте він же відповідає семантиці зброї араттів і аріїв, притаманній також мечам-акінакам скіфів та козацьким булавам і шаблям. Розглянемо й їх.

4. Зброя Божественних воїнів

Наведена вище думка Ф.Б.Я. Кейпера [8] про відповідність головного – космогонічного міфоритуалу ведичних аріїв «запліднюючій діяльності сперматозоїда» продовжується такими словами: «В цьому світлі було б неважко пояснити ваджру, яка пронизує гору і відкриває її». Маються на увазі гора-‘Вмістилище’ Вала, змієподібний і ‘життедайний’ при цьому асура Врітра-‘Ворота(р)’, а також магічна зброя змієборця Індри-‘Яйця’ – палиця-ваджра. Її назва походить від статевого органа бика-Тельця і за значенням близька до ‘сперми’. Отже, маємо справу з образно-інтуїтивним (міфологічним) відображенням зачаття.

Ваджра Індри розколює гору Валу начетверо, хрестоподібно. Саме такий вигляд мають деякі навершшя булав, які побутували в Аратті й Аріані, започаткувавши згодом козацькі перначі – зброю, але й знак влади. Відроджуюча символіка хрестовидих та ін. булав (а також сокир) простежується починаючи з могильника V–IV тис. до н.е. під Маріуполем. Цей могильник започаткували ще до розповсюдження курганів, на початку формування арійської спільноти. Більшість похованих були випростані й містилися у загальній ямі – залишку напівземлянки, що імітувала общинне житло. Останні ж поховання засвідчили виділення особистостей і суттєву зміну обряду: небіжчиків почали ховати у ембріональнокорченому вигляді. Змінилися й речі: поряд із традиційним мисливським знаряддям до могил стали класти булави – може й бойового, але безперечно магічного призначення. Їх держак упиралися в пах померлих чоловіків(?), вочевидь імітуючи ваджру. Одне з найпізніших поховань Маріупольського могильника містило останки двох людей у гробниці, перекритій людиноподібною стелою; на каміннях знайдено залишки кремації. Тут є відповідності спаленням араттів і аріїв, а також індоєвропейським міфам про народження героїв із каменю (див. нижче про жерця-«Аполлона»).

Магічність сокир теж проступає не тільки у їх положенні, але й у формі та орнаменті їх кам'яних навершшів. Якщо булави здебільшого округлі (бо уособлюють яйце) й лише іноді хрестовидні або ребристі, то кам'яні сокири арійської прабатьківщини нерідко орнаментовані. При цьому їх випуклий (а не різний, який набагато легше виконати) орнамент вказує на ритуальне «спородження» сокирами зображеного на них: блискавок-перуниць, колосків, вінків, личин богів чи героїв. Значна частина цих виробів розходилася з острова Перун (Дніпровські Пороги), де виявлено відповідну майстерню початку II тис. до н.е.

Жрецькими слід вважати також специфічні «булави» без дірок: це були калатала брахманських бубонів (є й відповідне зображення). Подібне призначення мали луки без стріл. А стріли без луків (нерідко й без наконечників) відомі як брасмани – магічні знаряддя для вознесіння та дії на відстані. У могилі жерця з Майкопського кургану XXIV ст. до н.е. такими «стрілами» було пронизано 2+2 золоті та срібні фігурки биків, втілення 4-річних місцеперебувань Тельця в зодіаці. 6+1 стріл з крем'яними наконечниками – у похованні XVIII ст. до н.е. інгульської археологічної культури з кургану біля с. Каїри (на Херсонщині) – призначалися для поцілення Тельця під час літнього сонце-

вороту. Лучник, який втілював тут найдавнішого з відомих на тепер Аполлонів [25; 28], «сам виготовив» магичні стріли-брасмани; для їх використання небіжчик «мав скинути пута», якими зв'язали йому руки під час поховання. Уподібнюючи Аполлонові молодого чоловіка, його приблизно за рік (бо встигли зростися перебиті лобкові кістки) до смерті позбавили статі, а згодом зробили «вогнений погляд» (замінивши очі палаючими вуглинами); голову відтяли і поклали в могилі над правим плечем. Розміщення тут же кам'яної сокири і крем'яного різака відповідає хуррито-хеттській міфологемі про чудовисько Уллікумме відповідної форми, яке, на погибель богові-громовику Тешубу, зростало на правому плечі підводного велета, але було відтято «кам'яним ножем».

Археологи, не дуже обізнані з міфологією й історією, занадто прямолінійно вважають: чим більше зброї в могилах, тим більш воєвничим було суспільство; а ще коли долучити сюди кількість пробитих черепів та відтятих голів, то вийде «період військової демократії» (про рабовласницький лад мови тут не ведемо). Це є дійсним лише почасти, нерідко дуже малої.

Ось деякі контраргументи [25] до існуючої мілітаристської концепції археологів та ін. [15] щодо воєвничості арійців. На вибірку з 1000 арійських поховань Дунайсько-Дніпровського регіону середин IV–II тисячоліть до н.е. припадає 15 ножів (господарчого, в основному, призначення), 12 стріл (хоча б частково, безсумнівно, мисливських), 9 сокир (почасти ритуальних) і кілька невиразних булав; слідів поранень на кістках не зазначено. До того ж, поранення могли бути ритуальними: отриманими на тризні тощо (див. вище про жерця-«Аполлона»). На десятки тисяч досліджених арійських поховань від Балкан до Алтаю відомо не більше десяти братських могил, де поховано загиблих у бою. Однак і тут не обходилося без ритуалу. Так, у воїв із Пепкінського кургану (Середнє Поволжжя) було відрубано голови, причому 11 кістяків не мали черепів: очевидно, їх забрали вороги. Трапляються й поховання окремих черепів та виготовлених з них чаш (див. нижче).

Додамо до цього ту обставину, що в похованнях з очевидними втіленнями «ідеального воїна» Індри зброї, зазвичай, немає. Найвиразніше цей образ представлено у кіммерійському (передскіфському, дійсно періоду військової демократії) могильнику біля села Каїри, що під Каховкою. На початку формування кладовища тут було вирито три фігурні рови з ознаками Вали, Врітри та Індри. Біля Вали, зарод-

ку новорічного Світоладу, означеного розімкненим кільцем, було зосереджено дитячі поховання. Одним із них (голова якого була похована окремо), поставленим на коліна й придавленим палицеподібною стелою, відзначили загибель Врітри – змієподібного рову. Індру позначили ровом у вигляді ембріонально скорченої людини (небіжчика, готового до відродження), а також похованням чоловіка середнього віку, вміщеного до людиноподібної ями. Зброя(?) при героєві – крем'яний відщеп. Зате над головою померлого поклали пса з двома горщиками – втілення небесного собаки Сарами, який роздобув для Індри «мертву й живу воду» (амріту та сому) напередодні його битви зі Врітрою... Отож Індра й тут більше жрець, аніж воїн.

Окреслені та інші прижиттєві й посмертні сліди на кістках із курганів, святилищ, могильників, жертovníків свідчать про те, що ведичні знання, якими насичені араттська, арійська, пеласгійська та інші індоєвропейські культури, здобувалися не лише шляхом одкровенень, але й фізичними пошуками меж людських можливостей; що самопожертва (буквально 'віддання себе на пожирання' учасниками ритуалу), великомучеництво, причастя тощо були не лише словами. Таким чином, козацька звитяга, заснована на вірі в безсмертя душі й зневазі до мук, має глибоке підґрунтя...

Поряд із булавами (інколи мармуровими), в катакомбних могилах інгульської культури розповсюдилися вапнякові камінці та знаряддя. Показово, що зазначені наконечники стріл із «поховання Аполлона» було виготовлено із крем'яних жовн, видобутих із крейдяної породи, порохом якої було посипано жертovníного небіжчика. Ця посипка підкреслила його титанічний ('вапняковий', у перекладі з давньогрецької мови) міфоритуал. Стає зрозумілим, чому греки вважали Аполлона тринадцятим титаном (що, втілюючи також додатковий місяць місячного календаря, не загинув разом із іншими дванадцятьма богоборцями, а пробився-таки на Олімп) і втілювали його у вапнякові надгробки. Вважалося, що яку б форму той надгробок не мав – стовпа, стелі, статуї померлого або ж бога – все одно то «титан Аполлон». При цьому особливо цінувався мармур: не тільки через свою красу й подібність до кісток і шкарлупи яєць (з яких відроджувалися, як ми вже знаємо, Індра й Мартанда), але й через здатність мерехтіти та подібність назви до смерті. Останню у аріїв втілювала (як досі у слов'ян та індусів) богиня Мара; греки знали подібних до неї Мойр. Останні були причетні до Аїду – 'Непроглядного' царства померлих із 'Білою скелею' Левкадою на вході до нього. Вапняковими хрестами з симво-

лікою Сонця та Місяця увінчані могили козаків... Тут ми зупиняємося перед глибинними взаємозв'язками названих божеств і богоборців та їхніх атрибутів як між собою, так і з «тунелем Безсмертя». Його проходять вмираючі на шляху до Потойбіччя, стикаючись наприкінці зі світоносним втіленням неземної Любові [6; 11; 13; 23; 27]...

Отже, зброя в арійських похованнях призначалася для боротьби зі смертоносними потойбічними силами. Вона потребувала не стільки фізичної моці й відваги, скільки величезних психічних і розумових зусиль. На це найочевидніше вказують гральні кістки, які нерідко відносяться до зброї й Ведами і за археологічними даними. Так, у одному з поховань біля селища Миколаївка (на Донеччині) поряд з кістяком лежали ніж, сокира, 5 стріл і гральні кістки. А в похованні з-під Ново-Каїр (понижзя Дніпра) гральні кістки поклали замість відрубаної й відсунутої вбік голови. «За голову – голову тут залишаю» – проказує давньосхідне закляття, спрямоване на воскресіння; мова йде про заставу небіжчиком власної голови, яка, в разі його перемоги над потойбічним ворогом, може бути обміняна на голову переможеного. «Голову ставлю!» – не обачно клянуться й тепер, не відаючи вже сенсу цих слів.

5. З погляду наступних доктрин

Які ж основні положення воєнної доктрини прадавніх аріїв? Наскільки вони відрізняються від наступних воєнних доктрин?

Сталі уявлення про надмірну войовничість аріїв засновані на неправильному розумінні (на перенесені сакральної боротьби з потойбічними силами у площину соціальних відносин) ведичних текстів і археологічних пам'яток, на хибних історичних уявленнях. Ці дві вади знято Ю.О. Шиловим у процесі дослідження аратських й арійських пам'яток української Наддніпряни. На відміну від марксистсько-істматівської схеми зміни формацій (перехід від общинного до робітничого ладу через «період воєнної демократії») відкрито «період священної демократії» – апофеоз общинного ладу, в умовах якого сформувалися й первинна державність Аратти, й військовий та інший устрій сусіднього Аріану. В обох країнах суспільство очолювалося жерцями, а воїни були другою громадською верствою. На цій спадщині, збереженій в Дандарії й Арсанії I тис. н.е., здійнялося й козацтво.

Влада жерців, а згодом і характерників, трималася на вмінні знімати протиріччя, головним інструментом чого залишається Спас(ительство). Його систему започаткували Аратта й Аріан за VII–V тисячоліть до Різдва Христового. Аратського Спасителя збережено українцями як Колодія-Масляну; арійського – як Козака Мамаю.

Іншим слов'янам та іншим індоевропейським народам вони також відомі: Масляна, Гандхарва, Кентавр, Китоврас та ін.

Жерці поступилися воїнам внаслідок природного розвитку людини й суспільства: зміни світосприйняття, зростання протиріч тощо. Врешті решт настав такий період (заміни священної демократії воєнною), коли священнослужителі почали втрачати свою майстерність проникнення в польову («божественну») основу матеріального світу та зняття протиріч буття-й-небуття: тобто досягли верхньої межі людських сил – власних і общинних. І коли внутрішня (суттєва) саморегуляція суспільства почала замінюватися зовнішнім (формальним) порядкуванням, до влади прийшли ратоборці, друга громадська верства. Арії опинилися на стрижні цього процесу з XXIV–XXII ст. до н.е.: під час вгасання Аратти й розгорнення північної експансії семітських засновників Аккадської династії рабовласницького Шумеру.

Проте общинні традиції аріїв та шанування ними жерців зберігалися в значній мірі й надалі, включаючи українську козаччину з її січачами, радами, характерництвом тощо. Сила традицій була продемонстрована відсіччю (в 514–512 рр. до н.е.) скіфів персам. Обидва ці етноси були прямими нащадками іранського відгалудження аріїв; обидва (хоча й далеко не в рівній мірі) досягли рабовласницької державності. Але в Персії за часів царювання Кіра та Дарія сталася остаточна зміна влади жерців владою воїнів. Відповідно змінилася й ідеологія: ведична на зороастрійську. Походи Кіра й Дарія, спрямовані вглиб Сакії та Скіфії, мали за мету затвердити військовою силою ці зміни в усьому арійському світі [28; 31]; обидві спроби стали невдалими...

Відповідаючи на друге запитання, поставлене на початку заключного розділу, слід пам'ятати: чого сучасна культура європейського типу не здатна вирішувати на притаманному їй речовинному рівні, рахмані-характерники (тим паче їхні попередники – брахмани й курити) вміли вирішувати на польовому рівні, виходи на який було опрацьовано аратто-арійською культурою. Нині починається час, коли розкриття польових основ культури знову стає актуальним; відповідно зростає важливість аратто-арійських, загалом народних традицій.

Наголосимо на вищезазначеному висновку: уявлення про надзвичайні войовничість та жорстокість аріїв – хибні. Так мали право уявляти хіба що общинна Арата й наступні за нею общинні ж племена V–II тисячоліть до н.е., але порівняно з воєнщиною рабовласницьких та інших класових формацій (включаючи сьогодення), арії були надзвичайно миролюбиві, бо мали подібні, хіба вже розбещені, об-

щинні чесноти. Головна різниця між арійською й наступними військовими доктринами полягає в установці останніх на нищення ворогів та (у кращому разі) їх поневолення. Арійська ж доктрина набагато гуманніша. За нею, ворогів «перероджували», і не тільки зброєю, але й обрядово. Ще й войовничі скіфи (прямі нащадки іранського відгалуження аріїв-індоіранців) уподібнювали свій меч-акінак чоловічому органу продовження роду. І козаки, спадкоємці арійських традицій, найвищою зброєю вважали не кривдну булаву, а смертоносну шаблю, називаючи її матір'ю, сестрою, дружиною.

Щоб там не казали про жорстокість козацтва, але людяність, шанування життя, і ворожого також, були у них на першому, священному місці [7]. Найзвитяжніший кошовий отаман Іван Сірко, який втратив у боротьбі з татарами обох своїх синів, порятував тих же татар, коли їх косили чума й посуха. Здавалося б (за християнською навіть мораллю): ну й нехай вороги перемруть, їх карає сам Бог! Проте зневірені вже татари звернулися за поміччю не до Аллаха чи Христа, а до «урус-шайтана» Сірка – найавторитетнішого серед козаків-запорожців. Вони попросилися пожити й відлікуватися у благодатній долині Дніпра, і Сірко їм дозволив. А усім незгодним із ним відповідав: «Будьмо людьми!»

Цими словами славетного носія арійсько-козацького лицарства й слід завершити розгляд їхніх військових традицій. Заповітним гаслом яких було і має залишитися назавжди [1]: «Країнець рожден для щастя од спільної дії по виживанню родини та краю».

Список використаних джерел

1. Безклубий Л. З давніх звичаїв // Спас. Український звичай. – Запоріжжя, 2000. – С. 8.
2. Велесова книга // Пер. і ком. Б.І. Яценко. – К., 1995.
3. Велецкая Н.Н. Языческая символика славянских архаических ритуалов. – М., 1978.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу. – К., 1991.
5. Геродот. История. – Л., 1972.
6. Египетская Книга мёртвых. – СПб., 2004.
7. Іван Сірко // Укладачі збірки: В.Л. Чуйко, Ю.М. Мушкетик, В.І. Сергійчук. – К., 1992.
8. Кейпер Ф.Б.Я. Труды по ведийской мифологии. – М., 1986.
9. Кобилюх В.О. Українські козацькі назви у санскриті. – Л.–К.–Дон., 2003.

10. Кузьмин А.Г. Начало Руси. – М., 2003.
11. Между жизнью и смертью. – Днепропетровск, 1992.
12. Мосенкіс Ю.Л. Трипільський прасловник української мови. – К., 2001.
13. Моуди Р. Жизнь после жизни. – М., 1990.
14. Наливайко С.І. Індоевропейські тасмниці України. – К., 2004.
15. Павленко Ю.В. Праславяне и арии. – К., 2000.
16. Пилат В.С. Бойовий гопак. – Львів: Логос, 1999.
17. Притула О.Л. Українське бойове мистецтво «Спас». – Запоріжжя: Запорозький Спас, 2000.
18. Рыбаков Б.А. Язычество древней Руси. – М., 1987.
19. Савур-могила. Легенди та перекази Нижньої Наддніпряни // Упор. і приміт. В.А. Чабаненко. – К.: Дніпро, 1990.
20. Скульський А.М. Спас. – Николаев: ООО «Приват-Полиграфія», 1997.
21. Слабошпицький М.Ф. З голосу нашої Клію. – К., 2000.
22. Славянские Веды // Пер. и прим. А.И. Асов. – М., 2003.
23. Тибетская Книга мертвых. – М., 1999.
24. Трубачев О.Н. Indoarica в Северном причерноморье. – М.: Наука, 1999.
25. Шилов Ю.А. Прародина ариев. – К.: СИНТО, 1995.
26. Шилов Ю.А. Гандхарва – арийский Спаситель. – М.: Сфера, 1997.
27. Шилов Ю.А. Цілитель. – К.: Аратта, 2003.
28. Шилов Ю.А. Истоки славянской цивилизации. – К.: МАУП, 2004.
29. Шилов Ю.А. Край ушедших лет. – К.: Аратта, 2004.
30. Шилов Ю.О. Про витоки космогонічних уяв запорожців // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. – К.: ІІ АНУ, 1993, вип. II. – С. 147–153.
31. Шилов Ю.О. Джерела витоків української етнокультури. – К.: Аратта, 2002.
32. Шилов Ю.О. Праслов'янська Аратта. – К., 2003.
33. Шилов Ю.О. Арійські традиції запорожців // Козацьке лицарство – основа національного виховання. – К.: МАУП, 2004. – С. 7–14.
34. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. Т. 1–3. – К.: Наук. думка, 1989–1991.

ХАРАКТЕРНІ КАЗКИ СПАСУ

В Спасі знання передавалися у вигляді усної народної творчості. Одним із видів такої творчості і бойової спадщини є характерні казки Спасу, які при певному читанні виявляють внутрішню суть бойового мистецтва «Спас». Таких казок в бойовому мистецтві «Спас» декілька. Розглянемо деякі з них.

Казка «Котигорошко» – закодована методика виховання козака-воїна, характерника, вірного захисника Матері-Землі, українського народу

В українській козацькій традиції принципи бойового мистецтва, принципи виховання воїна-захисника Роду, рідної Землі-Матері передавалися в переказах, піснях, карбах, прислів'ях, казках тощо. По суті, за допомогою казки із самого дитинства у хлопчиків формувався світогляд, життєві орієнтири, бажання стати сильним і вправним, щоб захищати Добро проти Зла, Правду проти Кривди.

Казка є закодованим світоглядом народу. Завдяки казці в невимушеній формі в свідомості людини виховувались принципи, як діяти в тій чи іншій ситуації.

Існували так звані «характерні» казки, в яких виховувався світогляд козака-характерника. До нас дійшли лише легенди і перекази про козаків, яких народ називав характерниками. Вважалось, що характерника не брала в бою ні куля, ні шабля. Вбити його можна було лише срібною «замовленною» кулею. Характерники могли вилікувати будь-яку хворобу, прекрасно знали закони природи, могли викликати зливу, сильний вітер чи інші природні явища. Вони могли на ворога навести так звану «ману», тобто певним чином загіпнотизувати вороже військо чи вояка, і ті замість козацького загону бачили ліс або якийсь чагарник. І ворог, не шкодячи козакам, проходив повз, мов зачарований. Характерники розуміли будь-яку мову, і не лише людську, але й мову тварин і рослин. Перетворившись на хорта, вовка чи сокола вони могли проникнути в стан ворога і зробити розвідку чи диверсію, наприклад, отруїти чи зарізати ворожих ватажків. За легендами саме характерники хоронили козацькі скарби, заговорюючи їх так, що жоден чоловік без козацького дозволу не міг цей скарб знайти. Тобто сучасною мовою характерники – це були люди, які володі-

ли надлюдськими здібностями, мистецтвом, яке було непідвладне простим людям [1].

Аналізуючи народну пам'ять про характерників, можна сказати, що характерники прекрасно знали закони Природи, Космосу. Вони закодовували свої знання, щоб той, у кого дійде свідомість до потрібного рівня, міг би прочитати ці знання. Одним із способів передачі знань були казки, які розповідались в дитинстві [2, с. 70–71].

Спробуємо розкодувати старовинну українську народну казку «Котигорошко». Цікаво, що ця казка розповсюджена була не лише в Україні, але і в Росії, і в Білорусі. Тобто ця казка притаманна східним слов'янам. На думку автора, казка «Котигорошко» – є методикою виховання козака-воїна, захисника Роду і Матері-Землі.

Наведемо для прикладу і аналізу текст казки.

«Котигорошко»

Був собі один чоловік, мав шестеро синів та одну дочку. Пішли вони в поле орати і наказали, щоб сестра винесла їм обід. Вона каже.

– А де ж ви будете орати? Я не знаю. – Вони кажуть.

– Ми будемо тягти скибу від дому аж до тієї ниви, де будемо орати, – то ти за тією борозною і йди.

Поїхали.

А змії жив над тим полем у лісі та взяв тую скибу закотив, а свою витяг до своїх палаців. От сестра як понесла братам обідати та пішла за тією скибою і доти йшла, аж поки зайшла до змієвого двора. Там її змії і захопив.

Поприходили сини ввечері додому та й кажуть матері.

– Ввесь день орали, а ви нам не прислали й пообідати.

– Як-то не прислала? Адже Оленка понесла, та й досі її нема. Я думала, вона з вами вернеться. Чи не заблукалась?

Брати й кажуть.

– Треба йти шукати її.

Та й пішли всі шість за тією скибою і зайшли таки до того змієвого двора, де їх сестра була. Приходять туди, коли вона там.

– Братики мої милі, де ж я вас подіну, як змії прилетить? Він же вас поїсть!

Коли це й змії летить.

– А, – каже, – людський дух пахне. А що, хлопці, битися чи мириться?!

– Ні, – кажуть, – битися!

– Ходіть же на залізний тік!

Пішли на залізний тік битися. Не довго й бились, як ударив їх змій, так і загнав у той тік. Забрав їх тоді тільки живих та й закинув до глибокої темниці.

А той чоловік та жінка ждуть та й ждуть синів, – нема. От одного разу пішла жінка на річку прати, коли ж котиться горошинка по дорозі... Жінка взяла горошинку та й і з'їла.

Згодом народився в неї син. Назвали його Котигорошком.

Росте та й росте той син, як з води, – не багато літ, а вже великий виріс. Одного разу батько з сином копали колодязь, – докопались до великого каменя. Батько побіг кликати людей, щоб допомогли його викинути. Поки батько ходив, а Котигорошко узяв та й викинув. Приходять Люди, як глянули – аж поторопіли, так злякались, що в його така сила, та й хотіли його вбити. А він підкинув того каменя вгору та й підхопив, – Люди й повтікали.

От копають далі та й докопалися до великого шматка заліза. Витяг його Котигорошко та й забрав.

От і питається раз Котигорошко в батька, в матері.

– Десь повинні були в мене бути брати й сестри.

– Е-е, – кажуть, – синку, була в тебе і сестра й шестеро братів, та таке й таке їм трапилось.

– Ну, – каже він, – так я ж піду їх шукати. Батько й мати умовляють його.

– Не йди, сину, шестеро пішло, та загинуло, а то ти один щоб не загинув!

– Ні, таки піду! Як же таки свою кров та не визволити?

Узяв те залізо, що викопав, та й поніс до коваля.

– Скуй, – каже, – мені булаву, та велику!

Як почав коваль кувати, то скував таку, що всилу з кузні винесли. Узяв Котигорошко тую булаву, як замахнув, як кинув угору... Та й каже до батька.

– Ляжу я спати, а ви мене збудіть, як летітиме вона через дванадцять суток.

Та й ліг. На тринадцяті сутки гуде тая булава! Збудив його батько, він схопився, підставив пальця, булава як ударила об його, так і розскачилась надвоє. Він і каже.

– Ні, з цією булавою не можна йти шукати братів та сестру, – треба скувати другу.

Поніс її знову до коваля.

– На, – каже, – перекуй, щоб було по мені!

Викував коваль ще більшу. Котигорошко й ту шпурнув угору та й ліг знов спати на дванадцять суток. На тринадцяті сутки летить тая булава назад, реве, – аж земля труситься. Збудили Котигорошка, він схопився, підставив пальця, – булава як ударила об його, – тільки трошки зігнулась.

– Ну, з цією булавою можна шукати братів та сестру. Печіть, мамо, буханці та сушіть сухарці, – піду.

Узяв тую булаву, в торбу буханців та сухарців, попрощався, пішов.

Пішов за тією скибою, за тією давньою, що ще трохи знати було, та й зайшов у ліс. Іде тим лісом, іде та й іде, коли приходить до такого великого двора. Увіходить у двір, тоді в будинок, а змія нема, сама сестра Оленка дома.

– Здорова була, дівчино! – каже Котигорошко.

– Здоров був, парубче. Та чого ти сюди зайшов, прилетить змії, то він тебе з'їсть.

– Отже, може, й не з'їсть! А ти ж хто така?

– Я була одна дочка в батька й матері, та мене змії украв; а шестеро братів пішло визволяти та й загинуло.

– Де ж вони? – питається Котигорошко.

– Закинув змії до темниці, та не знаю, чи ще живі, чи, може, й на попільцець потрухли.

– Отже, може, я тебе визволю, – каже Котигорошко.

– Де тобі визволити? Шестеро не визволило, а то б ти сам, – каже Оленка.

– Дарма! – відказує Котигорошко. Та й сів на вікні, дожидається. Коли це летить змії. Прилетів та тільки в хату – зараз.

– Ге, – каже, – людський дух пахне!

– Де б то не пах, – одказує Котигорошко, – коли я прийшов.

– Агов, хлопче, – а чого тобі тут треба? Биться чи мириться?

– Де то вже мириться, – биться! – каже Котигорошко.

– Ходім же на залізний тік!

– Ходім! Прийшли. Змії і каже.

– Бий ти!

– Ні, – каже Котигорошко, – бий ти попереду!

От змії як ударив його, так по кісточки і ввігнав у залізний тік. Вирвав ноги Котигорошко, як замахнув булавою, як ударив змія, – ввігнав його в залізний тік по коліна. Вирвався змії, ударив Котигорошка, – і того по коліна ввігнав. Ударив Котигорошко вдруге, по пояс змія загнав у тік, ударив утретє, – зовсім убив.

Пішов тоді в льохи-темниці глибокі, одімкнув своїх братів, а вони тільки-тільки що живі. Забрав тоді їх, забрав сестру Оленку і все золото та срібло, що було в змія, та й пішов додому.

От ідуть, а він їм і не признається, що він їх брат. Перейшли там скільки дороги, сіли під дубком спочивати. А Котигорошко притомився після того бою та й заснув дуже. А ті шестеро братів і радяться.

– Будуть з нас люде сміятися, що ми шестеро змія не подужали, а він сам побив. Та й добро змієве він собі все забере.

От радилися-радилися та й урадили, тепер він спить, не почує, – прив'язати його добре ликами до дубка, щоб не вирвався, – тут його звір розірве. Як урадили, так і зробили, прив'язали та й пішли собі.

А Котигорошко спить і не чує того. Спав день, спав ніч, прокидається – прив'язаний. Він як стенився, – так того дубка й вивернув з корінням. От узяв тоді того дубка на плечі та й пішов додому.

Підходить до хати, аж чує; брати вже прийшли та й розпитуються в матері.

– А що, мамо, чи в вас іще були діти?

– Та як же? Син Котигорошко був та вас пішов визволяти. Вони тоді.

– Оце ж ми його прип'яли, – треба бігти та одіп'ясти.

А Котигорошко як пошпурить тим дубком у хату, – за малим хати не розваляв.

– Оставайтесь же, коли ви такі! – Каже. – Піду я в світа.

Та й пішов знову, на плечі булаву взявши.

Іде собі та йде, коли дивиться – відтіль гора і відсіль гора, а між ними чоловік, руками й ногами в ті гори вперся та й розпиха їх. Каже Котигорошко.

– Боже поможи!

– Дай боже здоров'я!

– А що то ти, чоловіче, робиш?

– Гори розпихаю, щоб шлях був.

– А куди йдеш? – питає Котигорошко.

– Щастя шукати.

– Ну, то й я туди. А як ти звешся?

– Вернигора. А ти?

– Котигорошко. Ходім разом!

– Ходім!

Пішли вони. Ідуть, коли бачать: чоловік серед лісу як махне рукою – так дуби й вивертає з корінням.

– Боже поможи!

- Дай боже здоров'я!
- А що ти, чоловіче, робиш?
- Дерева вивертаю, щоб іти було просторіше.
- А куди йдеш?
- Щастя шукати.
- Ну, то й ми туди. А як звешся?
- Вернидуб. А ви?
- Котигорошко та Вернигора. Ходім разом!
- Ходім!

Пішли втрьох. Ідуть, коли бачать – чоловік із здоровенними вусами над річкою: як крутнув вусом, – так вода й розступилася. Що й по дну можна перейти. Вони до його.

- Боже поможи!
- Дай боже здоров'я!
- А що ти, чоловіче, робиш?
- Та воду одвертаю, щоб річку перейти.
- А куди йдеш?
- Щастя шукати.
- Ну, та й ми туди. А як звешся?
- Крутивус. А ви?
- Котигорошко, Вернигора, Вернидуб. Ходім разом.
- Ходім!

Пішли. І так їм добре йти: де гора на дорозі, – Вернигора перекине; де ліс, – Вернидуб виверне; де річка, – Крутивус воду одверне. От зайшли вони в такий великий ліс, – коли бачать, аж у лісі стоїть хатка. Увійшли в хатку, – нікого нема. Котигорошко й каже.

- Отут ми й заночуємо.

Переночували, а на другий день Котигорошко й каже:

– Ти, Вернигоро, зоставайся дома та вари їсти, а ми втрьох підемо на полювання.

Пішли вони, а Вернигора наварив їсти та й ліг спочивати. Коли хтось стукає в двері.

- Одчини!
  - Не великий пан, одчиниш і сам, – каже Вернигора.
- Двері одчинились та й знов хтось кричить:
- Пересади через поріг!
  - Не великий пан, перелізеш і сам.

Коли влазить дідок маленький, а борода на сажень волочиться. Як ухопив Вернигору за чуба та й почепив його на гвіздок на стіну. А

сам усе, що було наварене, виїв, випив, у Вернигори зі спини ремінь шкіри видрав та й подався.

Вернигора крутивсь-крутивсь, якось одірвав свого чуба космик, кинувся знову варити; поки товариші поприходили, уже доварює.

– А чого ти запізнився з обідом?

– Та задрімав трохи.

Наїлись та й полягали спати. На другий день устають. Котигорошко й каже:

– Ну, тепер ти, Вернидубе, зоставайся, а ми підемо на полювання.

Пішли вони, а Вернидуб наварив їсти та й ліг спочивати. Аж хтось стукає в двері:

– Одчини!

– Не великий пан, одчиниш і сам.

– Пересади через поріг!

– Не великий пан, перелізеш і сам.

Коли й лізе дідок маленький, а борода на сажень волочиться. Як ухопить Вернидуба за чуба та й почепив на гвіздок. А сам усе, що було наварене, виїв, випив, у Вернидуба зі спини ремінь шкіри видрав та й подався.

Вернидуб борсався, борсався, якось уже там з гвіздка зірвався та й нум швидше обідати варити. Коли це приходять товариство.

– А що це ти з обідом опізнився?

– Та задрімав, – каже, – трохи...

А Вернигора вже й мовчить: здогадався, що воно було. На третій день зостався Крутивус, – і з ним те саме. А Котигорошко й каже.

– Ну, та й ліниві ви обідати варити! Уже ж завтра ви йдіть на полювання, а я зостануся дома.

На другий день так і є: ті троє йдуть на полювання, а Котигорошко дома зостається. От наварив він їсти та й ліг спочивати. Аж грюкає хтось у двері.

– Одчини!

– Стривай, одчиню, – каже Котигорошко.

Одчинив двері, – аж там дідок маленький, а борода на сажень волочиться.

– Пересади через поріг!

Узяв Котигорошко, пересадив. Коли той пнеться до його, пнеться.

– А чого тобі? – Питає Котигорошко.

– А ось побачиш чого, – каже дідок та доп'явсь до чуба та тільки хотів ухопити, а Котигорошко;

– То ти такий! – Та собі хап його за бороду, захопив сокиру, потяг його до дуба, розколов його, заправив у розколину дідову бороду й зашипнув її там.

– Коли ти, – каже, – такий, дідусю, що зараз до чуба берешся, то посидь собі тут, поки я знову сюди прийду.

Приходить він у хату, – вже й товариство поприходило.

– А що обід?

– Давно впрів.

Пообідали, а тоді Котигорошко й каже:

– А ходіть лиш – я вам таке диво покажу, що ну!

Приходить до того дуба, коли ні дідка, ні дуба нема: вивернув дідок дуба з коренем та й потяг так за собою. Тоді Котигорошко розказав товаришам, що йому було, а ті вже й про своє призналися, як їх дідок за чуба чіпляв та реміння зі спини драв.

– Е, – каже Котигорошко, – коли він такий, то ходім його шукать .

А де дідок того дуба тяг, – там так і знать, що волочено, – вони за тим слідом і йдуть. І так дійшли аж до глибокої ями, що й дна не видно. Котигорошко й каже.

– Лізь туди, Вернигоро!

– А цур йому!

– Ну ти, Вернидубе!

Не схотів і Вернидуб, і Крутивус.

– Коли ж так, – каже Котигорошко, – полізу я сам. Давайте плести шнури!

Наплели вони шнурів, умотав Котигорошко руку в кінець та й каже:

– Спускайте!

Почали вони спускати, довго спускали, – таки сягнули до дна, – аж на інший світ. Став там Котигорошко ходити, – аж дивиться, стоїть палац великий. Він увійшов у той палац, коли так усе й сяє золотом та дорогим камінням. Іде він покоями, – аж вибігає йому назустріч королівна – така гарна, що й в світі кращої нема.

– Ой, – каже, – чоловіче добрий, чого ти сюди зайшов?

– Та я, – говорить Котигорошко, – шукаю дідка маленького, що борода на сажень волочиться.

– Єсть, – каже вона, – дідок, бороду з дубка визволяє. Не йди до його, – він тебе вб'є, бо вже багато він людей побив.

– Не вб'є! – каже Котигорошко, – то ж я йому й бороду зашипнув. А ти ж чого тут живеш?

– А я, – каже вона, – королівна, та мене сей дідок украв і в неволі держить.

– Ну, то я тебе визволю. Веди мене до його!

Вона й повела. Коли так справді, сидить дідок і вже бороду визволив з дубка. Як побачив Котигорошка, то й каже.

– А чого ти прийшов? Биться чи мириться?

– Де вже, – каже Котигорошко, – мириться – биться!

От і почали вони биться. Бились-бились, і таки вбив його Котигорошко своєю булавою. Тоді вдвох із королівною забрали все золото й дороге каміння у три мішки та й пішли до тієї ями, що він спускався. Прийшов та й гукає.

– Агов, брати, – чи ви ще є?

– Є!

Він прив'язав до мотуза один мішок та й сіпнув, щоб тягли.

– Це ваше.

Витягли, спустили знову мотуз. Він прив'язав другий мішок.

– І це ваше.

І третій їм оддав, – усе, що добув. Тоді прив'язав до мотуза королівну.

– А це моє, – каже.

Витягли ті троє королівну, тоді вже Котигорошка треба тягти. Вони й роздумались.

– Нащо будемо його тягти? Нехай лучче й королівна нам достанеться. Підтягнім його вгору та тоді й пустимо, – він упаде та й уб'ється.

А Котигорошко та й здогадався, що вони вже надумали щось, – узяв та й прив'язав до мотуза каменяку та й гукає.

– Тягніть мене!

Вони підтягли високо, а тоді й кинули, – камінь тільки гуп!

– Ну, – каже Котигорошко, – добрі ж і ви!

Пішов він тим світом. Іде та й іде, коли насунули хмари, як ударить дощ та град. Він і заховався під дубом. Коли чує, – на дубі пишуть грифенята в гнізді.

Він заліз на дуба та й прикрив їх свитою. Перейшов дощ, прилітає велика птиця гриф, тих грифенят батько. Побачив, що діти вкриті, та й питає:

– Хто це вас накрив? А діти кажуть:

– Як не з'їси, то ми скажемо.

– Ні, – каже, – не з'їм.

– Отам чоловік сидить під деревом, то він накрив.

Гриф прилетів до Котигорошка та й каже:

– Кажи, що тобі треба, – я тобі все дам, бо це вперше, що в мене діти zostалися живі, а то все я полечу, а тут піде дощ, – вони в гнізді й заллються.

– Винеси мене, – каже Котигорошко, – на той світ.

– Ну, добру ти мені загадку загадав! Ну, та дарма, – треба летіти. Візьмімо з собою шість кадовбів м'яса та шість кадовбів води, то як я летітиму та поверну до тебе голову направо, то ти мені і вкинеш у рот шматок м'яса, а як поверну ліворуч, то даси трохи води, а то не долечу та й упаду.

Взяли вони шість кадовбів м'яса та шість кадовбів води, сів Котигорошко на грифа, – полетіли. Летять та й летять, то гриф як поверне голову направо, то Котигорошко йому і вкине в рот шматок м'яса, а як наліво – дасть йому трохи води. Довго так летіли, – от-от уже долітають до сього світу. Коли гриф і повертає голову направо, а в кадовбах і шматочка м'яса нема. Тоді Котигорошко одрізав у себе литку та й кинув грифові в пащу. Вилетіли нагору, гриф і питається:

– Чого це ти мені такого гарного дав аж наприкінці?

Котигорошко й показав на свою ногу:

– От чого, – каже.

Тоді гриф виригнув литку, полетів і приніс цілющої води: як притулили литку та покропили тією водою, – вона й приросла.

Гриф тоді вернувся додому, а Котигорошко пішов шукати своїх товаришів. А вони вже подались туди, де тієї королівни батько, там у його живуть та сваряться проміж себе: кожен хоче з королівною оженитися, то й не помиряться.

Коли це приходить Котигорошко. Вони полякалися, думали, що він їх повбиває. А він і каже:

– Рідні брати, та й то зрадили, – мушу вас простити.

Та й простив. А сам одружився з тією королівною та й живе.

Перейдемо до аналізу казки.

Казка починається з епізоду: «Був собі один чоловік, мав шестеро синів та одну дочку. Пішли вони в поле орати і наказали, щоб сестра винесла їм обід. Вона каже.

– А де ж ви будете орати? Я не знаю. Вони кажуть.

– Ми будемо тягти скибу від дому аж до тії ниви, де будемо орати, – то ти за тією борозною і йди...» [3].

В традиції бойового мистецтва «Спас» організм людини слід розглядати як сім'ю, причому слово «Сім-Я» розшифровується не як склад родини, а семеро «Я». Хто ж такі «Я»? Якщо подивитись на хребет людини, то можна побачити, що починаючи з куприка до кінця хребта є вузли, які з'єднують ланки хребта – куприк, попереk, спинний відділ, грудний відділ, шию. Якщо порахувати ці вузли, то вийде якраз «шість братів». Сьомий брат «Котигорошко» знаходиться на маківці голови, та про це пізніше. Тобто «Сім-Я» в традиції козаків-характерників – це сім енергетичних центрів, які знаходяться вздовж тіла людини, вздовж хребта, від куприка до маківки голови. В сім'ї є батько і мати, так і «Сім-Я» має і батька і матір. Батько або Отець – це Бог, Отець небесний, який дає нам, людям, життя духовне, розум, Дух. Мати – Матір-Земля, яка дає нам також життя, любов, душу. Без батька і матері не можливе народження дитини, так і Людина не може з'явитися без Батька і Матері. Сестра Оленка, яка несе обід братам, – це Жива – жива енергія, яка живить, підживлює енергетичні центри людини. Як в сім'ї дівчинка уособлює в собі любов, так і «сестра» в казці несе енергію «братам», яка зароджена енергією Любові. Розкодовуючи казку, можна стверджувати, що в ній між рядків говориться, що енергія Життя з'являється з енергії Любові.

Скиба, або рілля, в полі завжди рівна, і сестра Оленка несе обід братам по ріллі. Це трактується так, що хребет у людини завжди має бути рівним, як рілля, і тоді енергетичний організм людини завжди буде наповнюватись цілющою поживною енергією. В традиції Спасу є прислів'я: «Козак ніколи спини не гне...» Це прислів'я можна трактувати як заборону наймитської праці для козака. Тобто сучасною мовою козак – це менеджер, організатор. З точки зору виховання тіла і розвитку організму це трактується як принцип збереження прямої спини, формування постави під час виховання фізичних вправ в роботі і під час тренувань.

Далі казка розповідає про Змія, який викривив скибу і полонив сестру Оленку, а потім переміг шістьох братів: «А змій жив над тим полем у лісі та взяв тую скибу закотив, а свою витяг до своїх палаців. От вона як понесла братам обідати та пішла за тією скибою і доти йшла, аж поки зайшла до змієвого двора. Там її змій і вхопив...»

Змій уособлюється зі злою силою. В переказах він має три голови під назвами: Небідь, Нежить, Злидні.

Щоб проаналізувати духовний зміст казки, не досить спиратися лише на саму казку чи переказ. Наша українська духовна спадщина

кодувалась в різних усних народних джерелах, іноді суть того чи іншого знання можна знайти в тих чи інших творах народних письменників. Авторами, які передавали в своїх творах езотеричну спадщину предків були: М.В. Гоголь, який знався за свого життя з козаками-характерниками, Т.Г. Шевченко, який в своїх творах спирався на козацькі звичаєві знання, Леся Українка, М. Коцюбинський, І. Котляревський та багато інших українських письменників і поетів. Духовна спадщина передавалась в прислів'ях, піснях, переказах тощо.

Тому ми будемо аналізувати казку «Котигорошко» спираючись і на інші джерела народної творчості, і на твори українських письменників і поетів.

Голови Змія в казці уособлюють негативні психологічні стани людини, які насамперед впливають на її організм.

Небідь – психологічний стан песимізму у людини. Як правило, якщо на песиміста подивитися з боку, то спеціаліст з мануальної терапії може помітити майже у всіх випадках скривлений хребет в області шийного відділу хребта. Людина стоїть немов би похнюплена. Таким чином, енергія життя, яка рухається по хребту, немов би застоюється в області шиї. У таких людей на основі кіфозного викривлення розвивається накопичення солей в області шийного відділення. Як правило, це заважає нормальному кровозабезпеченню головного мозку, і у людини можуть бути часті і навіть хронічні головні болі. Причина за казкою безпосередньо криється в психічному стані «Небіді». Недарма в козацькій пісні співається:

Було колись на Україні
Ревіли гармати.
Були колись запорожці
Вміли панувати.
Було треба чарку вип'ють,
Треба, й волю збудуть,
Зосталися ті, що небідь
Тільки світом нудять [4].

Для боротьби зі станом небіді у козаків-характерників існував звичай не співати сумних пісень в скрутну годину. Козацьке прислів'я говорить: «Коли козак сміється – Душа його плаче». Така традиція існувала і в інших народів. Зокрема в народів Кавказу. Відомий випадок, коли Шаміль – ватажок черкеських повстанців проти російських імперських військ, заборонив під час війни своїм воїнам співати сумних пісень. І одного разу, коли Шаміль почув, як один черкес

співав сумну пісню, то він звелів дати нагаїв горцю. Та коли дізнався, що пісню, яку співав черкес, склала його мати, то звелів своїй охороні дати нагаїв собі.

Козаки-характерники вважали стан небіди дуже небезпечним для навчання бойового мистецтва, оскільки енергія життя підживлює не дії на користь козацького товариства, а живить саму Змієву голову «Небідь». Тобто енергія використовується на негатив – Змій захоплює сестру Оленку.

Перемагають стан небіди козаки за допомогою веселих пісень, спеціальних воїнських ігор – граїв, які проводяться в загально піднесеному душевному стані товариства. Причому імпульс цього піднесеного стану має надавати сам Вчитель. Це один із перших критеріїв оцінки Вчителя бойового мистецтва «Спас». Якщо навчання ведеться в «зашореному», «похнюпленому» стані, то це не є бойове мистецтво «Спас», навіть якщо і техніка рухів схожа. Спас – це насамперед внутрішній стан радості бою.

Нежить – психологічний стан людини, коли їй здається, що вона все знає на світі, стан «всезнайки». Такий стан не дозволяє людині повноцінно сприймати інформацію, навчатись, і виробляє в психіці апатію до усього нового. Вважається, що людина стає неживою, мертвою духовно, тобто у неї настає стан «нежиті», коли вона не здатна навчатись. У людини, яка має такий психологічний стан, як правило, відбувається викривлення хребта вперед в області попереку, лардозне викривлення. За рахунок цього може рости живіт і відбувається надлишкове збільшення ваги. Енергія життя, жива, яка рухається вздовж хребта немов би застоюється в області попереку. Це може викликати поперекові болі, інші хвороби, пов'язані з внутрішніми органами. Енергію, яка має йти на позитив, людина використовує на несприйняття всього нового, що їй дає світ. Тобто знову Змій забирає сестру Оленку до себе.

Боротьба з таким психологічним станом в Спасі під час тренувань відбувається так, що в традиції Спасу жодне тренування не схоже на інше. Учні не знають, що буде відбуватись на занятті. Поступово в учнів випрацьовується звичка сприймати нову інформацію і вчитися постійно. При цьому справжній вчитель, за зовнішньою новизною в тренуваннях, зберігає постійну структуру і динаміку навчання. Тут працює принцип – «на зовні – нове, всередині – постійне». Про такий принцип говориться в козацькому спасівському карбі: «дивись чим нудить, а не тим, чим словоблудить...» [5].

Злидні – психологічний стан у людини жадібності і заздрощів. Такий стан забирає енергію життя на заздрість до чужого успіху, чужих досягнень, замість того, щоб вона пішла на досягнення власних, на власну мету. Вважалось, той, хто заздрить, сам відходить від родового захисту. Згадаймо легендарний твір української письменниці Лесі Українки «Лісова пісня». В цьому творі злидні показані живими істотами. Вони прийшли в родину головного героя Лукаша саме тоді, коли його родина зрубала тисячолітнього дуба [6]. Тобто відійшли від родових заповідей, від родової віри. Злидні, за переказами, ссуть кров у людини. Кажуть у народі : «злидні заїли...» Це означає, що саме заздрість і жадібність з’їдає духовну суть людини. У людини, яку «їдять злидні», ясно виражений викрив хребта в області лопаток, кіфозне викривлення – у людини починає рости горб.

Для боротьби зі станом злиднів в традиції Спасу поряд із вправами на розвиток хребта і утримання його в прямому положенні існують психофізичні вправи і психологічні методи. Наприклад, сам внутрішній стан групи, яка вивчає Спас, повинен сприяти розвитку братніх стосунків між учнями. Козаки називали один одного братами. Між братами за звичаєм не повинно бути заздрощів, а якщо вони з’являються, то отаман або Вчитель має пояснити козакам і прибрати такий розбрат за будь-яку ціну.

Далі в казці говориться, як брати пішли визволяти Оленку-Живу від Змія, але Змій побив братів на залізному току і полонив їх. Цей елемент казки говорить, що працюючи лише з шістьма точками хребта не можливо правильно і гармонійно розвинути своє тіло. Є небезпека, що розвиток самих лише фізичних якостей не дасть змоги виховати справжнього воїна. Воїна може полонити зла сила – Змій і його енергія піде на зло.

Виходом із цієї ситуації є народження сьомого брата – Котигорошка. В казці про це говориться: «От одного разу пішла жінка на річку прати. Коли ж котиться горошинка по дорозі... Жінка взяла горошинку та й і з’їла. Згодом народився в неї син. Назвали його Котигорошком...»

Ця частина казки говорить про неземне, непорочне зачаття Котигорошка, образ якого в казці уособлюється з народженням Спасителя, Спаса, дохристиянські витоки якого простежив відомий український вчений Юрій Олексійович Шилов у своїй праці «Спас: Коледа и Христос. Величайшая тайна истории». В цій праці видатний вчений наголошує на прадавності слов’янських витоків Спасу, Спасительст-

ва [7]. Котигорошко від народження володіє надсилою і надзнаннями. Він розпитує у батьків про братів і сестру, йде їх визволяти і перемагає Змія. Ця частина казки розшифровується так: виховуючи тіло, навчаючи рухам, треба будь-який рух навчати «від маківки голови». Тоді з'являється правильна техніка бойового мистецтва. Всю техніку в Спасі бажано б вибудувувати від сьомого брата – Котигорошка, і тоді в рухах з'явиться внутрішня сила – енергія Жива. В даоських і тибетських практиках є вчення про «золоту перлину», або про «золоту горошину» [8, с. 9–20]. Це сьома чакра, яка знаходиться на маківці голови і дає божественне знання. В казці закодований саме цей зміст. Саме із знанням про вищі космічні сили можна не потрапити в пастку простого вишколу тіла. А отже, не зациклитися лише на фізичному розвитку при виконанні фізичних вправ.

Наступна частина казки говорить, що визволені брати зв'язують Котигорошка, щоб з них не сміялися люди. Справа в тому, що при доброму фізичному розвитку, тобто «звільнених шести братах від Змія» у молодого козака може з'явитися хизування своїм розвитком, і тоді людина відійде від Бога, від космічних сил, які допомагають воїнові. Виходом із цієї ситуації на шляху виховання воїна-козака є тренування його, при високому розвитку тіла, в природніх «стихіях», якими є Вогонь, Метал, Вода, Дерево і Земля.

Стихією вогню в казці виступає сам Котигорошко, який має небесне, космічне походження. Котигорошко має власну залізну булаву, яка зроблена зі шматка заліза, знайденого під землею. Булава – це стихія Металу. Іншими природніми стихіями виступають побратими Котигорошка, яких він зустрів під час своєї мандрівки: Вернигора, Вернидуб, Крутивус.

Вернигора уособлює собою Землю: «Іде собі та йде, коли дивиться – відтіль гора і відсіль гора, а між ними чоловік, руками й ногами в ті гори вперся та й розпиха їх...»

Вернидуб в казці виступає стихією Дерева, який має силу таку, що вириває дуби: «Ідуть, коли бачать: чоловік серед лісу як махне рукою – так дуби й вивертає з корінням...»

Крутивус уособлює Воду: «Ідуть, коли бачать – чоловік із здоровенними вусами над річкою: як крутнув вусом, – так вода й розступилася. Що й по дну можна перейти...»

Ця частина казки показує, що слідом за вдосконаленням свого тіла, воїн має вдосконалювати бойове мистецтво в природніх стихіях. Тренування при цьому має залучати одночасно всі п'ять стихій – Во-

гонь, Метал, Землю, Дерево, Воду. При цьому в тренувальному процесі воїн має в собі пробудити ці стихії, опанувати їх якостями – «побрататись» з ними.

Щоб пробудити стихію Вогню, в бойовому мистецтві «Спас» виконуються вправи на сонці, стрибки через вогонь, тушіння ударами свічки, вправи з факелами тощо. При опануванні системи «Кремінь» виконується, при певній підготовці, ходіння по розпеченому вугіллю, використовується припалювання певних біологічно активних точок для пробудження внутрішньої енергії у людини. В сенсі фізичних якостей Вогонь відповідає швидкості. Тому для пробудження цієї стихії виконуються рухи на максимальній швидкості. Завдання в бойовому мистецтві «Спас» розвинути максимально швидкісні якості бійця, оскільки це дасть велику перевагу спасівцю в бою.

Для пробудження стихії Металу в бойовому мистецтві «Спас» виконуються вправи з металевими предметами, металевою зброєю: шаблею, ножем, металевою палицею тощо. Рекомендується виконання вправ з металевими обтяжувачами. В психологічному плані у молодого воїна з дитинства виховується культ зброї. Наприклад, в традиції Спасу власного ножа називають «товаришем». Шаблю козаки улесливо називали «сестрицею». Тобто металева зброя має стати ріднесенькою, невід'ємною частиною життя козака. Для опанування стихії Металу в бойовому мистецтві «Спас» існує система «Кремінь». Виконуючи вправи системи «Кремінь», тіло козака може набувати здатності витримувати навантаження граничне з людськими можливостями – витримувати удари в тіло. З точки зору фізичних якостей і здібностей стихії Металу відповідає спритність.

Для пробудження стихії Землі в Спасі виконуються вправи, які поєднані безпосередньо з Землею. Це переміщення в стійках, переповзання, козацькі танці, типу повзунця, маскування за допомогою закопування в землю, енергетичні вправи на енергетичне «злиття» з землею, психофізичні вправи на отримання енергії від землі. Після опанування стихії Землі в бою козак стає немов би вкопаним у землю – у нього стає міцною і впевненою стійка і переміщення. Стихія Земля відповідає фізичній якості витривалості, тому для пробудження Землі виконуються вправи на витривалість – біг на довгі дистанції, багатогодинні безперервні ігри, виконання танцювальних рухів протягом довгого часу тощо.

Стихія Дерево пробуджується виконанням різнобічних вправ, які поєднані з опануванням простору. Дерево росте і захоплює простір. Це

стрибки, акробатичні вправи, виси в розслабленому стані, виконання вправ на спеціальних тренажерах типу «Правило», стрибки в воду з висоти, виконання дихальних вправ. Завдання пробудження стихії Дерева – стати таким же міцним, як Дуб, стати таким же гнучким, як лоза, «потоваришувати» з Деревом, увібрати його якості. Коли боєць в бойовому мистецтві «Спас» опанує стихію Дерева, у нього «виставиться» правильне дихання в бою, зміцняться зв'язки і суглоби. Стихія Дерева відповідає такій фізичній якості, як гнучкість. Тому для опанування цієї стихії рекомендується виконувати вправи на гнучкість, оскільки гнучке тіло козака дає можливість виконувати найскладніші рухи, плідно при цьому збагачуючи технічні здібності бійця.

Стихія Вода пробуджується у бійця-спасівця виконанням вправ у воді. Ця стихія є дуже важливою для людини, оскільки наше тіло на 70–80% складається з води. Для пробудження і розуміння Води рекомендується виконувати вправи на техніку саме у воді, виконувати систему загартування водою, обтирання, купання в холодній чи гарячій воді. Можна виконувати плавання на довгі чи короткі дистанції, пірнання, боротьбу у воді, виконання технічних елементів – ударів і кидків у воді. Вода при цьому є природнім обтяжувачем, тому після опанування стихії Води рухи бійця Спасу стають більш сильними. Сама стихія Води відповідає такій фізичній якості, як сила. Тому виконання силових вправ також є базою для пробудження стихії Води.

Для того, щоб спасівець правильно потоваришував зі стихіями, необхідне розуміння в тренувальному процесі гармонійного поєднання стихій. Стихії мають сприяти гармонійному розвитку бійця, доповнюючи одна одну. В протилежному випадку стихії можуть знищувати одна одну, спровокувавши регрес бійця, як фізичний і технічний, так і духовний. Стихії немов би «зраджують», їх опановує зла сила. В казці про це застерігається, коли з'являється дідок в хатинці, де поселилися побратими. Дідок в казці уособлює нечисту силу, яка приходить зі світу Нави. В процесі опанування природними стихіями слід зважити на те, що надмірне захоплення ними може привести до того, що сама стихія духовно «засмокче» бійця. Боєць при цьому може «захопитися» акробатикою чи загартуванням, забуваючи основну мету – гармонійний розвиток заради служіння вищій силі, Господу Богу. В казці дідок – нечиста сила – перемагає, нарізає паски зі спини всіх побратимів, окрім самого Котигорошка. Це говорить про те, що лише Божественний вогонь, Спасительство може перемогти і не допустити до душі воїна нечисту силу. Тому саме на цьому етапі навчально-

тренувального процесу дуже важливою є духовна підготовка учня, принцип «Без Бога ні до порога». Тому рекомендується перед і після тренування прочитування молитов. Важливим є сформувати в учня силу Віри в Бога, але не допускаючи при цьому релігійного фанатизму і забобонності. В казці застерігається про зраду побратимів-стихій, коли вони намагаються скинути Котигорошка в провалля після того, як той переміг дідка-нечистого і знайшов царівну.

Тому важливе при навчанні роботи зі стихіями розуміння, як стихії при розвитку можуть доповнювати чи руйнувати одна одну. Вода допомагає рости Дереву, народжує Дерево. Дерево допомагає горіти Вогню, з дерева народжується Вогонь. Вогонь робить попіл (Землю), попіл осідає на Землю збільшуючи її. Земля народжує Метал (здавна наші предки знали, що метал (руда) народжується саме в надрах Землі). Метал, розплавляючись, стає рідиною, Металом викопують колодязі і криниці, з Металу роблять резервуари для Води. Отже, Метал народжує Воду. Ці зв'язки є доповнюючими між собою. Але існують і зв'язки, які сприяють руйнуванню стихій одна однією. Вода руйнує Вогонь, Вогонь розплавляє Метал, Металом рубають Дерево, Дерево руйнує Землю, Земля забирає Воду. Подивившись на аналогії стихій з фізичними якостями, можна побачити зв'язки сприяння і руйнуючі зв'язки між фізичними якостями. Вправи на розвиток сили сприяють розвитку гнучкості, вправи на розвиток гнучкості сприяють розвитку швидкості, вправи на розвиток швидкості сприяють розвитку витривалості, вправи на розвиток витривалості сприяють розвитку спритності і вправи на розвиток спритності можуть сприяти розвитку сили. Все це може відбуватися за умови, коли враховуються руйнуючі зв'язки – надмірний розвиток сил затримує розвиток швидкості, розвиток швидкості затримує розвиток спритності, розвиток спритності може затримувати розвиток гнучкості (тіло зникає до того чи іншого руху і може затримуватися розвиток амплітуди рухів), розвиток гнучкості може затримувати розвиток витривалості і розвиток витривалості може затримувати розвиток сили. Правильне використання даної системи дозволяє поліпшити гармонійний розвиток бійця без «перекошу» в той чи інший бік, дозволяє краще розкрити природні здібності учня.

На перший погляд можна побачити в даній системі аналог східної системи п'яти першоелементів, стихій. Відповідь на це питання така: чи різне сонце світить на Землю, наприклад, на країни Сходу – одне, а на слов'янські народи – інше. Принципи побудови Всесвіту

одні, просто розуміння у кожного своє. Дане розкодування казки «Котигорошко» говорить про існування у нашого народу давніх знань про побудову Всесвіту, про закони Природи, які кодувались в казки, прислів'я, пісні. Тому саме культура нашого народу є резервуаром сакральних знань, і дбайливе відношення до культури є запорукою збереження духовності і людяності на нашій землі.

Наступна частина казки розповідає саме про те, як Котигорошко, переслідуючи дідка, спускається під землю. Саме в цій частині казки закодована суть характерництва козаків. Світ під землею уособлюється як світ Нави. У наших предків було уявлення про триєдність світу. Світобудову уявляли як триєдність трьох світів – Яв, Нав і Прав. Яв розумівся як явний світ, світ людського життя, Прав – закони життя Всесвіту, Нав – світ духів, померлих предків. Вважалося, що коли людина засинала, вона мандрувала в навський світ. В навському світі Котигорошко знаходить свою Царівну, тобто свою другу жіночу половину. В навському світі сила Котигорошка не діє. Він перемагає лише об'єднавши чоловічу і жіночу силу і кмітливість. Тобто знаходить Знання. Відправивши на явний світ царівну, Котигорошко отримує зраду побратимів. В цій частині казки є пересторога до того, що навські енергії стихій можуть «зрадити» воїна, завівши його Свідомість на оманливий шлях, коли забувається мета служіння Матері-Землі і Богу. Залишившись в навському світі, Котигорошко натрапив на гніздо Грифа і захистив маленьких пташенят, заклавши їх від граду та дощу своєю свиткою. Птах Гриф в казці уособлюється з Родом. У своїй праці «Словник давньоукраїнської міфології» видатний український вчений С.П. Плачинда стверджує, що наші пращури уявляли Бога Рода Соколом, Орлом або великою птахою [9]. Казка говорить про те, що козак має своєю звитягою захищати свій козацький рід (пташенят). Саме Гриф (Род) виносить Котигорошка в явний світ, але той жертвує своїм тілом, щоб Гриф міг донести його в явний світ. В цій частині мова йде про те, що козацький рід невмирущий, коли є козацька звитяга впритул до самопожертви задля Роду. Вийшовши в явний світ, Котигорошко повертає собі Царівну, тобто сам стає Царем. За переказами, які розповідав видатний носій козацького Звичаю Спасу Леонід Петрович Безклубий, наші пращури називали Царем старшого воїна в Роду. Назва «Цар» походить від слова «царина» – окраїна селища, де утримувалась худоба. Цар вибирався на Раді-Віче і мав посаду старшого пастуха. Він повинен був не лише доглядати правильно за господарством, але і захищати добро громади. Царем

вибирався кращий воїн, який володів певними знаннями. В казці говориться про мету шляху воїна – стати Царем, тобто служити Роду, оволодівши сакральними знаннями.

Резюмуючи вищесказане, можна зробити висновок, що український народ має багатющу традицію сакральних знань. Ці знання передавались, як правило, неписемно «від серця до серця, в Роду». На жаль, не зберіглося спеціалізованих писемних джерел, на зразок підручників з бойового мистецтва. Та, мабуть, їх і не було, оскільки вчитель насамперед вчив учня духовності, любові до народу і до рідної землі, вже потім бойовому ремеслу. Тому знання на перший погляд і «розкидані» по переказам, казкам, пісням тощо. Буде готовий учень – знайдеться і вчитель. Знання не вмирають, їх просто треба знати, де взяти. Наша сакральна традиція має стати фундаментом для відродження і збереження духовності на нашій Землі. Саме це і має стати запорукою до шляху України в майбутнє.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія. Характерник // <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA> – 2012 – 9 груд.
2. Базлов Г.Н. Русский рукопашный бой Буза. – М.: 2006. – 80 с.
3. Українськаказка// <http://kazka.in.ua/Zbirky/moje/Kotyhoroszkо.html> – 2012 – 9 груд.
4. Всеукраїнська федерація «Спас» // http://www.spas.zp.ua/dok/zvichaevi_pisni_Spasy.doc – 2012 – 9 груд.
5. Безклубий Л. З давніх звичаїв // Спас. Український звичай. – Запоріжжя, 2000. – С. 8.
6. Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки // <http://www.l-ukrainka.name/uk/Dramas/LisovaPisnja/Act3.html> – 2012 – 9 груд.
7. Шилов Ю.А. СПАС : Коледа и Христос. Величайшая тайна истории. – Киев : Аратта, 2011. – 30 с., илл.
8. Килхэм Кристофер С. Пять Тибетских Жемчужин. Перев. с англ. – М.: ООО Издательский дом «София», 2006. – 112 с.
9. Плачинда С.П. Словник давньоукраїнської міфології. – Київ: Український письменник, 1993. – 63 с.

Українська народна казка «Коза-дереза» як методика навчання бойовому мистецтву «Спас»

В українській культурі бойове мистецтво не передавалось у вигляді воїнських трактатів, настанов, як, наприклад, можна було б спостерігати в країнах Сходу, тих же Китаю чи Японії. Якщо і знаходимо історичні згадки, то це поодинокі описання воїнських подвигів чи військових подій. Описання ж методик навчання воїна, чи виховання якихось військових навиків в історичній літературі не спостерігається. Але це не означає, що системи підготовки воїна, власного бойового мистецтва український народ не мав і не має.

Дослідник давньоруської бойової традиції, відроджувач руського бойового мистецтва Буза Григорій Миколайович Базлов у своїй праці «Бойові казки північно-західної Русі» наголошує, що традиція передавалась усно: «від серця – до серця, з рук – в руки». Автор вважає, що в руській традиції існували бойові казки, в яких була навмисно замаскована і закодована інформація, тексти про бойове мистецтво. Ця традиція йому дісталась від його вчителя бойового мистецтва, князя Бориса Васильовича Голіцина-Тимофєєва. На думку Г.М. Базлова, бойове значення казок відкривалось юнакам після, за необхідності, повноліття [1, с. 70–71]. Як тут не згадати спасівський козацький карб: «...вчити можна тільки рідну та добру дитину тоді, коли їй вкрай необхідно або в лихоліття» [2].

В традиції козацького бойового мистецтва «Спас» бойова інформація передавалась за тим же принципом «від серця – до серця» у вигляді тренувань – граїв (від слова «гра»), за допомогою карбів – заповідей, спеціальних характерних казок, саме в яких і була закодована бойова інформація. Такими казками є «Котигорошко», «Коза-дереза» та деякі інші казки, які ми розглянемо в інших дослідженнях.

Казка «Коза-дереза» є однією із казок, в якій закодована інформація про етапи навчання воїна і про принципи техніки бою в Спасі. Розкодовуючи казку, треба наголосити, що в ній персонажі уособлюються з певними якостями бійця і певними складовими бойового мистецтва:

- Заєць – душа ненавченої людини, яка стала на шлях воїна.
- Коза-дереза – духовний ворог, який перемагає бійця, виганяє його з хатинки.
- Хатка – тіло бійця, його сутність, те, що береже його душу.
- Ведмідь – сила бійця, його фізичні якості.

- Вовк – бойовий характер бійця, його «хижість», досвід.
- Лисиця – кмітливість бійця, його вміння нестандартно діяти в бойовій ситуації, знаходити переможний вихід.
- Рак-неборак – воїнський дух. Рак живе в двох стихіях – Землі і Води, перероблює мертве на живе, санітар Води – Життя. Тобто рак – символ переходу життя–смерть, смерть–життя, готовність до смерті.

В казці говориться про те, що Козу-дерезу з сім'ї вигнав дідусь-господар за капості і брехню. Тут дідусь уособлюється з Господом Богом, який вигнав нечисту силу з Раю. Тобто Коза-дереза – нечистий дух, Лукавий, який постійно збиває з істинного шляху молодого воїна. Після того, як Козу вигнали, вона знаходить в лісі хатку Зайця і виганяє його з власного житла, тобто Лукавий намагається спокусити початківця слабостями. В казці про це говориться: «У лісі бачить Коза зайчикову хатку, – вона туди вбігла та й заховалась на печі.

От прибігає Зайчик, коли чує – хтось є в хатці. Зайчик і питається:

– А хто, хто в моїй хатці?

А Коза сидить на печі та й каже:

– Я, Коза-дереза,

За три копи куплена,

Півбока луплена!

Тупу-тупу ногами,

Сколю тебе рогами,

Ніжками затопчу,

Хвостиком замету, –

Тут тобі й смерть.

От Зайчик злякався, вибіг з хатки, сів під дубком. Сидить та й плаче. Коли йде Ведмідь та й питається:

– Чого ти, Зайчику-побігайчику, плачеш?

– Як же мені, Ведмедику, не плакати, коли в моїй хатці звір страшний сидить!

А Ведмідь:

– От я його вижену! Побіг до хатки:

– А хто, хто в зайчиковій хатці? А Коза з печі:

– Я, Коза-дереза,

За три копи куплена,

Півбока луплена!

Тупу-тупу ногами,

Сколю тебе рогами,

Ніжками затопчу,
Хвостиком замету, –
Тут тобі й смерть!
Ведмідь і злякався.

– Ні, – каже, – Зайчику-побігайчику, не вижену – боюсь.

От ізнов пішов Зайчик, сів під дубком та й плаче. Коли йде Вовк і питається:

– А чого це ти, Зайчику-побігайчику, плачеш?

– Як же мені, Вовчику-братику, не плакати, коли в моїй хатці звір страшний сидить!

А Вовк:

– От я його вижену!

– Де тобі його вигнати! Тут і Ведмідь гнав, та не вигнав.

– Отже, вижену.

Побіг Вовк до хатки та й питається:

– А хто, хто в зайчиковій хатці? А Коза з печі:

– Я, Коза-дереза,

За три копи куплена,

Півбока луплена!

Тупу-тупу ногами,

Сколю тебе рогами,

Ніжками затопчу,

Хвостиком замету,–

Тут тобі й смерть!

Вовк і злякався.

– Ні, – каже, – Зайчику-побігайчику, не вижену – боюсь.

Зайчик ізнов пішов, сів під дубком та й плаче. Коли біжить Лисичка, побачила зайчика та й питається:

– А чого ти, Зайчику-побігайчику, плачеш?

– Як же мені, Лисичко-сестричко, не плакати, коли в моїй хатці страшний звір сидить!

А Лисичка:

– От я його вижену!

– Де тобі, Лисичко, його вигнати! Тут і Ведмідь гнав – не вигнав, і Вовк гнав, та не вигнав, а то ти!

– Отже, вижену.

Побігла Лисичка до хати та:

– А хто, хто в зайчиковій хатці? А Коза з печі:

– Я, Коза-дереза,

За три копи куплена,
Півбока луплена!
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Ніжками затопчу,
Хвостиком замету,—
Тут тобі й смерть!
От Лисичка теж злякалась.

– Ні, – каже, – Зайчику-побігайчику, не вижену – боюсь.

Пішов зайчик, сів під дубком та й знову плаче. Коли це лізе Рак-неборак та й питається:

– Чого ти, Зайчику-побігайчику, плачеш?

– Як же мені не плакати, коли в моїй хатці страшний звір сидить!

А Рак:

– От я його вижену!

– Де тобі його вигнати! Тут Ведмідь гнав, та не вигнав, і Вовк гнав, та не вигнав, і Лисиця гнала, та не вигнала, а то ти!

– Отже, вижену!

От поліз Рак у хатку та й питається:

– А хто, хто в зайчиковій хатці? А Коза з печі:

– Я, Коза-дереза,

За три копи куплена,

Півбока луплена!

Тупу-тупу ногами,

Сколю тебе рогами,

Ніжками затопчу,

Хвостиком замету, –

Тут тобі й смерть!

А Рак усе лізе та лізе, виліз на піч та:

– А я, Рак-неборак,

Як ущипну, – буде знак!

Та як ущипне Козу клешнями!.. Коза як замакає, та з печі, та з хати – побігла, тільки видно! От тоді Зайчик радий, прийшов у хатку та так уже Ракові дякує. Та й став жити в своїй хатці» [3].

Боєць, який опановує бойове мистецтво «Спас», поступово набуває таких якостей, як сила, бойовитість – хижість, досвід, кмітливість. З часом боєць набуває і воїнського духу, у нього з'являється розуміння життя і смерті, воїн стає Воїном – він готовий вести бій аж

до своєї загибелі. Козацький карб, текст якого, на жаль, не зберігся, говорить, що козака духовно вбити не можливо, бо смерть героя народжує нових героїв [4]. У такому внутрішньому стані борець виганяє з хатки Козу-дерезу і воїнський дух назавжди оселяється в хатинці, тобто борець знаходить свою воїнську сутність, знаходить самого себе.

В казці особливе значення має образ хатки зайчика. В бойовому мистецтві «Спас» «хатка» – це власний простір бійця. Хатка має фундамент, стіни, дах, поріг.

«Фундаментом» є стійка бійця, вона має бути міцною і водночас сприяти легкому і швидкому переміщенню. «Збудувати фундамент» у бійця означає навчити його відчувати власний центр тяжіння (коли будують у хати фундамент, то вирівнюють його згідно з горизонтом, щоб не було перекосу), навчити техніці нижньої частини тіла – ніг і тазу.

«Стіни» в хатинці означають простір вздовж і навколо тіла бійця на відстані ліктя або передпліччя. На нижньому рівні – відстань навколо тіла бійця до коліна піднятої і зігнутої в коліні ноги під прямим кутом. Гомілка означає стіну хатки.

«Дах» знаходиться над головою бійця, він захищає його. «Побудувати дах в хатці» означає пробудити у бійця відчуття простору, відчуття дистанції. Недарма в народі говорять про тих, хто втрачає відчуття реальності, «Дах знесло». У моральному аспекті «дах» – це самовладання над собою, в технічному, прикладному значенні – відчуття дистанції, техніка верхньої частини тіла.

«Поріг» означає місце входу в хатку. Це місце починається на відстані вільно витягнутої перед собою або в бік руки і закінчується в районі витягнутого ліктя.

Удар в бойовому мистецтві «Спас» уособлюється з непроханим гостем – Козою-дерезою. Гостя треба зустрічати на прозі. В будь-якій боротьбі існує поняття «прийому». Якщо розуміти «прийом» як технічну дію, то етимологічне значення цього терміну є не зрозумілим. Якщо ж порівнювати дію нападу супротивника як гостя, то термін «прийом» означає прийом гостя, прийняти гостя, тобто опрацювати на свою користь агресивну дію супротивника.

Розуміння «хатки», «порогу» дає універсальне розуміння техніки і тактики ведення бою. Борець має під час бою залишатися в своїй хатинці. У нього має бути присутнім страх, відчуття небезпеки – «заєць». У випадку коли проявилася небезпека, то борець має технічно зробити силову зустріч діям ворога («ведмідь»), нанести вражаючий удар супротивнику («вовк»), провести кидок чи якимось збити суперника на землю при міні-

мумі зусиль («лисиця»). Після цього боєць має привести свого ворога в стан між життям і смертю («рак-неборак»), дивлячись на характер бою, вирішити подальшу долю свого ворога – знищити чи залишити його живим, забрати у ворога здоров'я чи затримати його. Ворог втрачає свою силу, коли він повністю втрачає здатність до агресивних дій.

При фізичній підготовці перемагає більш технічно і тактично підготовлений боєць. При рівних фізичній, технічній і тактичній підготовці перемагає той, у кого сильніший воїнський дух.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що український народ зберіг у своїй культурі методики, настанови, джерела національного бойового мистецтва. Тільки ці джерела не можна розглядати як загально науково прийнято – у вигляді книг, трактатів чи підручників. Бойова спадщина українського народу, світогляд козака-воїна передавались в народній культурі у вигляді казок, пісень, прислів'їв тощо. Треба лише навчитись вмінню читати ці «підручники», сприйняти бойову культуру рідного народу всією душею і розумом. Писемні джерела з часом можуть зникнути, їх може вилучити і знищити загарбник, окупант чи влада, якій не потрібна воля народу, що в певній мірі дає традиція національних бойових мистецтв. Усну ж спадщину можна знищити, знищивши самих носіїв цієї спадщини. Однак, як показує історія, повністю зробити це неможливо. Отже, бойова культура українського народу невмируща і буде жити до тих пір, доки існує сам український народ.

Список використаних джерел

1. Базлов Г.Н. Русский рукопашный бой Буза. – М., 2006. – 80 с.
2. Безклубий Л. З давніх звичаїв // Спас. Український звичай. – Запоріжжя, 2000. – С. 8.
3. Українська казка // <http://kazka.in.ua/Zbirky/moje/Kozadereza.html> – 2012 – 9 груд.
4. Косуха О. Вільний спосіб життя. – Ескада-Київ: На правах рукопису, 2005. – 192 с.

ХАРАКТЕРНІ КОЗАЦЬКІ ПІСНІ

Козацька пісня є своєрідною закодованою інформацією про світобудову, про погляд наших предків на енергетику Всесвіту тощо. Співаючи пісню, козак надихався Духом пращурів, відновлювався під час походу чи важкого трудового дня, звеселявся, коли на душі було сумно, згадував подвиги видатних козаків. Пісня якнайкраще зберігала в народній пам'яті імена козацьких видатних ватажків і героїв. По суті, пісня – найкращий пам'ятник звитязі воїнів. В козаків не було особливої потреби ставити величезні монументи своїм отаманам, як це було прийнято фараонами Єгипту, російськими імператорами, європейськими монархами. Пісня, яка передавалась в поколіннях, якнайкраще зберігала пам'ять про народних героїв і про події, які відбувались в історії народу. Це була своєрідна козацька енциклопедія. Існувало безліч пісень, які розповідали історію козацтва: духовні пісні, побутові, веселі пісні, бойові пісні тощо. Деякі пісні забувались народом, деякі народжувалися авторами, ім'я яких забувалось, а пісня ставала народною. Існували і існують ще характерні козацькі пісні, які навчають молодого козака «характеру» козацтва, а якщо розкодувати пісню, то вона розкриває характерні козацькі таємниці. При розкодуванні певних козацьких пісень, які здавались на перший погляд веселими чи побутовими, постає картина побудови Всесвіту чи людського організму, можна зрозуміти як управляти природними явищами чи процесом у суспільстві.

Однією із характерних пісень, за словами мого вчителя, характерника, носія Звичаю Спасу Леоніда Петровича Безклубого, який, на жаль, пішов із життя, є пісня «Наливаймо, Браття, кришталеві чаші...» Леонід Петрович під час навчання лише вказував шлях як робити, лише інколи детально зупинявся на тому чи іншому елементі бойової спадщини. В багатьох же випадках говорив: «Само коли треба дістане...» Тепер зрозуміло – бойова спадщина нашого народу така глибока і величезна, що навчаючи спадщині не вистачить часу детально пояснювати кожний елемент, як це прийнято в багатьох езотеричних школах чи школах бойових мистецтв.

Спробуємо зробити аналіз тексту пісні з точки зору світогляду наших предків в традиції Спасу про енергетичну побудову організму людини. Текст пісні в різних випадках трохи відрізняється один від одного, має різні варіанти. Та все ж в більшості випадків пісня співається так:

Наливаймо, браття,
Кришталеві чаші,
Щоб шаблі не брали, щоб кулі минали
Голівоньки наші.
Щоби Україна
Повік не стогнала,
Щоби наша слава, козацькая слава,
Повік не пропала.
Бо то наша слава
Кровію полита,
Січена мечами, рубана шаблями,
Ще й сльозами вмита.
Наливаймо, браття,
Поки є ще сила,
Поки до схід сонця, поки до походу
Сурма не сурмила.

Перший куплет пісні говорить про те, щоб брати налили кришталева чаші. Відомо з історії, що у козаків не було кришталевих чаш, та це їм було і не потрібно, бо кришталь був не практичним в побутовому житті козака. Чому ж у пісні співається саме про кришталева чаші. З аналізу української казки «Котигорошко» відомо, що в організмі людини існує сім енергетичних центрів – «братів», ними створена «Сім – Я», батько – Отець небесний, мати – Мати-Земля Гророва. Сестра – Жива – енергія життя, яка живить «братів», енергетичні центри, які розміщені вздовж хребта людини.

В езотеричній традиції наших пращурів є слово «чарівник». Чарівниками називали характерників, знахарів, відунів тощо. Тобто чарівник – це той, хто володіє чарами. Слово «чара» в українській і інших слов'янських народах має декілька значень. В першому значенні воно означає якесь незвичне перетворення за рахунок езотеричних дій, в іншому – щось прекрасне, бо існують епітети «чарівний легень» або «чарівна дівчина» чи «чарівна жінка». Ще слово «чара» означає ємність для пиття якихось напоїв. За дослідженнями академіка Б.А. Рибакора слово «чара» в слов'ян означало – ємність для приготування і споживання ритуальних напоїв.

З іншого боку, якщо чарівник це той, хто володіє чарами, і чари розглядати, як ємність для накопичення енергії життя, то можна зробити висновок, що «чара», «чаша» або «ча-к-ра» – це і є тими енерге-

тичними центрами, які знаходяться у кожного «брата». Кришталь сприймається як щось чисте. Тобто «кришталева чаша» – посуд для наповнення чистою енергією. Цей погляд на пісню пояснює чому треба наповнювати кришталеві чаші – щоб мати духовну і енергетичну силу для неушкодженості, спасіння в бою. Якщо буквально сприймати слова пісні, то стає незрозумілим чому треба напиватися, щоб ні шабля ні куля не брали. Пісня говорить про те, що аби в бою бути неушкодженим, треба наповнити всі свої енергетичні центри, «кришталеві чаші», енергією життя – підживити «братів».

Тобто, виходячи з вищесказаного, чарівник – це той, хто володіє і знає, як управляти енергетичними центрами – чакрами. Всі назви таких людей пов'язані з поняттям внутрішньої енергії, внутрішньої сили. Наприклад, «відун» – хто знає, відає про те, що недоступно простій людині, «характерник» – походить від слова характер, що означає внутрішню силу. «Знахар» – той, хто знає (як і відун).

Для чого ж треба себе наповнювати козакові внутрішньою силою? Про це говорить другий куплет пісні. Сила козакові-характернику дається для того, щоб він захищав і боронив рідну землю – Україну, тоді збережеться козацька слава. Козацька слава – це давньослов'янська богиня Мати – Сва. В слові «Слава» прослідковується префікс-звук «С-ла-ВА», «Сва-». Давні слов'яни називали префіксом «Сва» щось вічне і велике. Наприклад, «Сварог», «Мати-Сва», яка на своїх крилах несе воїнів до перемоги. З цього пішла традиція зображувати богинь перемоги з крилами у греків, римлян. Тобто в пісні в другому куплеті говориться, що Україну козакам треба боронити і захищати, щоб не пропала рідна духовність, і тоді перемога-Слава буде завжди з козаками. Згадаймо славного отамана, характерника Івана Сірка, який за все своє життя не програв жодної битви.

В третьому куплеті пісні говориться на чому стоїть козацька воїнська Слава. Вона кровію полита і сльозами вмита. Тобто на крові людській і сльозах. Тут закодований світогляд і віра козаків в те, що наш народ не можна здолати силою. Бо за звичаєм козак-характерник в бою сам ставав Богом, Боги давали йому Силу. І якщо козак фізично гинув в бою, то його смерть народжувала нових Богів. І Мати-Слава (Мати – Сва) давала їм силу для перемоги. Енергія сльоз і крові знову народжувала енергію Любові і Життя.

Четвертий куплет пісні говорить про те, що перед боєм козак має насититись енергією життя «доки є ще сила». Тобто поки є воїнський дух, і поки ще не настав похід, не настали дії. Бо тоді вже треба

витрачати свою силу і енергію на Славу України, на дію заради процвітання рідної землі, заради перемоги в бою. Слово «сурма» тут означає не лише музичний військовий інструмент, адже якщо уважніше розглянути це слово, то можна побачити його духовне значення. «Сур-Ма», це слово має дві складові. Перша – префікс «Сур-». Є багато схожих слів в давньоукраїнській мові, які збереглися в назвах сучасних сіл, річок, місцевості, прізвищ тощо. «Сура» означає сакральний божественний напій. В Україні є річка під назвою Сура, села Сурсько-Михайлівське, Сурське, прізвища Сурський, Сурченко.

Тобто префікс «Сур-» несе в собі суть, як божественний. Складова слова «Ма» означає матір. Тобто слово «Сур-Ма» означає Божа Матір, Берегиня, Покрова козацька. Згадаймо, що Покрова була й є завжди духовною захисницею козацтва. Саме свято Покрови для козаків було одне з найбільш шанованих. Тому пісня говорить, що в похід козака закликає Божа Матір, Покрова і тоді в поході козак знаходиться під її захистом.

Давні українські пісні є своєрідною народною духовною енциклопедією, де закодований світогляд і давні езотеричні знання наших предків. Ці знання дозволяють краще пізнати світ і самого себе, зрозуміти чому наші пращури без сумнівів могли віддати найдорожче, навіть життя, заради перемоги козацького товариства в бою, заради процвітання рідного Краю і народу. Чому саме козаки були, говорячи сучасною мовою, справжніми патріотами рідної землі. Причому базою для цього був саме світогляд козака, який ґрунтувався на традиції, що передавалась в піснях, казках, переказах, тобто в українській культурі.

ПРАВИЛА ШКОЛИ «СПАС»

В школі «Спас» існують правила, які засновані на старовинних заповідях козаків-характерників, носіїв козацького звичаю Спас. Такими правилами є «Семерик» і «П'ятерик». «Семерик» – це правила школи «Спас», яких необхідно дотримуватися кожному адепту школи: учням, вчителям, старшині, адміністрації. «П'ятерик» – це правила-настанови людині, яка стала на шлях опанування бойового мистецтва «Спас» і бажає стати воїном-захисником свого Роду, рідної Матері-Землі.

«Семерик» – сім правил школи «Спас»

- *Бажання і намагання вчитись і тренуватись, постійно виховуючи в собі високі моральні якості. Вивчення і повага свого Роду.*
- *Суворе дотримання дисципліни секції, клубу, школи, федерації. Шанобливе ставлення до людей, інших шкіл, «несприйняття зверхності над собою і в собі». Дух має завжди бути чистим.*
- *Участь в розвитку школи «Спас». Висока відповідальність відношення до чистоти школи «Спасу». «Чужого навчайтесь і свого не цурайтесь».*
- *Всі питання мають вирішуватись відповідно до правил моралі. «Найбільший ворог – чвара і розбрат межі товариства».*
- *Знання мають використовуватись лише для захисту істини в ім'я Добра, Правди, Справедливості і Любові на Землі. Захист рідних Святинь.*
- *Критичне ставлення до себе. «Там де починається самотішення і самоповтор, там починається зрада».*
- *Шанобливе ставлення до Вчителя та товариства в школі «Спас».*

Тлумачення «Семерика»

1. Бажання і намагання вчитись і тренуватись, постійно виховуючи в собі високі моральні якості. Вивчення і повага свого Роду.

Наші пращури говорили: «Вік живи – вік учись». Бойове мистецтво «Спас» – це мистецтво, наука, військове ремесло, козацький звичай. Тому Спас потребує ретельного підходу в опануванні. Поверховий підхід може привести до самообману і самотішення. Недарма один із карбів Спасу говорить: «Там, де починається самотішення та самоповтор, там починається зрада». Тому необхідно в процесі навчання Спасу випрацьовувати в собі високу працездатність через велике бажання вчитись і тренуватись. Високі моральні якості забезпечать учню більш краще опанування Спасом, оскільки чиста і правдива душа допоможе йому здолати будь-які перепони на його життєвому шляху.

Однією із чеснот козака є знання свого Роду. На жаль, різні негативні історичні події у багатьох сім'ях перервали це знання. Рід для козака має величезне духовне значення, оскільки саме він дає йому внутрішній духовний стрижень. Тому для учня важливим є відновлення пам'яті свого Роду. Сама повага до свого Роду має сприяти тому, щоб козак-воїн проніс через все життя цю повагу і залишив свої родові честь і славу наступним поколінням.

З точки зору концепції здоров'я за Спасом умовно можна розділити здоров'я людини на сім складових: фізичне, функціональне, енергетичне, психічне, духовне, соціальне і репродуктивне (Родове). Наші пращури донесли до нас прислів'я: «Козацькому Роду нема переводу». Збереження чеснот і духовних здобутків свого Роду є для козака важливим, оскільки це фундамент для збереження самого Роду в майбутньому.

2. Суворе дотримання дисципліни секції, клубу, школи, федерації. Шанобливе ставлення до людей, інших шкіл, «несприйняття зверхності над собою і в собі». Дух має завжди бути чистим.

Для того, щоб досягти своєї мети окрім бажання людині необхідна системна і планомірна праця. Позитивний результат можливий лише за умови правильного планування своєї діяльності. Займаючись в секції, учень має чітко співпрацювати зі своїм вчителем. Процес навчання бойовому мистецтву «Спас» є багатограним процесом. Вчитель, тренер володіє певним об'ємом знань, щоб правильно спланувати навчально-тренувальний і виховний процес. Коли учень буде системно пропускати заняття або хаотично відвідувати їх, при підвищенні рівня тренуваності інших учнів секції, він буде безумовно відставати на рівні фізичної, техніко-тактичної та інших видах підготовки бійця. В бойовому мистецтві це може завдати шкоди здоров'ю са-

мого учня і зробить неможливим навчання бойовому мистецтву. Суворе дотримання дисципліни обов'язкове не лише для учнів, але і для вчителів бойового мистецтва «Спас», адміністрації секцій, клубів, шкіл, федерацій. Для дотримання дисципліни існує самоконтроль, який має духовну основу, того, що в процесі навчання в бойовому мистецтві «Спас» виховують не просто знавців бойового мистецтва, а насамперед патріотів України, воїнів-захисників рідної Вітчизни. Тому сам Звичай Спас визначає необхідність дотримання військової дисципліни учнями, вчителями та іншими діячами Спасу.

Спасівець – це воїн, і поведінка і спосіб життя його в мирному житті є такими ж, як і на війні, оскільки за світоглядом Спасу війна Добра і Зла ніколи не закінчується, а спасівець – це не просто воїн, це – духовний воїн України і Православної віри.

В процесі навчання бойового мистецтва «Спас» у учня чи у тренера може виникнути «запаморочення від успіхів». Такий стан може пригальмувати або навіть зупинити духовне зростання людини, а цей процес має бути неперервним усе життя воїна. Чим вище зростає духовний рівень людини, тим більше можливостей перед нею відкривається, тим більшим об'ємом знань і вмінь вона володіє. Це може призвести до того, що людина може «загордіти». В Православній вірі «гординя» або «зверхність» є одним із смертних гріхів людини. Тому правилом школи «Спас» і є відношення з великою повагою до здобутків інших шкіл і людей. В цьому принципі закладено, що спасівець постійно має вчитися. А це неможливо без поваги над здобутками інших. Саме несприйняття зверхності дає спасівцю чистоту Духу, тому важливий самоконтроль учня при цьому. Козацький карб говорить: «Завжди прислухайся до себе, коли чуєш Правду, то ти незборимий». Саме це дає чистоту Духу і духовну незборимість козаку-спасівцю.

3. Участь в розвитку школи «Спас». Висока відповідальність відношення до чистоти школи Спасу. «Чужого навчайтесь і свого не цурайтесь».

За своїми завданнями школа «Спас» не лише навчає учня бойовому мистецтву, але і виховує патріота України, носія і захисника духовності українського народу. Тому справа відродження і розвитку в Україні і поза її межами традиції бойового мистецтва «Спас» є державною справою. Разом із цим, одним із принципів існування козацтва, яке живе за прадідівським Звичаем, є служіння не державі, а рідному народу,

рідній Матері-Землі – Україні. Не завжди інтереси держави співпадають з інтересами народу, тому одне з головних завдань козаччини – знімати протиріччя між рідною державою і народом на користь народу. Козак – це, насамперед, вільна людина, яка за своєю Волею служить Вітчизні і народу. В протилежному випадку за Звичаем – це не є козаччина і козаки. Одним із завдань школи «Спас» – є виховання саме таких людей – вільних, самодостатніх, незалежних. Саме тому велика увага в школі «Спас» має приділятися самоуправлінню і самодостатності колективу. Від учнів, вчителів та від старшини вимагається участь в заходах школи, сприяння матеріально-технічному забезпеченню школи, робота щодо всебічного розвитку школи.

Дуже важливим є відношення до чистоти школи «Спас». Це, передусім, дотримання принципів моральної і духовної чистоти, дотримання методик і технік бойового мистецтва «Спас», перевірених часом, насамперед дотримання власної моральної і духовної чистоти. Якщо учень чи молодий тренер, котрий бере участь у дослідницькій роботі, має бажання внести новаторство в систему навчання Спасу, то він, насамперед, має дотримуватися принципу – «чужого навчайтесь, але свого не цурайтесь». Бойове мистецтво «Спас» – є перевірена віками система бою, система виховання воїна, яка за своєю суттю є самодостатньою. Але сила системи Спас полягає у відкритості і властивості прилаштувати надбане досвідом спілкування з іншими системами бою під свій власний інтерес, для зміцнення власної системи бою, не порушуючи внутрішню суть Спасу. Тобто, має працювати принцип «прилаштувати надбане і зробити своїм, не втративши своєї сутності».

4. Всі питання мають вирішуватись відповідно до правил моралі. «Найбільший ворог – чвара і розбрат межі товариства».

Наші пращури говорили: «В кого Правда, в того і Сила». Людина, виконуючи ту чи іншу діяльність, завжди стає перед якимось вибором. Завжди перед вибором існує якась спокуса. Часто боєць, який має певні позитивні результати з фізичної підготовки, який більш технічно підготовлений ніж інші бійці, стає перед спокусою вирішити питання за допомогою сили чи власної влади. Тобто заповідь предків може бути перекичена – в кого сила, в того і правда. Спокуса вирішувати питання за допомогою несправедливості, сили, влади тощо є дуже небезпечною для самого духовного зростання бійця, оскільки працює духовне правило – кому багато дається, з того багато і спитається. Критерієм оцінки дій спасівця в тій чи іншій ситуації має зав-

жди виступати Совість. Совість – це внутрішнє відчуття Справедливості. Воїн завжди має стояти не стільки на сторожі Добра проти Зла, скільки на сторожі Справедливості. Оскільки боротьба Добра і Зла вічна, і за філософськими законами вони завжди переходять одне в одне, то важливим є тимчасовий баланс цих складових, чим і є Справедливість для спасівця. Оскільки Совість є емпіричним, чуттєвим, інтимним виміром Справедливості, то мораль може стати зовнішнім виміром Справедливості. «Що люди скажуть?» – це також є важливим для учня, вчителя чи старшини школи «Спас». Моральний аспект вирішення питань в школі будує справедливу систему взаємовідносин між членами школи, тому важливим є хто ж надає критерій моралі в школі. За козацьким Звичаєм така функція завжди покладалась на Раду старійшин, оскільки одна людина не здатна об'єктивно оцінити ситуацію, особливо моральний аспект. Рада старійшин має в школі дорадчу функцію, але з правом блокування рішень старшини, вчителя або учня, якщо їх дії суперечать нормам козацької моралі. Для прийняття об'єктивних рішень Ради старійшин необхідні критерії, яким би відповідали самі члени Ради старійшин. Тут має вступити в силу козацький карб: «Дивись чим нудить, а не чим слово блудить». Старійшина, окрім зрілого віку (не молодше 49 років – 7 років по 7), повинен мати досить великий досвід діяльності в Спасі і в козацтві. Карб говорить: «Ділом восьмирічним і несхибним». Окрім цього старійшина має бути відданим справі відродження духовності українського народу, сам жити за принципами моралі і совісті. Безумовно, такі вимоги є досить жорсткими, тому формування Ради старійшин в школі «Спас» є досить тривалим процесом і може складати не одне покоління учнів. Іншим інститутом оцінки моральності вчинку спасівця в школі «Спас» є тренерська рада або рада вчителів, обов'язково батьківська рада. Лише у повній співпраці з батьками і старшиною школи «Спас» вчитель може якісно підготувати свого учня і виховати не лише високоякісного бійця, але і високодуховну, високоморальну і висококультурну людину.

У вирішенні будь-яких питань слід пам'ятати, що основне завдання школи «Спас» – виховати патріота України, духовну людину, захисника Матері-Землі і народу. Найбільшим ворогом цього процесу є внутрішня ворожнеча між членами секції, клубу, школи чи федерації. Тому важливим є недопущення цього негативного аспекту в життя школи.

5. Знання мають використовуватись лише для захисту істини в ім'я Добра, Правди, Справедливості і Любові на Землі. Захист рідних Святинь.

В процесі вивчення бойового мистецтва «Спас» учень школи набуває знань, які безумовно дають йому перевагу перед пересічною людиною, як фізичну перевагу, так розумову і моральну. Знання Спасу можна використовувати лише на захист рідного народу, рідної землі, Правди-Совісті. При оволодінні певним об'ємом знань Спасу учень може бути підданий спокусі. Тут головне пам'ятати основні положення цього правила школи «Спас». Якщо знання Спасу використовуються не на добро, то вони можуть нанести величезну шкоду суспільству, тому учень школи «Спас» несе власну відповідальність за використання своїх вмінь і знань. Спасом можна вбити людину, а можна змусити виправитися. Тому козацький карб говорить: «Вчити можна лише рідну і добру людину, або в годину лихоліття». Тому в Спасі вчитель може ввести в стан Спасу учня тимчасово, або учень навчається закодованому Спасу, коли знання учень може використати лише в екстремальній ситуації, коли включається спасівський психофізичний стан самозбереження. Для того, щоб мати право повного знання Спасу, треба непорушно йти життєвим шляхом Добра, Правди, Справедливості і Любові.

Для козака Спасу важливим є захист рідних Святинь, оскільки вони є духовними пам'ятниками і носіями української культури. Святині зберігають сакральні знання, які передаються тоді, коли людина досягне певного духовного стану. Святині зберігають для нас нашу духовну спадщину, це частина нашої культури. Якщо ворог хоче завоювати народ, то, насамперед, треба знищити його історію, культуру, духовність. Тому одне з основних завдань спасівця зберігати і захищати наші рідні Святині.

6. Критичне ставлення до себе. «Там, де починається самотішення і самоповтор, там починається зрада».

В багатьох випадках, коли людина досягає певного позитивного результату роботи над собою, вона небезпідставно пишається своїми здобутками. Проте надмірна самоповага і пишання своїми досягненнями можуть привести людину до того, що досягнення нової мети, нових здобутків виявиться неможливим. Може з'явитися думка: «Я і так достатньо вмію і знаю». Вдосконаленню людини немає меж, лише сама людина може зупинити процес самовдосконалення. Тому для

спасівця важливим є не зупиняти процес самовдосконалення ні на мить. Важливим є саме критичне ставлення до самого себе. Це вміння самоконтролю необхідно постійно розвивати, проте не переходячи в крайність надто критичного ставлення до себе. Необхідно знайти правильний баланс самоповаги і самокритики. У цьому учню школи може допомогти сам вчитель або рада вчителів, вчителю – старшина школи, а старшині – Рада старійшин школи чи батьківська рада. Тому важливим є постійне загальне обговорення здобутків, планів дій школи тощо. Самотішення спасівця обов'язково приведе до самоповтору. Це небезпечно насамперед не лише в бою чи спортивному поєдинку, але і в житті. На кожен до досконалості відпрацьований прийом є свій контрприйом, на кожен дію в житті є своя протидія. Тому однією з основних ознак дій Спасу є те, що спасівець ніколи не повторюється в своїх діях. Його дії непередбачені, оскільки він керується принципом ніколи не повторюватися, а діяти залежно від обставин заради перемоги. Самотішення і самовтор рано чи пізно приведе козака до зради або самозради, коли своїми передбачуваними діями козак веде сам себе до поразки перед ворогом або не досягає мети в діяльності.

Якщо слово «зрада» розкласти по складам – «з-Ра-да», то складову «з» можна трактувати як «зійти з чогось». Наприклад – «ліз» і «зліз», «йшов» і «зійшов» тощо. Складову «Ра» можна поєднати з давньою назвою сонця чи світла (єгипетський бог сонця і світла Ра, його назва має давньоарійське коріння). Складовій «да» можна привести український аналог слова «так» (в побуті українців часто вживається замість «так» слово «да»). Тобто слово «зрада» можна трактувати як «зійти зі світлого, сонячного боку, шляху» або стати на темний бік чи шлях, або зійти зі шляху духовного розвитку, Божого шляху. Саме самотішення і самоповтор, небажання постійного самовдосконалення є однією з причин переходу воїна на темний шлях.

7. Шанобливе ставлення до Вчителя та товариства в школі «Спас».

Школа «Спас» є тим місцем, де виховується патріот Вітчизни, високодуховна людина, високоякісний воїн. Школа «Спас» є об'єднанням людей, які пов'язані між собою однією метою, одним способом життя, одним світоглядом. Школа «Спас» є товариством воїнів і учнів – майбутніх воїнів, які в будь-яку мить готові стати на захист Правди, Добра, Справедливості, рідної Землі-Матері, рідного народу. Тому, як і в будь-якій спільноті, в школі «Спас» є певна струк-

тура та ієрархічна побудова. Вона базується на козацьких звичаєвих принципах поваги між членами товариства. Основною особою, яка організовує і виконує навчально-виховний процес в школі «Спас», є Вчитель. Саме вчитель від серця до серця передає знання Спасу своїм учням. Вчитель окрім бойових прийомів виховує в учнів високі моральні чесноти, прививає їм найгарніші якості особистості, виховує духовність. Одним словом, Вчитель виховує в учнів Людину. Тому дане правило школи «Спас» наголошує, що окрім суворої дисципліни і слухняності учня перед Вчителем, учень повинен ставитися з великою повагою до свого Вчителя. Вчитель же в свою чергу має заслужити цю повагу у своїх учнів, оскільки силою і наказами не можна викликати повагу іншої людини. Тому це правило ставить високі вимоги і до самої постаті Вчителя Спасу, адже Вчитель має першим завжди йти шляхом вдосконалення себе як Людини, дотримуватися першим правил не лише школи «Спас», але і принципів Духовності і Людяності.

Це дає можливість створити атмосферу взаємоповаги в школі «Спас», що в свою чергу створить сприятливий психологічний клімат в роботі самої школи.

«П'ятерик»

1. Постійно вдосконалюйся. Кожен момент твого життя – тренування. Інколи хвилина роздумів дорівнює місяцям тренувань.

2. Постійно тренуйся. Один день без тренування відкидає тебе на місяць назад.

3. Постійно загартовуй своє тіло водою, вогнем, повітрям, морозом, снігом, деревом тощо. Розвиток тіла – це захист чистоти Душі. Не шукай бою – він сам знайде тебе.

4. Постійно вдосконалюй свою Душу. Допмагай тим, хто потребує допомоги. Пам'ятай, що ти часточка природи, – то ж шануй її. Люби мистецтво, красу. Сильна Душа – твоє Здоров'я, твоя Сила.

5. Постійно вивчай та шукай коріння свого Роду. Рід твоїй тримає тебе на Землі, допомагає в житті. Пізнай та шануй його.

Глумачення «П'ятерика»

1. Постійно вдосконалюйся. Кожен момент твого життя – тренування. Інколи хвилина роздумів дорівнює місяцям тренувань.

Перший пункт «П'ятерика» говорить про постійне вдосконалення людини. Боєць школи «Спас» має привчити себе до того, щоб кожну хвилину свого життя чомусь навчатись, – або тренуючись фізично, або розвиваючи себе інтелектуально. Знання роблять бійця сильнішим, досвідченішим. Знання в світогляді Спасу – це немов би бурхливий потік, який не має ніколи зупинятися. Проте, щоб наповнитися знаннями, інколи цей бурхливий потік треба призупиняти. Такою зупинкою є момент роздумів., Щоб зробити якісь висновки, випрацювати нові плани, завдання, осмислити напрацьовану інформацію, важливим є аналіз своїх здобутих знань.

2. Постійно тренуйся. Один день без тренування відкидає тебе на місяць назад.

Тренувальний процес – це діяльність, яка потребує від учнів і вчителя постійності, послідовності і систематичності. Інколи, особливо в дорослому віці, бійцю постійно і регулярно тренуватися заважають його професіональна діяльність, зовнішні причини (сімейний стан, оточення, інші нагальні справи). В цьому випадку слід пам'ятати правило: *є справи важливі, а є справи термінові*. Саме термінові справи нам заважають в житті виконувати важливі справи. Такою важливою справою для бійця Спасу є тренувальний процес. Однак, все ж таки в нашому житті не можливо відсторонитись від реальній. Як правило, постійно можуть виникати термінові справи і боєць може часто потрапляти в ситуації, які будуть змушувати його пропускати тренування. В такому випадку бажано б було випрацювати у собі звичку постійно знаходити можливість хоч хвилин 5–15 потренуватись: чи то відпрацювати яку-небудь нову техніку ударів чи переміщень, чи то виконати будь-яку посильну вправу. Такі міні-тренування можна проводити в парку чи сквері під час обідньої перерви, в будь-якому усамітненому місці тощо. Таким чином, якщо боєць навіть і пропускає 1,5–2-годинне тренування, але виконає протягом дня 5–8 5–15-хвилинних міні-тренувань, то загальний час тренувальної активності в деякій мірі замінить пропущене тренування. З іншого боку, якщо тренування не пропускати, то це підвищить тренувальний час, витрачений на опанування техніки бойового мистецтва, а отже

техніка буде опанована краще. Короткі міні-тренування корисні саме для кращого опанування техніки, оскільки не виснажують енергопотенціал організму бійця. Проте, під час таких міні-тренувань не тренується витривалість та деякі інші фізичні якості як загальні, так і специфічні для бойового мистецтва «Спас». Тому така звичка важлива, але не зможе замінити повноцінний тренувальний процес. Слід пам'ятати: щоб досягти успіху в опануванні бойового мистецтва, слід, не зупиняючись, без перерви рухатися до поставленої мети. В Спасі існує правило – одне пропущене тренування відкидає результат на тиждень, а тиждень пропущених тренувань відкидає бійця від досягнення результату на місяць.

3. Постійно загартовуй своє тіло водою, вогнем, повітрям, морозом, снігом, деревом тощо. Розвиток тіла – це захист чистоти Душі. Не шукай бою – він сам знайде тебе.

Ідеальний боєць бойового мистецтва «Спас» – витривалий, високотехнічний, сильний, швидкий, спритний боєць з високою психологічною і духовною підготовкою, вихований на засадах національної етики та моралі, з потужними вольовими якостями. Ця характеристика включає в себе великий об'єм підготовки бійця. Важливим напрямком підготовки бійця в бойовому мистецтві «Спас» є загартування бійця. Загартування в Спасі – це процес виховання стійкості організму бійця перед коливаннями зовнішніх оточуючих умов та прекрасний спосіб загартування не лише свого тіла, але і духу.

Великий український філософ Г.С. Сковорода говорив: «Не бійся вмерти тілесно, бо будеш в кожній хвилині терпіти смерть духову. Відняти від душі вроджену чинність – це відібрати від неї поживу. Ця смерть люта. Знаю, що бережеш тіло, але убиваєш душу, а це заміна зла. Не знаю навіщо носити тіло, якщо щадити його віддати за те, нащо хто тим тілом одягнений». В Спасі найважливішим є розвиток саме свого духу, але це можливо лише тоді, коли щира душа. Наша душа нерозривно поєднана з Природою і Богом. Одним із головних завдань загартування в Спасі є розвиток свого тіла як захисної оболонки для душі і духу. Загартування сприяє підвищенню імунітету організму, а отже посилює стійкість організму бійця перед хворобами. Хвороба виснажує людину не лише фізично, але може виснажити і духовно, тому для бійця Спасу рекомендується постійно тримати процес загартування. З іншого, боку хвороба може зруйнувати навчально-

тренувальний процес, який у бійця Спасу має тривати постійно. Запобігання цьому є одним із важливих завдань загартування.

Дуже важливим для бійця, який став на шлях опанування бойового мистецтва «Спас», є зрозуміти карб «Не шукай бою – він сам тебе знайде». Розкодування цього карбу приводилося вище.

4. Постійно вдосконалюй свою Душу. Домагай тим, хто потребує допомоги. Пам'ятай, що ти часточка природи, – то ж шануй її. Люби мистецтво, красу. Сильна Душа – твоє Здоров'я, твоя Сила.

Вдосконалення своєї душі є одним із найважливіших принципів шляху воїна в Спасі. Чутлива душа поєднує воїна з Природою і Богом. Бойове мистецтво «Спас», яке нам залишили у спадок наші пращури, робить воїна сильним не лише фізично, але і духовно, оскільки сам процес навчання пов'язаний з постійним подоланням зовнішніх перешкод, які пробуджують у воїна дух при їх подоланні. Дуже важливо при цьому не втратити людяності. Тому цей пункт «П'ятерика» вказує, що одним із шляхів збереження в душі людяності є постійна готовність прийти на допомогу тому, хто потребує цієї допомоги. При цьому слід пам'ятати правило: допомагати варто не тому, хто просить, а тому, хто дійсно потребує допомоги.

Спасівець повинен знати і пам'ятати, що людина – це частинка природи. Наш організм існує за законами природи, тому все, що є в природі, – це наше рідне. Проте людина – єдина істота в природі, яка створена за образом Божим. Від Бога нам дане право свободи вибору. І правильний вибір нам завжди допомагає зробити чиста і щира душа. Шанування і знання природи і її законів – важливий момент у вивченні бойового мистецтва «Спас».

Наша душа володіє своїм слухом і голосом. Проста людина не завжди може спілкуватися зі своєю душею. Цьому на заваді стають різні пристрасті, які постійно оточують людину в житті. Для того, щоб навчитися спілкуванню зі своєю душею, існує мистецтво – музика, образотворче мистецтво тощо. Мистецькі твори – це безпосередній прояв душевних переживань автора в явному світі. Мистецький твір – це закодована абетка мови душі, не важливо чи це картина, чи музичний твір. Наша душа розуміє цю мову, і мистецтво – це реальний шлях для воїна зрозуміти і вивчити мову своєї душі. Розуміння мови своєї душі робить воїна сильнішим.

5. Постійно вивчай та шукай коріння свого Роду. Рід твій тримає тебе на Землі, допомагає в житті. Пізнай та шануй його.

Бойове мистецтво «Спас» – це бойова традиція, бойовий Звичай українського народу. Спас передавався в козацьких родах від серця до серця. На жаль, дуже багато з бойового мистецтва «Спас» не збереглося до наших часів, тому процес відродження Спасу триває і буде тривати ще досить довгий час. Учень школи «Спас», поряд з опануванням бойового мистецтва, повинен готуватись для передачі здобутих знань в своєму Роду. Рід – це прекрасний зберігач сакральних знань, оскільки ці знання передаються не так як в загальноприйнятому навчальному закладі. Ці знання передаються на генетичному рівні. На генетичному рівні знання Спасу можуть відновлюватися. За Спасом існує лише смерть фізична, а духовної смерті не існує – існує лише забуття. Саме забуття – це і є духовна смерть. Тому вивчаючи свій Рід, ми немов би повертаємо його до життя. Наші пращури не померли, а живі і допомагають нам в наших праведних справах на рівні духовного світу. Тому знання і шана свого Роду – це захист воїна в реальному житті. Родова пам'ять пробуджує у воїна духовну силу і робить його сильнішим.

«Чотирнадцятирик»

«Чотирнадцятирик» – це перший письмовий опис Звичаю в наш час. Він був прийнятий у форму документа у грудні 1993 року на отаманській Раді Українського козацтва в Одесі. Згідно з «Чотирнадцятириком», козаки, козащина – це душа народу, спосіб самоорганізації, самозбереження та саморяттування в лихоліття на старожитньому Звичая козацького Слова. Цей документ був складений носієм козацького Звичаю Спас Леонідом Петровичем Безклубим зі своїми козаками-побратимами на основі звичаєвих знань козацтва. Сам текст «Чотирнадцятирика» написаний в старовинній манері українського козацтва: «Згадаймо прадідівський наш Заповіт, його „Чотирнадцятирик“:

- 1. Контроль за старшиною Чорною Радою.*
- 2. Постійна змінність старшини.*
- 3. Беззастережна дисципліна обраній старшині.*
- 4. Наказ Кола Отаману на рік чи на три.*
- 5. Всі власники.*
- 6. Заборона найманої праці.*

7. Якщо артільно володіємо чимось і великої потреби уживаємо, то рівнопаєво щоденним погодинним утвердженням та виборно-змінною адміністрацією (Отаманом).

8. Вилучення нероб та п'яниць з насм чи за бажанням.

9. Обов'язкова наявність зброї в козацькій громаді.

10. Громада є власником усього, що знаходиться в межах її території за виключенням того, що вона визнала приватною власністю.

11. Земля не продається. Підприємства не можуть бути іноземною власністю і сплачують частку в громадську скарбницю на рекреацію.

12. По найбільш важливим питанням на вимогу козаків скликається загальна Рада (Коло).

13. Діти мають пільги при вступі до козацьких офіцерських училищ (які опікуються козацтвом).

14. Служба Землі-Матері, а не уряду. Захист.

Все інше не козацтво, а підступ і шароварництво плюгавців. Тож не створюймо своїх козацтв у сусідніх країнах зі своїх співвітчизників. Не робімо їх ворогами тієї Матері-Землі.

Поведем у своїх краях за власний, а не чужий інтерес боротьбу!»

«Чотирнадцятирик» – це принципи побудови і організації козацької громади, яка засновується на засадах самоорганізації, самодостатності і самозахисту. Лаконічний стиль цього документа дає можливість простоти у розумінні цих принципів. Принципи, викладені в «Чотирнадцятирику», формують у членів козацької громади внутрішнє сприйняття козацького Звичаю – способу існування і організації життя на основі багаторічного досвіду народної самоорганізації.

На основі цих принципів будується організація в громадах Спасу. На цій же основі ведеться організація діяльності в школі бойового мистецтва «Спас». Але дещо з певними відмінностями. Виходячи з того, що в школі ведеться педагогічна діяльність з підростаючим поколінням, тому педагогічний процес має вестись в гармонії з діючим державним законодавством тощо. Проте внутрішньо в школі «Спас» сповідаються принципи організації громади, викладені в «Чотирнадцятирику».

ЗГАДКИ ПРО УКРАЇНСЬКУ ТРАДИЦІЮ БОЙОВОГО МИСТЕЦТВА В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ СУЧАСНИКІВ

Як вже згадувалося вище, бойове мистецтво український народ кодував саме в елементах своєї культури. Таким чином, можна говорити про існування бойової культури українського народу: бойові пісні, козацькі бойові танці, танці карпатських опришків, народні ігри, бойові казки, прислів'я, карби тощо. Проте таке явище, як бойова культура, не могло залишитися непомітним і в історичній літературі сучасників, які зображали життя українського народу, козацтва. Так само і автори художньої літератури не могли не описувати те чи інше явище бойової культури українського народу.

Говорячи про художні твори, безумовно можна допустити, що великий відсоток написаного – це видумка автора. Проте народне прислів'я говорить, що диму без вогню не буває, а отже, якщо автори художніх творів літератури, які змальовували життя народу, козащини, торкалися теми бойових мистецтв, то таке явище існувало, в тому чи іншому вигляді, але існувало. Все ж таки в художньому творі, якщо це не жанр фантастики, а опис історичних подій, є доля вірогідності, правдивості опису подій. Тим більше, якщо таких фактів досить багато.

За дослідженнями наукового відділу Всеукраїнської громадської організації «Всеукраїнська федерація „Спас“» такими художніми творами є поеми «Енеїда» І. Котляревського, поема «Гайдамаки» Т. Шевченка, повість «Тарас Бульба» М. Гоголя та деякі інші художні твори. Козацький звичай Спас, традицію бойового мистецтва, прояви бойової та езотеричної культури українців можна побачити при цілковитому направленому на дану тему читанні творів Л. Українки, М. Коцюбинського, Т. Шевченка, М. Гоголя, І. Котляревського та багатьох інших авторів – письменників чи поетів. Виходячи з того, що автори жили в той час, коли суспільству ще не було так широко відомо про східні бойові мистецтва, а вони описували ці явища, то з великою вірогідністю можна сказати, що бойові мистецтва в Україні існували як елемент побутового життя, як частина культури народу.

Аналіз поеми «Енеїда» І. Котляревського з погляду української бойової культури

Поема «Енеїда» І. Котляревського – це справжня енциклопедія народного життя українців часів козаччини. Написавши твір у формі давньогрецького епосу «Енеїди» Гомера, взявши за основу сюжет еллінської героїки, автор зумів описати культуру і побут українського народу та українського козацтва. В поемі прекрасно змальована культура давньоукраїнської кухні, народні звичаї, обряди, ігри тощо.

Це ж відноситься і до бойової культури українського народу. Спробуємо проаналізувати, як в «Енеїді» прослідковуються елементи українських бойових мистецтв, козацького бойового звичаю.

Розпочинається поема описом якостей головного героя:

«Еней був парубок моторний
І хлопець хоть куди козак,
Удавсь на всеє зле проворний,
Завзятіший од всіх бурлак...» [1, с. 3].

Читаючи ці рядки твору І. Котляревського, одразу епітет «моторний» і «хоть куди козак» дає розуміння якостей, якими володіє козак-воїн. «Удавсь на всеє зле проворний» – мова йде про те, що в природі воїнська справа є злом, оскільки наводить шкоду ворогові. В цій короткій характеристиці Енея автор поеми одразу показує, що Еней – воїн, справжній козак.

В образі Енея І. Котляревський дає характеристику образу запорозького козака. Навіть ті епітети, якими нагороджує Енея дружина Зевса Гера-Юнона, його заклятий ворог, показують бійцівський зміст характеристики козака-запорожця. Наприклад, коли Гера звертається до бога вітрів Еола, вона говорить про Енея:

«Ти знаєш, він який суціга,
Паливода і горлоріз...» [1, с. 4].

Автор писав поему українською народною мовою, тому багато слів сьогодні, які є в поемі, здаються незрозумілими. Але саме ці вислови дають розуміння тогочасного життя козацтва. «Суціга» означає розбишаку, людину здатну на хуліганський вчинок. «Паливода» – епітет, який жартома давало козацтво тим людям, які намагались зробити щось неможливе, йшли на ризик, тобто «палити воду». «Горлоріз» означає воїна, який здатен йти до кінця, знищуючи вщент свого ворога – в нашому випадку фахівця мистецтва бою, спеціаліста рукопашного бою.

Богиня Гера підговорила Еола наслати на троянців під проводом Енея вітри, щоб викликати шторм і потопити їх. Еол пообіцяв Гері знищити Енея і його флот:

«Та вже для тебе обіщаюсь
Енеєві я ляпас дати;
Я хутко, миттю постаруюсь
В трістя його к чортам загнать» [1, с. 5].

В цих рядках ми бачимо термінологічну назву удару «ляпас». Це термін, яким козаки описували знищення свого ворога – «к чортам загнать», тобто відправити в пекло. Тут прослідковується віра козаків в свою правду і в те, що ворог після бою з козаками попаде не в Рай, а саме в Пекло, бо Бог за вірою козаків завжди знаходився з ними. Аналізуючи текст поеми з точки зору бойового мистецтва козаків, по частинам вдається знаходити елементи тогочасної культури воїна. Сучасна цивілізація диктує свої закони і в світі бойових мистецтв, тому з'являються нові назви, терміни, а старі забуваються. Наше завдання зберегти бойову спадщину українського народу. Поема І. Котляревського яскравий приклад цього.

Читаючи ці рядки в поемі, мимоволі уявляється флот запорозьких козаків в Чорному морі. Еней задобрює Нептуна, пообіцявши йому півкопи грошей:

«Еней кричить, що „я Нептуну
Півкопи грошей в руку суну,
Аби на морі штурм утих“ [1, с. 5].
Нептун, grimнувши на вітри, припиняє шторм:
«Чого ви гудете так різно?
До моря, знаєте, вам зась!
От тут-то вітри схаменулись
І ну всі драла до нори;
До л я с а мов ляхи шатнулись,
Або од їжака тхори.
Нептун же зараз взяв мітелку
І вимів море, як світелку,
То сонце глянуло на світ.
Еней тогді як народився,
Разів із п'ять перехрестився;
Звелів готовити обід» [1, с. 6].

Збереглися легенди і перекази, що у запорозьких козаків існував звичай задобрювати Бога, приносити жертву морю для вгамування

стихії. Козаки вважали, що в морський похід треба обов'язково йти з чистою душею, «без гріха». Тому перед походом в море, та і взагалі перед будь-яким походом, козаки щиро молились, сповідалися і причащалися в церкві. Вважалося, що причиною шторму, який не вдається вгамувати, є знаходження на козацькому судні людини з втаємниченим гріхом. Саме про цей звичай звертатися і задобрювати Бога під час шторму в морському поході пише в наведених рядках І. Котляревський.

В своїй поемі «Енеїда» І. Котляревський торкається теми бойового звичаю козаків, їх воїнських забав і ігор в епізоді гостювання Енея з троянцями в Карфагені у цариці Дидони. В цій частині поеми добре описані назви козацьких танців і ігор:

«...Тут танцювала викрутасом,
І пред Енеєм вихилясом
Під дудку била третяка.
Еней і сам так розходився,
Як на аркані жеребець,
Що трохи не увередився,
Пішовши з Гандзею в танець.
В обох підківки забряжчали,
Жижки од танців задрижали,
Вистрибовавши гоцака.
Еней, матню в кулак прибравши
І не до соли примовлявши,
Садив крутенько гайдука» [1, с. 11].

В цих рядках наводяться назви танців і танцювальних рухів: викрутас, вихиляс, третяк, гоцак, гайдук, садити гайдука. Ці рядки є безцінним реєстром історичних назв і термінів козацьких танцювальних рухів, а оскільки на думку абсолютно всіх фахівців козацьких бойових мистецтв, що танець є тренуванням бойових рухів, це означає, що ці назви можуть бути і назвами бойових рухів запорозьких козаків.

В епізоді гостювання Енея у Дидони добре описані назви козацьких ігор, якими забавлялись на дозвіллі козаки:

«...Собі очиці зав'язала
І у панаса грати стала,
Енея б тільки уловить...
Тут всяку всячину іграли,
Хто як і в віщо захотів,
Тут инчі журавля скакали,

А хто од дудочки потів.
І в хрещика і в горю дуба,
Не раз доходило до чуба,
Як загулялися в джгута;
В хлюста, в пари, в візка іграли
І дамки по столу совали;
Чорт мав порожнього кута» [1, с. 13–14].

Наприклад, гра в «панаса» добре розвивала у козака відчуття рухів в темряві, що було безцінною якістю під час бойових дій вночі. Цікавими є назви ігор описаних в поемі: ігри в журавля, в дудочку, хрещика, горю-дуба, джгута, хлюста, в пари, в візка. Багато з цих ігор в наші часи вже забуті і не використовуються в дозвіллі. Проте слід зберігати цю спадщину для кращого розуміння русальної спадщини наших предків. Наприклад, гра в «журавля» розвивала у козака координацію і образно-артистичні здібності. Під час цієї гри гравець має копіювати рухи журавля. В східних бойових мистецтвах існують бойові стилі, які копіюють рухи різних тварин, в тому числі є і стиль журавля. В методиці навчання цьому стилю також існує ігрова і артистична підготовка, коли учень на певному етапі і рівні навчання, не по заданій формі, а по власно створеній, копіює рухи тварини чи птахи, в тому числі і журавля.

Ігри в «хрещика» і «дудочку» формували вміння виконувати узгоджені рухи в групі гравців, що давало можливість використовувати цю якість в бою. Ігри в «горю-дуба», «джгута» формували вміння швидко і спритно наздоганяти людину і вміння втікати від небезпеки. Саме ігрова підготовка в козацькій традиції виховання воїна сприяла не лише розвитку фізичних якостей бійця, але і виховувала у молодого козака морально-вольові, психологічні якості, необхідні справжньому воїну-захиснику рідної землі: чесність, щирість, правдивість, совість, волю до перемоги, силу волі, душевну стійкість перед поразкою, нескореність перед несприятливими умовами, кмітливості тощо. В козацьких іграх існував неписаний кодекс честі гравця, який передавався в житті як кодекс честі козака. Гра – це немов би ареал для навчання життя. Цінність ігрового аспекту в бойових мистецтвах досить велика. Автор у своїй поемі «Енеїда» залишив частину козацького ігрового спадку у назвах ігор того часу.

Воїнську справу козаки – походи, війну тощо, вважали божою справою. Це І. Котляревський показав в тій частині поеми, коли Меркурій приніс Енею звістку від Зевса, щоб той залишив Карфаген і

продовжив свій похід в Італію, виконавши волю Зевса. Як би добре не було Енею в Дидони, як би та не утримувала свого коханого, Еней скорився божій волі і рушив далі в похід. Навіть смерть карфагенської цариці Дидони через самоспалювання заради нього не зупинила троянця виконати божу волю.

Козацьку традицію кулачного бою І. Котляревський показав в своїй поемі «Енеїда» в частині, коли троянці прибули до Сицилії на прикладі бою місцевого бійця Дареса з троянцем Ентеллом. Як правило, кулачні бої козаки проводили під час якихось свят. В поемі це показано, коли Еней під час святкування успішного прибуття до Сицилії велів скликати кулачних бійців – перебійців:

«Еней наш роздобрехотався,
Ігрища вздумав завести,
І п'яний зараз розкричався,
Щоб перебійців привести» [1, с. 27].

Автор досить велику частину свого твору приділив саме темі кулачного бою. А отже, якщо врахувати, що І. Котляревський мав за мету описати побут козацтва і України в своєму творі, то можна припустити, що саме кулачні бої були знаковою подією в житті української козацької громади. Велику зацікавленість кулачними боями в поемі показано в наступних рядках:

«В присінках всі пани сиділи,
Надворі ж вкруг стояв народ.
У вікна деякі гляділи,
А инчий був наверх ворот;
Аж ось прийшов і перебієць,
Убраний так, як компанієць,
І звався молодець Дарес...» [1, с. 27].

В наступному епізоді поеми показаний звичай виклику на кулачний бій з елементами залякування і насміхання:

«...На кулаки став викликати
І перебійця визивати,
Кричав, опарений мов пес:
«Гей, хто зо мною вийде битись,
Покуштовати стусанів?
Мазкою хоче хто умитись?
Кому не жаль своїх зубів?
А нуте, нуте, йдіте швидше
Сюди на кулаки лиш ближче!

Я бебехів вам надсажу;
На очі вставляю окуляри,
Сюди, поганці-бакаляри!
Я всякому лоб розміжжу...» [1, с. 27–28].

Насміхання і залякування перед кулачним боєм було одним з елементів психологічного впливу на ймовірного суперника, формувало в козацтві психологію переможця. Не одного разу вміння психологічного впливу на ворога допомагало козакам в перемогах над ляхами-зверхниками чи над аллахолякливими татарами. За козацькими переказами серед козаків були такі характерники, які могли б убити ворога просто словом. Таке уміння формувалося в тому числі і під час проведення козацьких ігор чи забав, і насамперед в кулачних боях.

Після таких насміхань і залякувань довго не знаходилося охочого бійця вийти на кулачний поєдинок, і це давало ще більшої моральної переваги для бійця і його товариства. В поемі про це говориться в наступних рядках:

«Дарес довгенько дожидався,
Мовчали всі, ніхто не йшов;
З ним всякий битися боявся,
Собою страху він задав.
„Так ви, бачу, всі легкодухи,
Передо мною так, як мухи,
І пудофети наголо“.
Дарес тут дуже насміхався,
Собою чванивсь, величався,
Аж сором слухать всім було» [1, с. 28].

Кулачні бої в житті запорозьких козаків і українського суспільства мали велике значення. Кулачні бійці користувалися великою повагою в громаді. Тому для громади важливо було мати честь обов'язково виставити свого кулачного бійця на бій для того, щоб захистити честь товариства. В поемі про це говориться, коли троянці все-таки знайшли свого кулачного бійця Ентелла, який згодився захистити честь троянців в кулачному бою проти Дареса:

«...Знайшли Ентелла-сіромаху,
Що він під тином гарно спав;
Сього сердешного тімаху
Будити стали, щоб устав...» [1, с. 28].

В епізоді кулачного бою Дареса з Ентеллом в поемі показаний весь колорит традиції кулачних боїв, яка панувала в козацтві. Вказані

деякі терміни, які використовувались кулачними бійцями, способи поводження, підготовки до самого кулачного бою. Наприклад, термін «погудка» (від «гудіти») означав серед кулачних бійців причину кулачного бою – конфлікт, захист честі, святкові бої тощо. Словосполучення «зварити каші» означає перемогти чисто в кулачному бою, не давши супернику жодного шансу на перемогу, нам'явши йому добре боки.

Тут же прослідковується традиція в кулачних боях залякування свого супротивника. В поемі це показано в тих рядках, коли Ентелл звертається до Дареса:

«...Гай-гай!

Ховайсь, проклята неотеса,

Зарання відсіть утікай;

Я роздавлю тебе, як жабу,

Зітру, зімну, мороз як бабу,

Що тут і зуби ти зітнеш.

Тебе диявол не пізнає,

З кістками чорт тебе злигає,

Уже від мене не влизнеш...» [1, с. 29].

Причому в традиції козацтва за здавалось би зовнішньою зневагою свого супротивника завжди була присутня внутрішня повага до нього. Нерідко після кулачного бою суперники, що клято билися між собою, назавжди ставали побратимами. Ця традиція веде свій початок від традиції богатирства Давньої Русі, коли між богатирями, які з'їжджалися в чистому полі відбувалися поєдинки для визначення найсильнішого, так звані поєдинки честі.

В кулачному бою існувала традиція бою без обмежень. Використовувались терміни бій «до першої крові...», «до осадки...», що означало збити, осадити суперника на землю за допомогою удару, на випробування удару – по черзі били один одного в груди, доки один не падав або не здавався. Бій без обмежень, або «смертний бій», відбувався доволі рідко. Результатом такого бою могла бути навіть гибель одного з бійців від дій іншого. За звичаєвим правом, яке панувало в козацькому середовищі, це був, мабуть, єдиний випадок, коли іншого козака не карали за вбивство. В інших випадках, як правило, вбивцю чекала страшна смерть. Але боєць сам мав показати свою готовність вийти на такий бій. Таким знаком була покладена бійцем на землю своя шапка. Це означало, що боєць буде битися на смерть [2]. Суперник міг відмовитися від такого бою. В поемі про це йдеться в наступних рядках:

«На землю шапку положивши,
По локоть руки засукав
І цупко кулаки стуливши,
Дареса битись визивав» [1, с. 29].

Засукані по лікоть руки і стиснуті в кулаки означало, що боєць буде битися чистими руками, без сторонніх предметів і зброї, тобто має «чисті руки».

В традиції кулачних боїв вважалось, що кулачні бійці змагаються під божим захистом [3, с. 87–88]. Сам Бог управляє їх діями. Виграє в кулачному бою той, кому більше допомагає Бог. Зберігся до наших часів козацький карб: «Б'є не сильний, а сміливий». В «Енеїді» І. Котляревський показує це в епізоді, коли боги самі, покинувши свої справи, дивляться кулачний бій двох воїнів. Навіть боги не могли втрутитись в хід поєдинку на кулаках. В поемі це показано, коли одні боги уболівали за одного, а інші – за іншого кулачного бійця. Сам Зевс заборонив богам втручатися в хід поєдинку Дареса з Ентеллом:

«Зевес до речі сей дочувся,
Язик на силу повернув,
Він од горілки весь обдувся
І грімко так на їх гукнув:
„Мовчіть!.. чого ви задрочились?
Чи бач, у мене розходились!
Я дам вам зараз тришия!
Ніхто в кулачки не мішайтеся
Кінця од самих дожидайтесь, –
Побачим, – візьметь то чия?“...» [1, с. 30].

За традицією, за віруванням козаків перемагав в бою той кулачний боєць, у кого більше правди. Вважалось, що такому козакові допомагає сам Бог. Ось чому кулачні поєдинки в середовищі козацтва вважались божою справою.

В епізоді кулачного поєдинку І. Котляревський наводить терміни кулачного бою. Наприклад, «дати під ніс цибульки» – швидкий хлистоподібний удар рукою під ніс, в результаті чого у суперника виділяються сльози, які заливають йому очі, як від аромату цибулі. Автор зазначає назву удару рукою «ляпас» – удар долонею по обличчю або по потилиці супротивника. Також описується удар кулаком у скроню. Про цей же удар можна прочитати в поемі М.Ю. Лермонтова «Песня про царя Івана Васильевича, молодого опричника и удалого купца Калашникова» [4]. Все це дає можливість для ствердження, що

в традиції кулачного бою існувала специфічна термінологія рухів, а отже існувала і система навчання цим рухам – переміщенням, ударам тощо. Тобто існувала певна система виховання кулачного бійця.

Переможці кулачних боїв користувались великою повагою і мали велику славу в народі. Отаман, як правило таких бійців дуже шанував і особисто нагороджував їх:

«Тут всі Ентелла вихваляли,
Еней з панами реготавсь,
З Дареса ж дуже глузовали,
Що силою він величавсь.
Звелів Еней його підняти,
На вітрі щоб поколихати
Од ляпаса і щоб прочхавсь;
Ентеллові ж дав на кабаку
Трохи не цілую гривняку
За те, що так він показавсь» [1, с. 32–33].

І. Котляревський в своїй поемі торкнувся теми характерництва в середовищі козацтва на прикладі образу Невтеса-Охріма:

«...Невтесом всі його дражнили,
По-нашому ж то звавсь Охрім...» [1, с. 38].

Характерниками звалися козаки, які володіли таємними знаннями. В народі їх називали галдовниками, ворожбитами, чарівниками, знахарями, відьмаками тощо [5]. Насправді ж всі ці назви, за козацькими переказами, відповідали певній спеціалізації характерника. Характерники могли зачарувати ворога так, що йому замість козацького загону вважався ліс або якийсь інше видіння, могли зробити так, що козака не брала ні шабля ні куля. Ходили чутки, що самого характерника вбити можна було лише срібною, спеціально замовленою кулею. Характерники могли вилікувати будь-яку хворобу, могли прочитати потаємні думки ворога, заговорити ворога своєю красномовністю, знали по декілька мов, в тому числі і мову птахів, рослин, тварин тощо. Це були люди, які багато чого бачили у своєму житті, багато мандрували світом, збираючи знання. Тобто, говорячи сучасною мовою, ці козаки володіли надлюдськими здібностями, таємними езотеричними знаннями. Про здібності характерника Невтеса-Охріма говориться так:

«Се був пройдисвіт і непевний,
І всім відьмам був родич кривний
Упир і знахур ворожить.

Умів і трясцю одшептати,
І кров кристьянську замовляти,
І добре знав греблі гатить.
Бував і в Шльонському з волами,
Не раз ходив за сіллю в Крим;
Тарані торговав возами,
Всі чумаки братались з ним.
Він так здавався і нікчемний,
Та був розумний, як письменний,
Слова так сипав, як горох.
Уже в чім, бач, пораховати,
Що розказать – йому вже дати;
Ні в чім не був страхополох...» [1, с. 38].

Козаки вважали, що характерники знали відповідь на будь-яке запитання, могли знайти вихід за допомогою своїх знань з будь-якого безвихідного становища, могли повернути людину на те, щоб вона сама знайшла шлях до знань. Характерник Невтес-Охрім порадив Енею заспокоїтись і лягти спати. Саме після поради характерника Енею наснився віщий сон, в якому той зустрівся зі своїм батьком Анхизом. Анхиз радить йому залишити Сицилію і прямувати далі, обов'язково відвідавши потойбічний світ, який в поемі автор називає пеклом. Анхиз обіцяє відкрити Енею таємниці потойбічного світу, сучасною мовою – закони світу духовного:

«...Збери всі човни, що остались,
І гарно зараз їх оправ;
Придерж своїх, щоб не впивались,
І сю Сицилію остав.
Пливи і не журись, небоже!
Уже тобі скрізь буде гоже.
Та ще, послухай, щось скажу:
Щоб в пекло ти зайшов до мене,
Бо діло єсть мені до тебе.
Я все тобі там покажу» [1, с. 40].

У цьому епізоді І. Котляревський показує, те, що характерники знали духовні закони і могли долучити до них іншого, тобто характерники були духовними провідниками козацтва.

Велику частину в своїй поемі І. Котляревський присвятив змалюванню потойбічного світу – Пекла, у частині, коли Еней проходить туди разом із ворожкою Сивіллою – провідницею до Пекла. В цій ча-

стині автор розкриває уяву наших пращурів про потойбіччя. В поемі показані всі види гріхів, через які люди терпіли знущання. І лише ті, хто отримав тяжку злиденну долю в своєму житті і правдиво її пронесли, опинялися в Раю. А ще там були ті люди, які мали божественну кров, родичались із самими богами.

В змалюванні Пекла автор показав відношення козацтва до неправдивої соціально-побутової діяльності людини. Всі ті, хто неправдиво жив в житті, терпів тортури в Пеклі.

Саме в потойбічному світі наші пращури вважали, що існують потаємні знання про минуле і майбутнє. В поемі це показано, коли Енею в Пеклі розкривається його майбутнє і місія побудувати Рим і Римську державу. Еней отримав ті знання, які до моменту відвідин Пекла були для нього недосяжні. В цій частині поеми автор торкається езотеричних знань українського народу про світобудову, про духовні закони.

Після відвідин Пекла Еней зі своїм військом пливе до Італії, де знайомиться з місцевим царем Латином і сватає його доньку. Це викликало ворожнечу Енея з місцевим рутульським царем Турном, який був дуже войовничим. Троянці вступили у війну з рутульцями.

В цій частині поеми І. Котляревський досить добре описує бойові звичаї запорозьких козаків. Так, у запорожців був звичай передавати свою бойову спадщину у казках, переказах, наділяти воїнів-героїв казок чарівною надлюдською силою. Це зображується в частині, де описується щит, який зробив Енею Вулкан на прохання його матері Венери:

«Вокруг же щита на заламах
Найлучші лицарські діла
Були бляховані в персонах
Іскусно, живо, без числа,
Котигорох, Іван-царевич,
Кухарчич, Сучич і Налетич,
Услужливий Кузьма-Дем'ян.
Кощій з прескверною ягою,
І дурень з ступою новою,
І славний лицар Марципан» [1, с. 131].

В частині поеми, де описується оборона троянцями своєї фортеці від рутульського війська, автор зображує тактичні способи захисту фортець, які використовували під час облоги козаки. Тут іде описання різних видів смоли, вару, рідинної зброї:

«...На вал колоддя накотили
І разний приправляли вар;
Олію, дьоготь кип'ятили,
Живицю, оливо топили,
Хто лізтиме, щоб лить на твар...» [1, с. 133–134].

Тобто в поемі перераховується чим можна оборонятися під час облоги.

Традицію пластунства і побратимства автор поетично розкриває на прикладі троянців Низа і Евріала. Низ і Евріал – це воїни в троянському війську, які по крові не були троянцями, але були вірними воїнами. На цьому прикладі І. Котляревський показує, що в козацьке військо приймали насамперед за критерієм індивідуальних якостей воїна, його воїнських духовних цінностей – любові до волі, відданості і вірності війську і бойовим побратимам. Національність не була вирішальним фактором прийому в козаки, хоча це було важливим також. Автор у поемі це явище описує так:

«...У главной башти на сторожі
Стояли Евріал і Низ;
Хоть молоді були, та гожі
І кріпкі, храбрі, як харциз.
В них кров текла хоть не троянська,
Якась чужая – бусурманська,
Та в службі вірні козаки.
Для бою їх спіткав прасунок.
Пішли к Енею на вербунок;
Були ж обидва земляки» [1, с. 138–139].

Низ і Евріал – це образи запорозьких пластунів. Відомо, що серед 38 куренів на Запорозькій Січі один курінь називали пластунівським. Тих козаків, які були приписані до цього куреня, називали пластунами [6, с. 38]. Пластунівський курінь ще називали вірним куренем. Історія козацтва не має жодного випадку зради пластуном свого товариства або переходу пластуна на бік ворога. В козацтві пластуни в основному виконували функцію розвідки і в певних випадках контррозвідки. Вони виконували диверсійну роботу під час війни проти ворога, часто робили нічні вилазки в стан супротивника, чим наводили жах на нього. В поемі на прикладі дій двох побратимів показана типова нічна вилазка пластунів в стан ворога. В такій вилазці один пластун легко міг знищити декілька десятків ворожих вояків:

«...А що, як викравшись помалу,
Забратися в рутульський стан? –

Шептав Низ в ухо Евріалу. –
То каші наварили б там;
Тепер вони сплять з перепною,
Не дригне ні один ногою,
Хоть всім їм горла переріж.
Я думаю туди пуститься,
Перед Енеєм заслужиться
І сотню посадить на ніж...» [1, с. 139].

За козацьким пластунським звичаєм пластуном можна було стати лише в тому випадку, коли козак по роду був пластуном, або самі пластуни придивившись до козака запрошували його до свого товариства. Пластуни дуже шанували свій рід і були вірні прабатьківським заповідям, навіть ціною власного життя. Не дивлячись на умовляння Низа, Евріал наполягає на своїй участі в небезпечній нічній вилазці в стан ворога:

«...Ні! перше ти мене удавиш,
Щоб я од земляка одстав.
Від тебе не одстану зроду,
З тобою рад в огонь і в воду,
На сто смертей піду з тобою.
Мій батько був сердюк опрічний,
Мовляв (нехай покой му вічний);
Умри на полі як герой» [1, с. 139].

Евріал говорить Низу основну причину, яка є козацькою заповіддю побратимства:

«...Де общее добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять...» [1, с. 140].

У запорожців існувала традиція ритуального урочистого проведення воїна на небезпечну справу. Козаки могли за звичаєм дати свою зброю козакові, який ішов на вилазку для того, щоб його зброя узяла участь в подвигу, коли сам господар виконував інше військове завдання. Козаки, що йшли на небезпечне завдання на якому могли загинути, за традицією розповідали побратимам, як рідні і близькі потребують їх допомоги. Товариство було зобов'язане до закінчення життя утримувати рідню загиблого героя. Тих героїв, які здійснивши подвиг на війні вижили, козацьке товариство наділяло матеріальними статками, щоб козак-герой не мав ні в чому потреби. В цьому полягало за козацькою воїнською традицією соціальне підґрунтя подвигу на війні. Це показано

в рядках, коли ватажок троянців Іул дає свою зброю Низу і Евріалу, обіцяє їм матеріальне благополуччя після повернення, а також і обіцяє Евріалу пригледіти за його старенькою матінкою:

«Іул, Енеїв як наслідник,
Похвальну рацію сказав;
І свій палаш що звався побідник,
До боку Низа прив'язав.
Для милого же Евріала
Не пожалів того кинжала,
Що батько у Дидони вкрав.
І посулив за їх услугу
Землі, овець і дачь по плугу,
В чиновні вивесть обіщав» [1, с. 141].

На прикладі Низа і Евріала в поемі «Енеїда» описані методи ведення бою пластунів. Побратими пробралися в стан ворога і почали різати сонних ворогів. За переказами, такий спосіб бою пластуни взяли з природи, уподібнюючись вовкам, які нападали вночі на кошару овець. Підтвердженням цьому може слугувати те, що образ вовка був серед тотемів пластунства. Одним із гасел пластунів було: «Вовча паща, лисій хвіст». Тобто хижість, нестримність, психологія мисливця-хижака в бою – від вовка, а завбачливість, непомітна для ворога тактика, замітання своїх слідів – від лисиці. І. Котляревський порівнює пластунів з вовками:

«...Колов і різав без розбору,
І як ніхто не мав з ним спору,
То поравсь, мов в кошарі вовк...» [1, с. 143],

та іншим хижакком – тхорем:

«...Як вовк овець смиренних душить,
Коли в кошару завіта,
Курчатам тхір головки сушить,
Без крику мізок висмоктав...» [1, с. 144].

Традицію побратимства, здатність віддати життя за свого сотовариша автор «Енеїди» описує в епізоді, коли вороги оточили Евріала, Низ, який міг би залишити собі життя і втекти з поля бою, повертається і вступає в нерівний бій з ворожим загоном, віддаючи своє життя за Евріала. В цьому епізоді автор описує пластунський тактичний прийом проходити через стрій ворога, вражаючи його насмерть:

«...Як блискавка проходить тучу,
Він так пробіг врагів між кучу

І до Волсента докосивсь:
Схватив його за чуб рукою,
Меч в серце засадив другою,
Волсент і духу тут пустивсь» [1, с. 147].

За чисельними переказами, пластуни володіли тактичним прийомом переміщення в бою, проходивши і пронизувавши стрій ворога декілька разів. Можливо саме ім'я Низ автор поеми і уособлював зі словом «пронизати», назвавши саме цим ім'ям козака пластуна.

Побратими Низ і Евріал гинуть, але за собою забирають безліч ворогів. Автор цим показує звичай запорозьких козаків не віддавати своє життя задарма. Саме тому завжди козаки в бою наводили жах на своїх супротивників. Звичай не боятися смерті, а коли смерть неминуха, віддатися їй з честю, знищивши якомога більше ворогів, з дитинства всотувався молодими козаками. Про таких героїв склали пісні, кобзарі співали думи, народ передавав в поколіннях легенди, наділивши цих героїв чарівною силою. Так зростає духовний фундамент воїнства в середовищі козацтва. В поемі образ Низа і Евріала – це образ саме таких легендарних героїв в козацтві:

«...Так кончили жизнь козарлюги,
Зробивши славнії услуги
На вічність пам'яти своєї» [1, с. 147].

В козацькому війську завжди були бійці, які виділялися серед інших воїнів своєю силою і безстрашністю. Такі бійці завжди йшли в авангарді війська вперед, атакуючи ворога і наводячи на нього жах. Виховувалися вони, як правило, в кулачних боях лава на лаву, коли сам воїнський дух їх штовхав в центр лави іти битися вперед [6]. Такі воїни в традиції звалися «забойщиками», «надійними бійцями», «клятими», «наньожа-бійцями» тощо. Ця традиція спиратися у веденні бою на таких людей сягає ще часів давньої Русі. У давніх русичів були безстрашні воїни, які звалися берсеркерами. Багато дослідників воїнської культури сходяться, що назва ця походить від давньоруського слова «бер», що означало назву ведмедя. У берсеркерів були тотеми ведмідь і вовк. За легендами, вони під час бою перетворювалися на ведмедя чи вовка, іноді знищуючи ворога голіруч. Існує версія, що традиція берсеркерів в Русь прийшла від скандинавів. Проте останні дослідження історії балтійських слов'ян можуть стверджувати, що ця традиція існувала у наших пращурів слов'ян, русичів, пізніше у козаків. Такі клятві козаки в бою роздягалися до сорочок, знімали з себе захисні обладунки, чим наводили жах на ворога, а з іншого боку на-

бували більшої рухливості, оскільки вели бій тільки в атакуючій манері. Сорочки у таких воїнів були, як правило, червоного кольору, щоб не було видно крові, якщо козак отримував рану. Таких козаків спеціально навчали вести бій проти переважаючого ворога, нападаючи на нього, навчали не відчувати болю від отриманих ран, тобто для таких воїнів існувала спеціальна методика психофізичної підготовки. І. Котляревський описує цих клятих козаків на прикладі образів троянців Геленора і Лика:

«Троянець Геленор одважний
І, як буряк, червоний Лик,
Горлань, верлань, кулачник страшний
І щирий кундель-степовик..
Сим двом безділля – всяке горе,
Здавалось по коліна море,
Потіха ж – голови зривать» [1, с. 152].

Автор ще описує спосіб роздягатися в бою таких козаків:

«Так Геленор з червоним Ликом,
Роздігшися до сорочок,
Між вештанням, содомом, криком,
Пробралися подуть тичок» [1, с. 153].

Цікаво, що автор в «Енеїді» наводить термінологію кулачних бійців. Наприклад, «...подуть тичок» означало знищувати в герці ворога.

У змалюванні битви троянців і рутульців поема насичена термінами козацького кулачного бою:

«Пішли кулачні накарпаси,
В виски і в зуби стусани...» [1, с.155].

Термін «накарпаси» означав поєдинки, слово «стусани» – удари руками, кулаками. І. Котляревський описує зони куди били кулачні бійці в бою на знищення ворога – зуби і скроні. Аналізуючи це, можна висловити думку, що «Енеїда» є свого роду трактатом козацького бойового мистецтва. Тим більше, що сам автор є нащадком славного козацького роду Котляревських, сам виріс в козацькій традиції виховання і, мабуть, особисто брав участь в козацьких розвагах, іграх і кулачних боях. Саме так можна пояснити, що його безсмертна поема є свого роду енциклопедією народного життя українського народу.

Таких же безстрашних і клятих бійців, як Геленор і Лик, І. Котляревський описує на прикладі образів Битіаса і Пандара. Ці троянці, взявши дрючки, боронили ворота фортеці троянців. Таким чином, ми бачимо, що для бою як зброю козаки використовували

будь-який предмет – палицю, ціп, дрючок тощо. І ці предмети в умілих руках ставали грізною зброєю в бою:

«Два брати, грізні ісполіни,
В бою стояли у ворот,
Дрючки держали з берестини
І боронили в кріпость вход...» [1, с. 155].

В цьому епізоді бою двох побратимів бій порівнюється з молотью бою пшениці. В козацькій бойовій традиції рухальна база будується в основному на трудових рухах, які набувались народом поколіннями. В цьому полягає специфіка козацьких бойових мистецтв. Час на навчання новим рухам не витрачався, самі трудові рухи після певної підготовки ставали бойовими. Наприклад, молотья ціпом, косіння сіна косою, жнива серпом тощо. Саме знаряддя праці в такому випадку одразу могло стати зброєю. В поемі про це говориться так:

«...Як од серпа колосся жнутья.
Як над пашней хурчать ціпи,
Так ісполинські дрючини
Мозчили голови і спини,
І всіх молотять, мов снопи» [1, с. 156].

В козацькі часи існувала традиція герцю перед боем і під час нього. Герць – це поєдинок на смерть між двома воїнами [7, с. 142]. Герць вважався божим поединком. Ніхто не мав права заборонити козакові вийти на герць. Іноді, щоб не гинуло два війська, справа починалась і закінчувалась герцем двох найкращих і найсміливіших воїнів. Вважалось, хто переміг, на стороні того і Бог. Герць показаний в поемі на прикладі поєдинку Енея з Турном – як двох ватажків. Побачивши, що Юнона допомагає Турну, Зевс забороняє їй робити це. В цьому епізоді автор показує, що навіть боги не мали права втручатися в герць. Герць проходить під повним контролем Зевса. Автор показує, що герць є божим поединком, сам Бог розподіляє його результат. А козаки казали: «у кого більше правди, з тим і Бог». Підтвердженням цього слова Турна:

«Олимпські нами управляють,
Вони на мене налягають,
Пред ними тільки я смирюсь...» [1, с.203].

Еней перемагає Турна в бою. Поранений Турн просить Енея відправити свій труп його батькові. Еней від такого прохання лицаря навіть хотів залишити життя рутульцю, але угледівши лядунку убитого Турном Енеєвого друга Палланта все ж таки вбиває Турна. В цьому епі-

зоді показаний характер козаків як воїнів. Козаки тримали на ворога ненависть лише за скоєні ним злочини. Відважні вороги-лицарі користувались у козаків повагою, якщо вони заслужили собі славу в чесних боях. Проте, якщо ворог славився своєю надмірною жорстокістю, то таких нелюдів козаки знищували з особливою жорстокістю. В цьому полягає принцип адекватної дії-відповіді в бойовій традиції козацтва.

«Енеїда» Івана Котляревського – виняткове художнє явище, енциклопедія народного життя. Мало не кожна строфа поеми для тих, хто уміє ту енциклопедію читати, може розгорнутися в цілу наукову розвідку про той чи інший аспект сучасної І. Котляревському дійсності. Таким аспектом є і бойова традиція українського народу, його бойова культура. Письменник завжди дотримувався живої правди життя, яка повнокровно струмує в кожному рядку поеми. Те, що автор велику частину своєї поеми присвятив цій темі може бути підтвердженням того, що бойовий вишкіл займав чільне місце в житті українців і безпосередньо козацтва.

Список використаних джерел

1. Котляревський І.П. Енеїда: поема, п'єси. – Х.: Аргумент Принт, 2012. – 272 с.
2. Базлов Г.Н. Утаман снял серу шапку //Русский стиль. – 1992. – №3. – С. 20.
3. Цьбось А.В., Мазурчук О.Т. Кулачні бої та боротьба в Київській Русі // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. за ред. Єрмакова С.С. – Харків–Донецьк: ХДАДМ (ХХП), 2004. – №1. – С. 86–94.
4. Лермонтов М.Ю. Песня про царя Ивана Васильевича, молодого опричника и удалого купца Калашникова // <http://www.mlermontov.ru/book/625/> – 2013 – 25 лют.
5. Луців Є. Хто такі козаки-характерники// Про характерників на сайті «Український національний портал»: aratta-ukraine.com – 2013 – 25 лют.
6. Каляндрук Т. Таємниці бойових мистецтв України. – Львів: ЛА «Піраміда», 2007. – 304 с.: іл.
7. Яровой А.В. Кулачный бой в культуре донских казаков // http://dikoerpole.com/2010/03/11/kulach_boy_02/ – 2013 – 25 лют.
8. Тимчак Я.В. Військово-фізична підготовка в Україні (ІХ–ХVІІІ ст.) : Дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02 / Львівський держ. ін-т фізичної культури. – Л., 1998. – 204 с.

ПРО АВТОРІВ

Олександр Леонтійович ПРИТУЛА

Президент Всеукраїнської громадської організації «Всеукраїнська федерація „Спас“»; суддя національної категорії; голова комітету з питань козацтва, культури, туризму і збереження національних традицій Громадської ради при Запорізькій обласній державній адміністрації; член наглядової ради Національного заповідника «Хортиця»; член обласної координаційної ради з питань розвитку козацтва при Запорізькій обласній державній адміністрації, викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання і спорту факультету фізичного виховання Запорізького національного університету.

Юрій Олексійович ШИЛОВ

Козак Спасу, Академік Української академії оригінальних ідей, голова історичної секції Всеслов'янського Собору, завідувач відділом Слов'янської археології і давньої історії ПРА, професор ПРА і Міжрегіональної академії управління персоналом, генерал Азово-Чорноморського Козацького війська.

Науково-популярне видання

**Олександр Леонтійович ПРИТУЛА,
Юрій Олексійович ШИЛОВ**

СВІТОГЛЯД В УКРАЇНСЬКОМУ РУКОПАШІ «СПАС»

Видавець ТОВ «Акцент Інвест-трейд»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК №3977 від 14.02.2011 р.

Здано в набір 10.04.2013. Підписано до друку 03.06.2013.

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний №1.

Гарнітура «Times New Roman». Друк принтерний.

Ум. друк. арк 7,21. Обл.-вид. арк.6,48. Друк. арк.-відбиток 721.

Наклад 100 прим. Замовлення № 6072/04.2013

Макет розроблений та віддрукований у видавництві «Акцент»
(ТОВ «Акцент Інвест-трейд»)

Україна, 69063, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 57/7

тел. (061) 270-78-76

моб.: (068) 448-11-28

(099) 18-98-050

(098) 636-11-59

(093) 07-34-190

accent.zp@gmail.com

ISBN 978-966-2602-33-3

